

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI SİYASET ANABİLİM DALI

21. YÜZYILDA YENİ BİR GÜVENLİK SORUNU: İKLİM
MÜLTECİLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

FATİH BİLAL GÖKPINAR

BURSA 2020

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI SİYASET ANABİLİM DALI**

**21. YÜZYILDA YENİ BİR GÜVENLİK SORUNU: İKLİM
MÜLTECİLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

FATİH BİLAL GÖKPINAR

Danışman:

PROF. DR. TAYYAR ARI

BURSA 2020

Yemin Metni

Yüksek Lisans / Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Tezi/ Çalışması olarak sunduğum “21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntuların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

30.07.2020

Adı Soyadı: Fatih Bilal Gökpmar

Öğrenci No: 701716027

Anabilim/Anasanat Dalı:Uluslararası Siyaset

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

: Sanatta Yeterlik

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

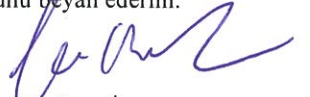
Tez Başlığı / Konusu: 21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 127 sayfalık kısmına ilişkin, 20/06/2020 tarihinde şahsım tarafından 'Turnitin' adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

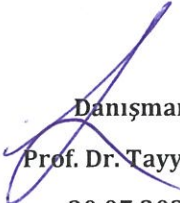
- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Fatih Bilal Gökpınar
Öğrenci No: 701716027
Anabilim Dalı: Uluslararası Siyaset
Programı: Uluslararası İlişkiler
Statüsü: Y.Lisans

Danışman
Prof. Dr. Tayyar ARI
30.07.2020

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı :Fatih Bilal Gökpınar
Üniversite :Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalı: Uluslararası Siyaset
Bilim/Sanat Dalı :
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi/Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Tezi
Sayfa Sayısı : XII + 129
Mezuniyet Tarihi : 30/07/2020
Tez Danışman(lar)ı :Prof. Dr. Tayyar ARI

21. Yüzyılda Yeni bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri

21. yüzyılda küresel sorunların en büyüklerinden biri olan iklim göçü, uluslararası ilişkiler için de yeni bir güvenlik sorunu ve çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu tezin amacı, bir güvenlik sorunu olarak iklim mültecilerine yaklaşımda geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarının önerdiği yaklaşımların yetersizliğini ortaya koymak, bununla birlikte yeşil teorinin güvenlik anlayışını başta iklim göçü olmak üzere küresel güvenlik sorunları ile mücadele etmek için iyi bir alternatif kuram olarak önermektir. Bu bağlamda, öncelikle kuramsal çerçeve ortaya konduktan sonra sırasıyla iklim değişikliği ve iklim göçü sorunları geniş bir ölçekte değerlendirmeye alınarak kuramsal karşılaştırma pratiğe dökülmüştür. Küresel sorunları “ekolojiyi temel alan bir güvenlik yaklaşımı” ile değerlendirmenin normatif ve pratik değeri ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: İklim Mültecileri, İklim Göçü, İklim Değişikliği, Yeşil Güvenlik, Yeşil Siyaset Felsefesi

ABSTRACT

Name and Surname	: Fatih Bilal Gökpinar
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Institute of Social Science
Field	: Internatinal Politics
Branch	: International Relations
Degree Awarded	: Master
Page Number	: XII + 129
Degree Date	: 30/07/2020
Supervisor/s	:Prof. Dr. Tayyar ARI

New Security Problem in 21th Century: Climate Refugees

The field of international relations is evolving and deepening as the global issues are changing over the years. Climate migration, which is the most outstanding global phenomenon of 21th century, emerged both as a security problem and a new study area for international relations discipline. The aim of this thesis is to demonstrate the inefficacy of traditional theories of international relations in regarding climate migration as a security issue, and to recommend the security perspective of Green Political Theory as an alternative approach. For this purpose, after framing the theoretical perspective of Green Political Theory and traditional perspectives, question of global warming and climate migration evaluated with regard to theoretical framework, respectively. Consequently, the normative and practical value of ecological security offered by Green Theory is presented.

Key Words: : Climate Refugees, Climate Migration, Green Political Theory, Green Security, Climate Change

ÖNSÖZ

“Başka türlü bir dünya mümkün, her şeyden önce gerekli”

Ken Loach

Dünya tarihi, başarılar ve güzellikler kadar savaşlar, acı ve kederlerle de bezenmiş bir tarihtir. Bu acılar ve zorluklardan en çok payını alan kesimlerden biri de şüphesiz ki bu tezin de konusunu oluşturan göçmenler ve mültecilerdir. 21. yüzyılda bu acı ve kederlerin azalmasını bekliyor olmamıza rağmen birçok yeni sorunun gün yüzüne çıktığına şahitlik ediyoruz. Yaşadığımız yüzyılın en büyük sorunlarından bir olan iklim değişikliği, bu kez faturayı sadece insan oğluna değil, tüm ekolojiye kesmekte ve maalesef bunun sorumlusu da biz insanlarız. Tezimde, iklim değişikliği yüzünden göç etmek zorunda kalan mültecileri bir güvenlik sorunu olarak değerlendirirken, Yeşil teorinin getirdiği yeni bir perspektif olan ekolojik güvenlik yaklaşımını geleneksel kuramların güvenlik algılarıyla karşılaştırarak başka bir dünyanın mümkün ve dahası zorunlu olduğunu bilimsel yöntemlere sadık kalarak ispat etmeye çalıştım.

Burada belirtmek gerekir ki tez yazım süreci, belirli zorluklar içeriyor ve bu da verilen tüm destekleri daha da anlamlı kılıyor. Bu hususta ilk olarak, tez konumu belirlerken verdiği destek ve arkasından da tez çalışmam boyunca verdiği tüm emekler adına kıymetli hocam Prof. Dr. Tayyar Arı'ya teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Yüksek lisans eğitimin boyunca bana destek veren Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz hocama, bu süreçte bana yardımcı olan Doç. Dr. Yasemin Kaya hocama, beni Yeşil Teori ile tanıştıran İstanbul Üniversitesinden hocam Prof. Dr. Nurcan Özgür Baklacioğlu'na, lisans dönemimde göç konusuna ilgi duymama sağlayan Marmara Üniversitesi'nden hocam Doç. Dr. Suna Gülfer İhlamur Öner'e bana katkılarından dolayı tekrar teşekkür ediyorum.

Ayrıca, beni yetiştiren ve daima destekleyen sevgili babam Ali Rıza Gökpınar ve sevgili annem Zehra Gökpınar'a da minnet borçlu olduğumu belirtmem gerekir. Kardeşim ve dostum Numan Gökpınar ve de küçük kardeşlerim Hüma ve Karin'e de bana kattıkları için teşekkürlerimi sunarım. Sevgili dostum Özgür Aktaş hocama da tez sürecinde verdiği desteklerden ötürü minnettarım. Çalışma arkadaşım Mehmet Ali Ak hocama da tüm bu süreçte gösterdiği dayanışmadan dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, hem bu tezin yazım sürecinde, hem hayat serüvenimde bana her zaman desteğini ve sevgisini cömertçe sunan sevgili eşim Merve Gökpınar'a da teşekkürlerimi sunmak ve bu tezi ona ithaf etmek istiyorum.

Fatih Bilal Gökpınar

Bursa, 2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YEŞİL TEORİ

1. GİRİŞ.....	-5-
2. YEŞİL TEORİ NEDİR?.....	-6-
3. YEŞİL TEORİ VE ÇEVRECİLİĞİN FARKLARI.....	-7-
4. TARİHSEL SÜREÇTE YEŞİL DÜŞÜNCE.....	-11-
5. YEŞİL TEORİNİN FELSEFİ KÖKENLERİ.....	14
6. YEŞİL EKONOMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA MİTLERİ.....	20
7. YEŞİL TEORİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER.....	26
7.1. Geleneksel Güvenlikten Yeşil Güvenliğe.....	30
7.1.1. Uluslararası İlişkilerde Geleneksel Güvenlik Yaklaşımları.....	30
7.1.2. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları.....	33
7.1.3. Yeşil Güvenlik Yaklaşımı.....	35
8. SONUÇ	37

İKİNCİ BÖLÜM
YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILIN EN BÜYÜK TEHDİDİ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

1. ANTROPOJENİK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ	-41-
1.1. İklim Değişikliği Bilimi ve Tarihçesi	-42-
1.2. İklim Değişikliğinin Etkileri.....	-46-
1.2.1. Sıcaklıkların Artışı.....	-46-
1.2.2. Buzulların Erimesi ve Su Seviyelerinin Yükselmesi.....	-48-
1.2.3. Yeni Hastalıkların Ortaya Çıkması.....	-49-
1.2.4. İçilebilir Su Kaynaklarının Azalması.....	-51-
1.2.5. Tarım Arazilerinin Kuraklaşması ve Ormanların Yok Olması.....	-51-
1.2.6. Hava ve Deniz Kirliliği.....	-53-
2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE KARŞI ULUSLARARASI ÇABALAR.....	-55-
3. ULUSLARARASI ÇABALARIN BAŞARISIZLIĞININ TEMEL SEBEPLERİ.....	-62-
4. SONUÇ.....	-75-

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İKLİM MÜLTECİLERİ

1. İKLİM GÖÇÜ VE DÜNYAYI BEKLEYEN PROBLEMLER.....	-78-
2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN GÖÇE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	-79-
2.1. Mısır ve İklim Göçü.....	-80-
2.2. Meksika İklim Göçü.....	-83-
2.3. Suriye İklim Göçü.....	-84-
2.4. Bangladeş İklim Göçü.....	-86-
3. İKLİM GÖÇÜNÜN SINIFLANDIRILMASI.....	-88-
3.1. Yavaş Başlangıçlı/Seyirli İklim Göçü ve Ani Başlangıçlı/Seyirli İklim Göçü.....	-89-
3.2. İç ve Dış Göç.....	-92-
4. TANIM SORUNLARI.....	-93-
5. DATA SORUNLARI.....	-96-
6. İKLİM MÜLTECİLERİ VE HUKUKİ SORUNLAR.....	-98-
7. SİYASİ VE GÜVENLİK SORUNLARI.....	-104-
7.1. Devlet Temelli Güvenlik.....	-105-
7.2. Birey Temelli Güvenlik.....	-108-
7.3. Ekoloji Temelli Güvenlik.....	-110-
SONUÇ	-115-
KAYNAKLAR.....	-118-

GİRİŞ

Göç, tarih boyunca toplumların doğal koşullara adaptasyon şekli olarak var olmuş bir olgudur. İnsanlar, iklim koşullarına adapte olabilmek, daha iyi şartlarda yaşayabilmek için göç etmeyi tercih etmiş, hatta birçok toplum göçebeliği bir yaşam şekli olarak benimsemişlerdir. Sanayi devrimi sonrası göçebe yaşam tarzı önceki çağlara göre azalma göstermiş olmasına karşın, bu kez insanlar iş olanaklarının daha fazla olduğu bölgelere işçi olarak göç etmeye başlamışlar ve bu yolla ekonomik göçler birçok büyük kentin kurulmasını dahi sağlamıştır. Özellikle 19. yüzyılla birlikte, göç ülkeler arasında da cereyan etmeye başlamış ve göç olgusu önceki yüzyıllara nazaran boyut değiştirmiştir. 20. yüzyılla birlikte ise, ekonomik göçlere eklenen siyasi baskılar nedeniyle ülke dışına iltica hareketleri de artmış ve göç uluslararası ilişkiler disiplinine konu olmaya başlamıştır. Özellikle 1951 Cenevre Konvansiyonu ile bazı göçmenlere mültecilik statüsü verilmesi, yani göçün hukuksal bir statüye kavuşması, onu hem iç siyasetin hem de uluslararası siyasetin daha da merkezine yerleştirmiştir.

20. yüzyılda uluslararası siyasetin konusu haline gelen tek yeni olgu mültecilik değildir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi konular da 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren uluslararası siyasetin ana konularından biri haline gelmiştir. İşte bu iki yeni uluslararası ilişkiler olgusunun kesiştiği noktada iklim göçmenleri, yeni bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda yaşanan iklim göçünün eski iklim göçünden ayıran en önemli özellik ise, günümüzdeki yaşanmakta olan iklim değişikliğinin insan eliyle tahrip edilmiş doğal dengeden kaynaklanmasıdır. Yani insanın doğayı aşırı kullanımı ve tahribi sonucunda doğal dengeyi bozması, ekolojik dengeyi bozarak birçok yaşam alanını da geri dönülemez şekilde tahrip etmiş ve birçok insan bunun sonucunda yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaya başlamıştır. İklim değişikliğinin dünya üzerindeki etkilerinin artmasıyla birlikte, yaklaşık 50 yıl içerisinde 1 milyar insanın iklim mültecisi olabileceği tahminler arasındadır. Dünya nüfusunun 2020 itibarıyla 7.8 milyar olduğu göz önünde bulduğunda, 1 milyar insanın zorunlu olarak göç etme riski ile karşı karşıya olması, bu durumun küresel bir güvenlik krizi yaratacağını açıkça göstermektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken nokta, güvenliğin ve güvensizliğin türetilmiş kelimeler olduğu, yani anlamının “kimin için

güvenlik?” ya da “ne için güvenlik?” sorularının cevabına göre değişiklik gösterebileceği noktasıdır.

Bu tezin amacı, geleneksel (devletçi) güvenlik anlayışları ile iklim göçü sorununa yaklaşımın bu sorunu çözmekte yetersiz kalacağını ortaya koymak ve yerine alternatif bir güvenlik anlayışı olan yeşil güvenlik anlayışını yerleştirmektir. Geleneksel güvenlik anlayışları, devletlerin güvenliğini sağlamayı ana amaç edinerek insanların ve canlıların güvenliğini ikincil görme ve dolayısıyla tehlikeye atabilme potansiyeline sahiptir. Bu geleneksel güvenlik anlayışları, cansız varlıklar ve biyosferin güvenliğini ise kendi ajandaları dışında tutmaktadırlar. Ayrıca küresel siyaseti büyük ölçüde şekillendiren geleneksel güvenlik kuramları olan neorealist ve neoliberal yaklaşımlar, aslında iklim değişikliğini, dolayısıyla da iklim mültecisi sorununu doğuran ana sebepler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dolayısıyla sorunun sebebi olan bu geleneksel yaklaşımların kendisinde çözüm aramak da büyük bir hata olarak görülebilir. Tezde önerilen güvenlik yaklaşımı ise, Yeşil Siyasi Düşünce’den türetilen Yeşil Güvenlik anlayışıdır. Bu anlayış, ekolojik sistem içerisinde bulunan tüm varlıklara -ayrım yapmaksızın- bir bütün olarak değer atfeden ve bütünün güvenliğini sağlamayı amaçlayan bir anlayışa sahiptir. Yeşil Düşünce’ye göre insan ve ekoloji arasında bir ayrım yapmak, dahası insanı iklim sorunlarından kurtarıp ekolojiyi tahrip etmeye devam etmek ne pratik olarak, ne de normatif olarak kabul edilebilir görüşler değildir.

Yeşil Güvenlik’in günümüzün küresel güvenlik sorunlarıyla baş etmek için en uygun siyasal kuram olduğunu ortaya koymak isteyen bu tezde; ilk bölümde yeşil teori geleneksel kuramlarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir, ikinci bölümde iklim göçünün sebebi olan iklim değişikliğinin antropojenik niteliği ele alınacak ve iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası çabalar aktarılıp bu çabaların başarısı tartışılacaktır. İkinci bölümde iklim değişikliğinin kapsamlı bir şekilde ele alınmasının ilk sebebi, iklim göçünü doğuran temel dinamiğin doğru şekilde anlaşılmasını sağlamak, ikinci amaç ise iklim değişikliğini durdurmaya yönelik uluslararası çabalara ve bu çabaların başarısızlığına odaklanarak geleneksel uluslararası siyaset aktörlerinin ekoloji temelli sorunları çözmekte ne denli başarısız olduğunu ortaya koymaktır. Bu sayede iklim mültecileri sorunu ile mücadelede geleneksel uluslararası siyaset anlayışları ve aktörlerinin uygulayacağı politikaları karşılaştırmalı olarak değerlendirme imkânı

ortaya çıkacaktır. Son bölümde ise iklim mültecileri üzerine detaylı bir anlatım gerçekleştirilecek ve ilk bölümde ortaya konan kuramsal ereve karşılaştırmalı olarak iklim mültecilerinin sorunları üzerinden değerlendirmeye alınacaktır. Tez bütün olarak incelendiğinde, küresel bir güvenlik sorunu olan iklim göçü ile baş etmenin, hâkim uluslararası ilişkiler kuramlarının varsayımları ile mümkün olmadığı, bu yüzden küresel siyasete dair birçok anlayışımızın radikal bir şekilde sorgulanmaya muhtaç olduğu çıkarımı yapılacaktır.

BÖLÜM 1

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YEŞİL TEORİ

1. Giriş

Siyaset Bilimi ve uluslararası ilişkiler, bulunduğu çağın koşullarından etkilenecek şekilde gelişen, ekonomi ve toplumun ihtiyaçlarına göre yön bulan iki sosyal disiplindir. Tarih boyunca değişim gösteren toplumsal yapılar, hem ekonomi ve siyasi düşünceler tarafından şekillendirilmiş, hem de onları şekillendirmiştir. Özellikle de sanayi devriminin ve üretime bağlı büyümenin ivmesinin tarihin önceki dönemlerine göre çok hızlı yükseldiği 20. ve 21. yüzyılda, yeni ideoloji ve siyaset teorilerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Endüstrileşmenin ve buna bağlı olarak gerçekleşen doğa üzerindeki tahribatın İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızla artması ve ekolojik dengenin bozulmaya başlaması da, günümüzün en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkarken, bu durum siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda en etkili siyasi düşüncelerinden biri olan ‘Yeşil Siyasi Düşünce’ nin doğuşuna öncülük etmiştir.¹

İnsan ve ekoloji arasındaki ilişkinin sorgulanması ve birçok anlamda yeniden düzenlenmesi ya da eski haline döndürülmesi gibi konular, Yeşil Siyasi Düşünce’ nin temel olarak sorunsallaştırdığı konuları oluşturmaktadır. Çağımızın en büyük potansiyel felaketi olan küresel ısınmanın ve buna bağlı olarak gelişen iklim değişikliğinin de yeşil siyasal düşüncenin temel odak noktaları olduğu düşünüldüğünde, yeşil teorinin taşıdığı önem çok daha iyi anlaşılmaktadır. Bunun yanında yeşil düşüncenin, yeşil hareketin politik olarak genişlemesi ve yeşil düşüncenin felsefi tartışmalarda giderek daha fazla yer tutması, gelecekte Yeşil düşüncenin kazanabileceği önemi göstermek açısından da bir hayli önemlidir.

¹ Terence Ball, *Green Political Philosophy*, London: Routledge, 2011, s.1.

Uluslararası ilişkiler çalışmaları da, son yıllarda yeşil düşünceden nasibini almaya başlamış ve yeşil teorinin bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak da literatürde kendisine yer bulmaya başladığı dikkat çekmiştir. Özellikle Soğuk Savaş Sonrası uluslararası ilişkiler literatüründe, ekolojinin ve çevrenin sadece üzerinde savaşların yaşandığı bir yer olarak değil, kendi başına bir değer olarak kabul edilmeye başlaması, bunun en büyük göstergesidir. Bugün gelinen noktada, 30-40 yıl önceye kadar “jeopolitik önemi” ve “üzerinde hâkimiyet kurulan alan” olması dışında uluslararası ilişkiler çalışmalara konu olmayan “çevre” konuları, bugünün literatüründe uluslararası alanda en fazla konuşulan alanlardan biri haline gelmiştir.

İşte değişen bu çevre ve ekoloji anlayışının önemli bir bölümünü borçlu olduğumuz Yeşil teori, uluslararası siyaset, çevre, güvenlik, hukuk, insan hakları gibi birçok konuyla da doğrudan ilişki içerisindedir. Bu tezin ana odağını oluşturan iklim mültecileri ve güvenlik konularında da yeşil teorinin söyleyecek pek çok sözü bulunmaktadır. Yeşil siyasi düşüncüyü anlayabilmek amacıyla, bu bölüm boyunca yeşil teori ve yeşil siyasi düşünce tanımları üzerinde durulacak, yeşil felsefe, yeşil düşüncenin tarihsel arka planı, yeşil politik ekonomi, sürdürülebilir kalkınma, yeşil uluslararası ilişkiler ve yeşil güvenlik gibi birçok konuya değinilerek yeşil teorinin detaylı şekilde açıklanması ve anlaşılması sağlanarak, sıradaki bölümlerde bahsi geçen konulara bu teorik perspektif ile yaklaşılması kolaylaştırılacaktır.

2-Yeşil Teori Nedir?

Yeşil teori, 20. yüzyılın ortalarından itibaren felsefi, siyasi ve ekonomik alanda tartışılmaya başlanan bir kuram olarak kendisine yer bulmuştur. 21. yüzyılda ise iklim değişikliğinin de etkisiyle çok daha dikkat çekici hale gelen yeşil teori, modern yaşama ve onun pratiklerine karşı top yekun bir sorgulamayı amaç edinen radikal bir dönüşüme odaklanmış ve bu haliyle de kabul görmüştür.

Aslında, yukarıda bahsedildiği gibi, toplumun ekonomik, felsefi ve siyasi kabulleri ve geleneksel kuramların varsayımları eleştirel teoriler, Marksist teoriler ve post-modern kuramcılar tarafından sıklıkla sorgulanmış, radikal bir değişimin gerekli olduğu özellikle 20. yüzyıldan itibaren çokça tartışılmalıdır. Ancak refahın ve

ekonomik büyümenin kendisini sorgulayan, insan ve ekoloji arasındaki var olan çatışmaya dikkat çekerek bunu kavramsallaştıran başka bir ideoloji olmamıştır.² Ekonomik büyümenin ve refahın ancak son 50-60 yılda sorgulanmaya başlanmış olmasının temel nedeni, şüphesiz kapitalist düzenin son 100 yılda ekoloji üzerinde yarattığı tahribatın tüm insanlık tarihinde görülmemiş düzeylere ulaşmasıdır. Ekoloji ve insan arasında var olan çatışmanın kavramsallaştırılması da yine ekoloji üzerinde yaratılmış olan bu tahribatla birebir bağlantılıdır. Buradan hareketle Yeşil teorinin, ekolojik olarak sürdürülebilir toplum düzeninin çevreci, demokratik ve şiddet içermeyen bir şekilde sağlanmasını amaç edinen siyasal düşünce olduğu söylenebilir. Yeşil teori insanın doğa karşısında üstün olduğu varsayımını reddeder ve modern ideolojilerin neredeyse tamamının iddia ettiği gibi doğayı insanın kullanım alanına sunulmuş bir “kaynak” olarak ele almaz.

İkinci olarak ise, yeşil teori olaylara bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşır. Yine modern siyasal düşüncelerden ayrı olarak tekil olayların ve durumların, bütüne bakılmaksızın yorumlanmasını eksik ve yanlış bulur ve bu bağlamda pozitivist bilim anlayışına karşı çıkar. Olayları birbirlerinden bağlantısız olarak incelemenin indirgemeci olduğunu ve doğruyu yansıtmakta yetersiz olduğunu iddia eder.³

Yeşil teori, temelde çevrenin korunması ve ekolojik sürdürülebilirliğe odaklanmış olmasına karşın, onun sadece çevreci bir politika ya da teori değil, aynı zamanda radikal bir ideoloji olduğunu vurgulamak gerekir. Yeşil ideolojinin tam olarak tanımlanabilmesi için, onu sürekli olarak karıştırıldığı çevreci hareketle düzgün şekilde ayırt etmek faydalı olacaktır. Bu sayede yeşil teorinin ne olduğu, “ne olmadığı” ortaya konarak daha iyi ifade edilmiş olacaktır.

3-Yeşil Teori ve Çevreciliğin Farkları

Yeşil teori ve çevrecilik, çokça birbirleriyle karıştırılan, hatta birbirleri yerine kullanılan ancak Dobson’ın ifadesiyle kuzen olmalarına rağmen, birbirlerinden bir o

² Andrew Dobson, *Green Political Thought*, London: Routledge, 2008, ss. 10-15.

³ A.g.e., s. 30.

kadar da farklı iki düşünce biçimidir.⁴ Çevrecilik ve Yeşil teori arasındaki farkı anlamak, aslında ikincisinin ne olduğunun doğru şekilde anlaşılması için son derece elzemdir. İklim değişikliğinin ve iklim mültecilerinin sorunlarının işlendiği bu tezin sıradaki bölümlerinde de görüleceği üzere, bu tezin Yeşil siyasi ideolojiye daha yakın bir noktadan analiz yaptığına da dikkat çekmek gerekmektedir.

Çevrecilik, günümüzde yaşanan çevresel sorunların üstesinden gelmek ve bu sorunlara dikkat çekmek üzere organize olmuş bir yaklaşıma sahiptir. Nihai amaç açısından bakıldığında zaman, yeşil teori ve çevreciliğin hemen hemen aynı noktada durduğu çıkarımı yapmak mümkündür. Ancak çevreciler, çevre sorunlarının yönetsel yanlışlardan ileri geldiğini ve doğru bir yönetim anlayışı izlenerek bu sorunların üstesinden gelinebileceğini savunur. Çevrecilere göre çevre sorunlarının büyümeye odaklı bir ekonomik düzenle ve var olan sistemin kendisiyle bir alakası bulunmaz. Sonuç olarak da, çevreciler üretim ve tüketim endeksli ve büyümeye dayalı anlayışın, diğer bir deyişle yerleşik yapının sorgulanmasına ihtiyaç duymaz ve tüm çevresel problemlerin mevcut sistem içerisinde aşılması için çaba sarf eder ve yollar ararlar.⁵

Buna karşın yeşil teori, sürdürülebilir bir düzenin sağlanmasının yolunun, insan dışındaki doğal dünya ile ilişki biçimimizi radikal bir şekilde değiştirmekle mümkün olduğunu savunur ve siyasi ve toplumsal yaşam biçimimizi eleştirel bir bakış açısıyla sorgular. Yeşil teoriye göre, dünyayı anlama biçimimizi radikal bir şekilde değiştirmek, ekolojik problemlerin üstesinden gelmenin önkoşuludur. Dolayısıyla mevcut düzen içerisinde ekolojik sorunların çözülmesi imkânsızdır. Bu savlarını kanıtlamak için, ekolojistler mevcut sorunların ortaya çıkmasının mesuliyetinin mevcut sistem ve düzen olduğunu ortaya koymaya çalışarak, sorunu ortaya çıkaran sistemin kendisinde çözüm aramanın ironik olduğunu ispatlamayı amaçlamaktadır.⁶

Yeşil teori, mevcut düzenin sorunlarının en başında ise, antroposentrik bakış açısını göstermektedir. Devletlerin hüküm sürdüğü ve kapitalist bir ekonomi ile idare

⁴ A.g.e., s. 2.

⁵ Tayyar Arı ve Fatih Bilal Gökpınar, "Green Theory in International Relations", *Theories of International Relations II* içinde, der. Tayyar Arı ve Elif Toprak, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 167.

⁶ Matthew Paterson, "Green Politics", *Theories of International Relations* içinde, der. Scott Burchill ve Andrew Linklater, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s.236.

edilen bir dünyayı yaratan, asıl olarak antroposentrik bakış açısıdır. Antroposantrizm, ya da insanmerkezcilik, insanın her şeyin merkezinde olduğunu iddia ederek etik ve ahlaki açıdan onu tüm diğer varlıklardan üstün tutar. Dolayısıyla da insana doğadaki diğer varlıklar karşısında bir üstünlük bahşederek, onunla ilişkisini hiyerarşik bir yapıya oturtur. Bu da insana, doğayı kendi emelleri için tahrip ve manipüle etme hakkı vererek günümüzdeki ekolojik sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bunun karşısında, yeşil teori ekosentrik bir bakış açısını önermektedirler. Ekosentrizm ise, ekosistemdeki varlıklar arasında bu tür bir hiyerarşik yapı olmadığını savunarak insanın elinden moral üstünlüğünü geri alır⁷. Bu anlayışa göre, ekosistemdeki tüm türlerin çıkarları, insanların çıkarları kadar önem taşımaktadır. Antroposentrik bakış açısıyla taban tabana zıt olan ekosentrik bakış açısı haliyle bugün yaşadığımız dünyanın ekonomiden toplumsal kabullere kadar tamamıyla sorgulanmasını gerekliliğini doğurmaktadır. Ekosentrizm ile antroposantrizm arasındaki farklar ve felsefi tartışmalar, yeşil felsefe bölümünde ayrıntılarıyla tartışılacak olsa dahi, çevreciler ve yeşiller arasındaki farkları ortaya koyması açısından önemli görülmektedir ve bu başlıkta da işlenmeyi hak etmektedir.

Çevreciler ve Yeşiller arasındaki ayrıma ilk dikkat çeken yazarlardan olan Arne Naes, bu iki görüşü derin ve sığ ekolojistler şeklinde tasnif etmiştir.⁸ Naes'e göre, ekolojinin çöküşünü engellemenin tek yolu toplumu derin bir şekilde dönüştürmektir. Bu nedenle yeşil düşünceye derin (deep) ekoloji adını verdi. Çevreciler ise, ekolojik sorunlara tek taraflı bir teknoloji sorunu olarak bakmakta ve bu sığ bakış yüzünden ana noktayı ıskalamaktaydılar. İşte bu da, Naes'in çevreci görüşlere sığ (shallow) ekolojist adlandırmasını yapmasına sebep olmuştur. Naes buradan özetle, ekonomik sorunların üzerine gidilerek yahut yeni teknolojiler geliştirerek üstesinden gelinecek bir ekolojik problem anlayışını reddederek, dünyaya bakışı sorgulayan ve doğa karşısındaki davranış kalıplarımızı değiştirmeye yarayacak derin bir sorgulama ve değişim içine girmenin taşıdığı öneme sıklıkla bahsetmiştir.⁹

Yeşil düşüncenin radikal ve dönüşümcü bakış açısının oluşmasında Naes'in bu görüşlerinin her ne kadar katkısı olmuşsa da, toplumları ekolojinin korunmasında

⁷ A.g.e., s. 237.

⁸ Arne Naess, "The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary", *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 16, No. 1-4, 1973, ss. 95-100.

⁹ A.g.e., ss. 95-100.

neredeysi araçsallaştıran anlayışı birçok tartışmaya da sebep olmuştur. Ayrıca Naes'in bu görüşlerinden yola çıkan bazı yazarlar, derin ekoloji fikrinden yola çıkarak vardıkları sonuçlarla ırkçı ve aşırıcı yorumlarda bulunmuşlardır. Derin ekoloji fikirleri bu yüzden ekolojizmin sosyalist kanadından eleştiriler toplamıştır. Ancak Naes'in aslında ekolojinin korunması için herhangi bir şiddet veya aşırılığı benimsemediği, onun kendi yaşamına ve savunduğu değerlere bakarak kolayca anlaşılabilir.¹⁰

Sonuç olarak, yeşil teorinin şiddet içermeyen bir radikalliği ve dönüşümü savunduğu ve bu konuda en büyük destek olarak demokratik araçları gördüğünün tekrar altı çizilmelidir.

Son olarak da, yeşil teori için yine çok önemli bir isim olan Jonathan Porritt'in yeşil politikayı temellendirdiği özelliklerine dikkat çekmek, onu evrecilikten tam olarak ayırmak için faydalı olacaktır. Porritt, yeşil politikaların yeryüzündeki tüm canlılara ve onların yaşam haklarına saygı ile yaklaşması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca ekonomik refahın büyümeye değil sürdürülebilirliğe odaklanması gerektiğinin de altını çizmektedir. Bununla bağlantılı şekilde, yeşil teorinin endüstrileşmenin yıkıcı etkilerinden sakınılması ve doğal kaynakların gelecek nesilleri de düşünecek şekilde kullanılmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Doğanın dengesinin korunmasının politikaların temelinde bulunması gerektiğini söyleyen Porritt, bunun yolunun ise katılımcı bir demokrasi ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Son olarak da insan nüfusunun azalmasının önemine değinen Porritt, ırk, din, dil ayrımı yapılmayan eşitlikçi bir dünya vurgusu yaparak, nüfus politikaları ile söylediği şeylerin yanlış anlamalara sebep vermemesini de sağlamıştır.¹¹

Porritt'in Yeşil teorinin dayanak noktalarını sıralarken üzerinde durmuş olduğu noktalar da göz önünde bulundurulduğunda, çevreci düşüncenin aksine; yeşil politikaların sorunları sistem içerisinde zmmekten ziyade radikal değişimler öngördüğü, özellikle sermayenin gelişimine dayalı ekonomi anlayışından vazgeçilmesi gibi son derece köklü değişimlere atıflarda bulunduğu görülmektedir. Yani yeşil değişim, eski

¹⁰ Derek Wall, *Yeşil Politika*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2013, s. 67.

¹¹ Jonathan Porritt, *Seing Green: the Politics of Ecology Explained*, Oxford: Basil Blackwell, 1990.

buzdolaplarımızı yeni teknoloji buzdolaplarıyla değiştirmek ya da doğayı daha az kirleten yeni model arabalar satın alarak erişilebilecek hedeflerden değil, yaşam tarzımızı sorgulayacak köklü değişimlerle mümkün olabilecektir.

Tezin bu bölümünün devam eden başlıklarında - yeşil felsefe, yeşil ekonomi, yeşil uluslararası ilişkiler ve yeşil güvenlik başlıklarında – çevreciler ve ekolojistler arasındaki ayrımlara sık sık atıflar yapılarak, yeşil çerçeve bu bağlamda değerlendirilmeye ve konumlandırılmaya devam edilecektir. Sıradaki bölümde ise, yeşil teorinin tarihsel olarak gelişimine ait farklı görüşlere yer verilecektir.

4-Tarihsel Süreçte Yeşil Düşünce

Yeşil teorinin tarihsel anlamda kökleri arandığı zaman, üç temel yaklaşım literatürde kendisine yer bulmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki, insan ile doğa arasındaki etkileşimin tarihin tamamında var olduğu varsayımından hareket ederek, insan ve doğanın barış içerisinde yaşadığı binlerce yıl öncesini ekolojik düşüncenin de başlangıcı olarak gören yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise, endüstri devriminin etkilerinin görülmeye başlandığı 19. yüzyılı ve bu dönemde insanın doğa karşısında tamamen üstün olduğu fikrinin reddedilmeye başlanması ile ilişkilendirir.¹² Dobson'a göre, ekolojik düşüncenin başlangıcı olarak en yaygın şekilde kabul gören görüş, 19. yüzyılı başlangıç olarak alan görüş olmuştur. Özellikle bu dönemde yükselen endüstri karşıtı hareketler ve romantik kırsalcılık da, yeşil düşünce ile son derece bağdaşmaktadır. Bu da, yeşil düşüncenin temellerinin 19. yüzyılda aranabileceği üzerine olan tezi kuvvetlendirmiştir.¹³ Yeşil teorinin tarihsel köklerini arayan son görüş ise, onu çok daha yakın bir dönemde, 1970'li yıllarda arayarak yeşil teoriyi çok daha genç bir teori olarak karşımıza çıkarmaktadır.

1970li yıllara kadar gelişen ekolojik bilinci yeşil politik düşünce içerisine dahil etmeyen bu üçüncü görüş, bu yıllara kadar gelişen ekolojik literatürün de değerli olduğunu, ancak yeşil düşüncenin asıl savlarının sistematik bir biçimde ortaya konulmamış olması nedeniyle, 1970 öncesi ekolojik duyarlılıkları ve yazınları,

¹² Andrew Vincent, "The Character of Ecology", *Environmental Politics*, Vol. 2, No. 2, 1993, s. 271.

¹³ Dobson, a.g.e., ss. 22-23.

destekleyici nitelikte görmeyi tercih etmektedir. Ekolojik dengede ortaya çıkan kirlilik, kaynakların tükenmeye yüz tutması, ormansızlaşma, asit yağmurları, hava kirliliği gibi bozulmaların küresel çapta olduğu, yani tüm ekolojinin tahribata uğramış olduğu kanısının güçlenmesi de yine 1970li yıllara denk gelmektedir. 1970 öncesinde oluşan ekolojik literatürü ve 1970ler ile beraber oluşmaya başlayan literatürü ayırt etmenin en kolay yolu, bugün Yeşil düşünce deyince aklımıza gelen en önemli temel varsayımları geçmiş yazında da aramaktır. Modern yeşil teorinin en önemli argümanı olan sistemin kendisinin sorgulanması ve büyüme karşıtlığı gibi iki temel argüman, ancak 1970lerden sonra kendisine yer bulabilmiştir. Bu anlamda bakıldığında, yeşil düşüncenin en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilen Rachel Carson'ın ve onun büyük ses getiren ve yeşil düşünceyi etkileyen Sessiz Bahar adlı eseri dahi¹⁴ yeşil politik düşüncenin içerisine dahil edilemez, ancak bu düşüncenin oluşumuna katkı sunduğu da yadsınamaz niteliktedir.¹⁵

Yeşil düşüncenin ortaya çıkışı 1970'li yıllara dayandırıldığında, yeşil teorinin ana savlarının oluşması ve tutarlı bir biçimde ortaya konulması açısından, Roma Kulübü'nin 1972 yılında Büyümenin Sınırları adıyla yayınlamış olduğu rapor son derece etkili olmuştur. Meadows ve arkadaşları, yazmış oldukları büyümenin sınırları adlı raporda, ekonominin ve insan nüfusunun artışının doğal sınırlara sahip olduğu, bu doğal sınırın da kısıtlı halde bulunan doğal kaynak arzı ile birebir ilişkili olduğu öne sürülmüş ve bilgisayar simülasyonlarıyla bu tez ispatlanmaya çalışılmıştır. Meadows ve arkadaşlarının iddiasına göre, insanlığın nüfusu ve ekonomik faaliyetleri bu şekilde artarak devam ederse, 2100 yılına kadar ekonomik ve sosyal bir çöküş yaşanması tüm dünyayı bekleyen kaçınılmaz bir sondur. Bu sebeple, kıyamet senaryosunun gerçek olmasını beklemek yerine, ekonomilerin büyüme hızına ve büyüme şekline bazı sınırlar getirilmeli ve yenilenemez kaynakların yakın gelecekte tamamen tükenmesinin önüne geçilmelidir.¹⁶

Büyümeye dayalı ekonomi anlayışını ve dolayısıyla mevcut düzeni sorguluyor olması nedeniyle, ekolojik sorunlara dikkat çeken bu rapor, tüm dünyada büyük ilgi

¹⁴ Rachel Carson, *Silent Spring*, Fawcett Crest, 1964.

¹⁵ Dobson, a.g.e., s: 25.

¹⁶ Donella H. Meadows ve diğerleri, *The Limits To Growth: a Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, New York: Universe Books, 1972.

uyandırmış ve 30dan fazla dile çevrilmiştir. Kullanılan bilgisayar simülasyonu ve bilimsel yöntemleri sık sık eleştirilere maruz kalmış olsa dahi, Büyümenin Sınırları tezi, sınırlı kaynaklara sahip dünyada sınırsız büyümeye odaklanmanın yaratacağı tahribatı işaret etmesi açısından ekolojik bilinç ve yeşil teori üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olmuştur. Tüm bunlar göz önüne alındığında, tarihsel anlamda yeşil ideolojinin köklerinin 1970lere değin geri götürülebileceğini söylemek mümkündür. Son olarak ise, 1970 öncesi çevreciliğin Alman Nazi ideolojisiyle zaman zaman bağdaştırılıyor olması da, yeşil teoriyi tarihsel olarak konumlandırma çabasındaki ekolojistlerin eski dönem ekoloji yanlısı düşüncesine temkinli yaklaşmasına sebep olmuştur.

Tarihsel bağlamda yeşil siyasal düşüncenin 1970li yıllara dayandığı gibi, siyasal bir hareket olarak yeşil partilerin – özellikle Avrupa’da – yükselişi de yine bu döneme denk düşmektedir. Özellikle 1980li yıllarda, yeşil partiler tüm Avrupa’da önemli başarılar elde etmiş, Almanya’da Petra Kelly önderliğindeki yeşil parti, mecliste önemli bir sandalye sayısı kazanmıştır.¹⁷ Burada dikkat çekilmesi gereken husus: 19. yüzyılda kırsal romantik hareket tarafından savunulan ekolojik görüşlerin, 1980’lere gelindiğinde de yine romantizmin etkisinin güçlü hissedildiği Almanya’da kendisine kamusal alanda en büyük temsiliyeti sağlamış olmasıdır.

Sonuç olarak, günümüzün Yeşil siyasal düşüncesinin köklerini insanlık tarihi kadar eskiye götürmek veya 19. Ve 20. yüzyılın başları gibi kapitalizmin etkisinin arttığı dönemde armak mümkün görünse dahi, sistematik bir siyasal düşünce olarak var oluşunun 1970 sonrasına ait olduğu söylenebilmektedir. 1970li yılların temel alınmasının en büyük nedeni ise, Yeşil teorinin en büyük iki savı olan “ekosentrizm” ve “büyümenin sınırları” tezlerinin 1970 sonrası ortaya atılmış olması ve yeşil düşüncenin bu iki kavram olmadan düşünülemezliği tespitidir. Her ne kadar Yeşil teori bu iki kavram etrafında şekillenmiş olsalar dahi, hem büyümenin sorgulanması, hem de ekolojinin temele alınarak insan temelli bir yaklaşımdan vazgeçilmesi, yeşil düşünce içerisinde de pek çok tartışmaya sebep olmuştur. Özellikle ekosentrizm tartışması, felsefi alanda kendisine önemli yer bulmuştur. Bir sonraki başlıkta, yeşil felsefeye dair

¹⁷ Ferdinand Müller-Rommel, “The German Greens in the 1980s”, *Political Studies*, Vol. 37, No. 1, 1989, ss. 114-122.

farklı bakış açıları tartışılacak ve yeşil teorinin etik ve ahlak alanına dair varsayımları ve normatif unsurları göz önüne serilecektir.

5-Yeşil Teori'nin Felsefi Kökenleri

17. yüzyıldaki bilim devriminden bu yana, insanın doğa üzerindeki dominasyonu, birçok bilim adamı tarafından medeniyetin gelişiminin bir parçası olarak görülmüştür. Decartes ve Newton gibi modern bilimin önemli isimleri, dünyayı evrenin mekanik doğasının bir uzantısı olarak görmüş ve “hareket ettirilebilir tanecikler yığını” şeklinde indirgeyerek, bilimsel yöntemi de bu indirgemecilik üzerine kurmuşlardır. Ancak Yeşil teori, indirgemeci bir bakış açısıyla ekolojinin anlaşılamayacağını savunmuş ve bu bilimsel görüşlerin karşısında konumlanmıştır. Heisenberg'in atom altı tanecikler hakkında ortaya attığı belirsizlik ilkesinden yola çıkarak, ‘maddi taneciklerin diğer sistemlerle etkileşimi göz önüne alınmaksızın anlaşılamayacağı ve gözlemcinin de kendi deneyinin bir parçası olduğu ve ondan ayrı düşünülemeyeceği’ 20. yüzyıl fiziğinin çığır açan fikirleri olduğu gibi, ekolojinin de bir bütün olarak bakılmaksızın anlaşılamayacağı ve onu inceleyen gözlemciden bağımsız düşünülemeyeceği kanısı da Yeşil teorinin ufuk açıcı ve devrimci görüşleri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

Yeşil teori, geleneksel Newton’cu ve Decartes’ci bilim anlayışlarının karşısında konumlandığı gibi, geleneksel toplum yapısını şekillendiren iki önemli politik/ekonomik düşünce olan kapitalist ve Marksist paradigmanın da yine karşısında durmaktadır. Politik/ekonomik görüşleri açısından birbirlerine taban tabana zıt konumda duruyor gibi görünen kapitalist ve Marksist siyasal düşünceler, Yeşil bir bakış açısıyla bakıldığında, Poritt’in ifadesiyle birbirlerine son derece yakın iki anlayış olarak görülmektedir.¹⁹ Poritt’e göre hem kapitalizm hem de Marksizm, temelde aynı şeyi amaçlayan, materyalist bir etiğe sahip iki ideolojidir. İki kuram da sınırsız bir büyümeyi, insani ihtiyaçları daha fazla üreterek karşılamayı, merkezileşmeyi ve bürokratik kontrol mekanizmalarını kendi adlarına kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, rasyonalist bir söylem ile iki ideoloji de doğanın insanın fethetmesi için bir alandan fazlası

¹⁸ Dobson, a.g.e., s: 31

¹⁹ Jonathan Porritt, *Seing Green: the Politics of Ecology Explained*, Oxford: Basil Blackwell, 1990, s. 44.

olmadığını savunan ve dolayısıyla yeşil teoriye göre aynı safta duran siyasi ideolojilerdir.

Yeşil teorinin gerek Newton’cu fiziğe olan yaklaşımı, gerek rasyonalist düşünce, gerekse kapitalizm ve Marksizme karşı geliştirdiği bakış açıları ele alındığında, tutarlı bir şekilde bulunduğu safın aslında ekosentrizm safı olduğu rahatça anlaşılmaktadır. Önceki bölümlerde de işlendiği gibi, yeşil teori ekolojiyi merkeze alan bir bakış açısıyla dünyayı ve olayları anlamlandırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısının felsefi temellerini daha iyi anlamak, Yeşil teorinin etik ve ahlaki duruşunu tam olarak ortaya koymakla mümkün görünmektedir.

Yeşil siyasal düşünce alanında çalışmalar yapan en önemli yazarlardan bir tanesi olan Robert E. Goodin, en önemli eseri sayılabilecek *Green Political Theory*’de, yeşil felsefenin entelektüel ağırlık merkezi olarak ‘yeşil değer teorisi’ni işaret etmektedir. Dolayısıyla, eğer ekosentrik bir yeşil teori oluşturmak mümkün olacaksa, bunun yolu ekolojik sistemin kendi başına bir değer taşıdığı görüşünün benimsenmesiyle olabilecektir. Buradan yola çıkarak, Goodin yeşil değer teorisiyle: doğadaki varlıkların hepsinin kendi başına değer taşıdıkları ve bu değer varlıkların doğallığından (naturness) – ya da insan yapımı olmamalarından – geldiğini ileri sürmektedir. Bu açıklamadan sonra, Goodin, ‘doğallık’ın neden bu denli önem arz ettiği sorusuna yönelmektedir. Bu soruya ise: daima hayatlarını anlamlandırma çabası içerisinde olan insanların, kendilerini daha büyük bir şeyin parçası olarak görme eğilimine sahip oldukları, bu büyük parçanın ise “doğa” olduğu yönünde bir tespitte bulunarak cevaplamaktadır. Buna ek olarak Goodin, insanı doğa üzerinde hâkimiyet kuran değil, doğanın bir parçası olarak gören bir anlayışa yakın durmaktadır. Dolayısıyla bazı Yeşillerin olması gerektiğini iddia ettiği şekilde doğanın “insan eli değmeden” korunmasının savunulmasını anlamsız bulmuş, insanın bir parçası olduğu doğaya sevgi ile yaklaşmasında ve onu kullanmasında bir beis olmadığını söylemiştir.²⁰ Buradan çıkarılabilecek sonuç, Goodin’in ekosentrizmi bir davranış kodundan ziyade oluş hali olarak gördüğü ve bu şekilde bir yeşil etik anlayışı oluşturduğudur. Ancak belirtmek gerekir ki, Goodin’in ortaya koymuş olduğu bu anlayışın tamamen ekosentrik olduğunu

²⁰ Robert E. Goodin, *Green Political Theory*, Cambridge: Polity Press, 1992, ss. 19-55.

söylemek de mümkün değildir. Yeşil değer teorisini de insan ve doğa-insan ilişkisi üzerinden anlatan Goodin, bir bakıma insan merkezli bir etik anlayıştan tamamen kopmamıştır.

Yeşil felsefenin ekosentrik ve doğanın öz değerini kavramayı amaçlayan diğer önemli kanadını ise derin ekolojistler oluşturmaktadır. Önceki başlıklarda da değinildiği gibi ilk kez Arne Naes tarafından ortaya atılan Derin ekoloji, ekolojik istikrarı sağlamak adına toplumsal kabullerin radikal bir şekilde sorgulanması ve değiştirilmesi gerektiğine dikkat çeken Yeşil felsefedir. Arne Naes, derin ekolojiyi anlattığı makalesinde, ekolojinin içinde bulunan tüm birleşenlerin karşılıklı ilişkisinin toplamından oluşan kompleks bir yapı olduğunu savunmaktadır. Bu sebeple, ekolojik sisteme bir bütün olarak saygı duyulmalı ve onu insanların emellerini gerçekleştirme için kullanacağı bir doğal kaynak olarak gören antroposentrik anlayıştan vazgeçilmelidir.²¹ Bu anlayış da Goodin'in yeşil değer teorisi gibi, yine insan dışı varlıkların da değerli olduğunu kabulünü dayanak noktası olarak almaktadır. Derin ekoloji fikrine göre, öz değere sahip olan tek varlık insan değildir. Ekoloji içerisindeki her nesne de kendisine ait bir öz değer taşımaktadır. Öz değer kavramı (intrinsic value), doğadaki insan dışı varlıkların, insan için anlam ifade ettiği araçsal değerinden farklı olarak sahip olduğu değeri ifade etmek için kullanılmaktadır.²² Ayrıca bu tür bir öz değer anlayışı, varlıkları değerli kılan şeyi değer biçen aktörden ayrı olarak ele almaktadır. Bu da derin ekolojistlerin bahsetmiş olduğu öz değere meta-etik bir anlam yüklemektedir.²³ Özet olarak, derin ekoloji anlayışına göre, insanın bioçeşitliliği istediği şekilde manipüle etme hakkı yoktur. Ekosistemdeki tüm varlıklar birbirleriyle etkileşim içerisinde bir devamlılık arz ederler ve kendi başlarına bir değer taşımaktadırlar. Ayrıca, derin ekolojistlere göre, ekolojik dengeyi korumak adına ekonomik kabullerin radikal bir şekilde değişmesi ve basit yaşama geçiş sağlanmalı, bioçeşitlilik korunmalı ve insan nüfusu azaltılmalıdır.

Derin ekoloji, ekoloji-insan ilişkilerinin gözden geçirilmesi ve yeniden kurgulanması açısından son derece önemli olmakla birlikte, birçok eleştiriye de maruz kalmıştır. Öncelikle Naes'in derin ekolojinin karşısında konumlandığı ve adına sığ çevrecilik dediği yaklaşıma karşı bir üstünlük belirtisi olarak kendi yaklaşımına vermiş

²¹ Naess, a.g.e., ss. 95-100.

²² John O'Neill, "The Intrinsic Value of Nature", *The Monist*, Vol. 75, No. 2, 1992, ss. 119-120.

²³ A.g.e., ss. 124.

olduğu isim, birçok yazar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Benzer bir eleştiri, derin ekolojinin insan nüfusunun kısıtlanması yönündeki görüşleriyle alakalıdır. Bu tür bir görüşün ırkçı söylemlere kaynak oluşturabileceği sıkça dile getirilen bir eleştiri olarak öne çıkmıştır. Ayrıca Naes'in insan-temelli bir bakış açısının yerine ekosentrik bir etik anlayışını sunarken, insanın değerlendirmesinden arındırılmış bir öz değere yaptığı atıf da birçokları tarafından temellendirilmemiş bir felsefe olarak yorumlanmıştır. Tıpkı bir tablonun değeri, ona değer biçen insanlar tarafından ortaya konuluyorsa, ekolojik değer de, insanın onu değerlendirmesi olmadan düşünülemeyecek bir olgu olarak görülmektedir. Murray Bookchin gibi eko-sosyalist yazarlar ise, ekolojik sorunları yaratanın aslen hiyerarşik sosyal yapılanma ve otoriter rejimler olduğu iddiasını savunmakta, derin ekoloji düşüncesini bu konulara yeterince vurgu yapmıyor olmakla suçlamaktadır. Bu bağlamda, eko-sosyalistler insanın ekoloji karşısında üstünlüğünü doğrudan kabul etmeseler dahi, kurumsallaşma ve toplum oluşturma yeteneği itibarıyla onu doğa üzerinde hüküm sürebilmiş bir canlı olarak diğer canlılardan ayırırlar.²⁴ Ancak derin ekolojistler, Bookchin ve diğer sosyalist yazarların bu argümanlarının antroposentrik bakış açısının bir ürünü olduğunu, ekomerkezci bir anlayışla hareket edilmediği taktirde eşitlikçi bir toplumun da ekolojiye sömürgeci bir mantıkla yaklaşabileceğini öne sürmüşlerdir.

Yeşil teorinin bu anlatılan ekosentrik varsayımlarının liberal, realist ya da Marksist ideolojinin etik anlayışları ile ters düşmesi ve radikal bir sorgulamaya ve değişmeyi hedeflemesi nedeniyle, eleştirel teori (Frankfurt Okulu) ile benzer bir felsefi tabanı paylaştığı ve Yeşil Teorinin de Eleştirel teorinin varsayımları ile desteklenerek ortak noktalarda buluşabileceği fikri birçok yazar tarafından ortaya atılmıştır. İki düşüncenin de var olan düzeni sorguluyor olması, çözümü sistemin içerisinde değil sistemsel bir değişimde araması, kapitalizme karşı çıkışları, normatif bir yan barındırmaları gibi sebeplerle, eleştirel teori ve yeşil teori birbirleriyle yakın duran iki düşünce okulu olarak düşünülmüştür. Özellikle birinci dönem Frankfurt okulu temsilcilerinin de doğanın sömürüsüne karşı çıkmaları, doğayı araçsal olarak değerli gören anlayışın karşısında durmaları gibi sebepler, bu benzerliği daha da göze çarpıcı kılmıştır. Tüm bu benzerliklere rağmen, kurtuluşun ve özgürleşmenin peşinde olan bu iki teoriden

²⁴ Murray Bookchin, *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi*, İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2014, s. 103.

Frankfurt Okulunun bahsettiği özgürleşme, daha çok insanın özgürleşmesine odaklanmış olması itibariyle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Fail koltuğuna aynı kişileri oturtmuş olsalar dahi, güvenliğin referans objesi iki teori için farklı aktörler olarak görülmektedir. Bu da, Yeşil teoriyi farklılaştıran antroposentrik-ekosentrik teori tartışmasına bizi geri döndürmektedir. Yeşil teoriye göre, her ne kadar mevcut sisteme yönelttiği eleştiriler benzer görünse dahi, eleştirel teori antroposentrik bir bakış açısıyla olaylara yaklaşmaktadır. Özellikle Frankfurt Okulu'nun ikinci dönem temsilcileri arasında açık ara en çok üne sahip olan Jürgen Habermas'ın eleştirel okulun bakış açılarındaki yaptığı revizyonlar, yeşil teori ve eleştirel okulu birbirlerinden iyiden iyiye uzaklaştırmıştır. Habermas, eleştirel okulun önceki temsilcilerinin aksine, araçsal akıl tümüyle yok saymamış ve araçsal akıl kullanımı ile de bilgiye ulaşabileceğini iddia ederek birinci dönem eleştirel okul temsilcilerinden ayrılmıştır. Bilginin pozitivist bir şekilde de üretilebileceğini, ancak bunun bilgiyi üretmenin tek yöntemi olmadığını savını ortaya atan Habermas, bilgi çeşitlerini teknik, pratik ve özgürleştirici bilgi olmak üzere üçe ayırarak incelemiştir. Araçsal akıl kullanımı ile erişilen bilgiyi, teknik bilgi olarak isimlendirmiş ve doğa-insan ilişkilerini de bu sınıf altında incelemiştir.²⁵ Habermas'a göre, insan ile doğa arasında, insanın onu manipüle etmesine dayalı bir ilişki vardır. Hatta doğa hakkında bildiklerimiz dahi onu manipüle etmemiz ile mümkün olmaktadır. Manipülatif olan bu ilişki, Habermas için bir sorun olarak görünmediği gibi, insan ile doğa arasındaki bu hiyerarşik ilişkinin "tarih dışı" (ahistoric) olduğunu savunmuştur (birinci kuşak Frankfurt Okulu ile de bu konuda görüş ayrılığı içerisindedir). Habermas'ın bu görüşleri yeşil düşünce tarafından sıklıkla eleştirilmiş, doğa ile insan arasındaki ilişkinin hiyerarşik olarak kabul edilmesine karşı çıkan yeşil düşünce ile eleştirel teorinin arasındaki bağların gevşemesine sebep olmuştur.²⁶

Tüm bunların yanı sıra, Yeşil teori Frankfurt Okulu bağlamındaki eleştirel teorinin (the Critical Theory of Frankfurt School) bir parçası olmasa dahi, yeşil teorinin eleştirel bir teori olduğu da (a critical theory) oldukça açıktır. İlk dönem Frankfurt Okulu yazarlarından Horkheimer'ın yaptığı teori sınıflandırmasına göre (geleneksel ve eleştirel

²⁵ Mark Hoffman, "Critical Theory and Inter-Paradigm Debate", *Millennium - Journal of International Studies*, Vol. 16, No. 2, 1987, ss. 235-236.

²⁶ Robyn Eckersley, "Habermas and Green Political Thought - Two Roads Diverging", *Theory and Society*, Vol. 19, No. 6, 1990, ss. 743-744.

teoriler), yahut bu sınıflandırmaya benzer bir başka sınıflandırma yapan Robert Cox'ın yaptığı problem çözücü ve eleştirel teoriler ayrımına göre bakıldığında²⁷, yeşil teori eleştirel teoriler tarafında kalmaktadır. Eckersley de Yeşil teoriyi “eleştirel siyasal ekoloji” olarak adlandırarak yeşil teoriyi eleştirel ve inşacı bir teori olarak konumlandığını belirtmiştir.²⁸

Sonuç olarak, yeşil felsefede ekosentrizm-antroposentrizm karşılaştırması ve bununla ilişkili olarak ekolojinin kendi başına bir değer taşıyıp taşımadığı tartışması, literatürde en fazla yer tutan konular olarak dikkat çekmiştir. Bu tartışmadan yola çıkarak ortaya atılmış birçok kavram da, yeşil teorinin felsefi temellerinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Yeşil teori, etik ve ahlak konularına yaklaşımda, geleneksel anlayışlara göre çok daha kapsayıcı bir bakış açısıyla olaylara yaklaşarak sadece insanların etik ve ahlaki değerlere sahip olabileceği anlayışına meydan okumuştur. Yeşil teori, hayvan hakları etiği savunucularının varsayımlarının da bir adım ötesine geçmiş ve doğada bulunan sadece insan ve hayvanların değil tüm canlı ve cansız varlıkların bir öz değere sahip olduğunu savunmuşlardır. Antroposentrizmi reddeden ve ekosentrik bir bakış açısını meşrulaştıran bu değer tartışması, yeşil teori yazarları tarafından birçok farklı şekilde savunulmasına rağmen, insandan ayrılmış bir etik anlayışının tam olarak oturtulamamış olduğunu da belirtmek gerekir. Ancak yeşil teorinin bu anlamdaki ufuk açıcı bakış açısının da ekolojik tartışmalar için bir hayli önemli olduğunun altı çizilmelidir. Aldo Leopold'un ortaya koyduğu en basit şekliyle: “ekolojik dengenin korunmasına ve devam ettirilmesine yönelik tüm eylemler iyi, bunun tersi tüm eylemler zararlı” olarak kabul edilebilecek bir sınıflandırma, tüm yeşil yazarların ortak olarak kabul ettiği bir temel kabul noktası olarak durmaktadır.²⁹

Son olarak, antroposentrizme getirilen tüm eleştirilerin yanında bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir. Ekolojiyi içerisine alan ve onun korunmasını etik ve moral ile açıklamaya çalışırken, yaşanan ekolojik sorunların büyük kısmının insan-merkezli bakış açısından kaynaklandığı iddiasında bulunmak son derece meşrudur. Bunun yanında,

²⁷ Hoffman, a.g.e., s. 237.

²⁸ Robyn Eckersley, “Greening the Nation State: From Exclusive to Inclusive Sovereignty”, *The State and the Global Ecological Crisis* içinde, der., John Barry ve Robyn Eckersley, London: MIT Press, 2005, s. 160.

²⁹ Aldo Leopold, *A Sand County Almanac, and Sketches Here and There*, New York: Oxford University Press, 1949, s. 224.

suçun tamamıyla insan-merkezcilikte olmadığını, bunun yanında bizim insan-merkezciliğe yüklediğimiz anlamın da sorunların bir sebebi olduğunu görmek bu tartışmayı daha iyi anlamak için faydalı olacaktır. İnsan-merkezci bir bakış açısının insana doğayı koruma sorumluluğu değil de onu tahrip etme hakkı tanıdığı bugün yalanılan sorunlara bakıldığı zaman doğru olabilir. Ancak insan-merkezciliğe günümüzde yüklenen anlamında tarihsel bir anlam olduğunu, zamanda bu anlayışın da değişerek insan-merkezci bir bakış açısının insana doğa karşısında manipülasyon hakkı yerine sorumluluk yükleyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çerçevede şekillenen felsefi tartışmaların yanı sıra, yeşil teorinin bir diğer ayağı olan büyümenin sınırları tezi etrafında şekillenen ekonomi politik tartışmaları da, yeşil teoristlere göre ekolojinin geleceği açısından son derece belirleyicidir. Sıradaki bölümde, bir ekonomi politik teorisi olarak yeşil teoriye yer verilecektir. Asıl olarak ekonomi politik tartışmaları da, ekoloji ve insan-merkezcilik arasında kurulan karşıtlık üzerinden gelişmiş ve iki farklı dünya tahayyülüne bağlı ekonomi modelleri bu sayede ortaya çıkmıştır.

6-Yeşil Ekonomi ve Sürdürülebilir Kalkınma Mitleri

Yeşil politikaların çevresel konularda geleneksel iktisadi ve sosyal kuramlara yönelttiği eleştirilerin birçoğu, günümüzde büyük oranda kabul görmüş durumda olmasına rağmen, yeşil politikaların uygulanabilirliği en büyük soru işareti olarak kalmıştır. Örneğin kapitalist sistemin ekoloji üzerinde tahribat yaratmadığı gibi bir düşünceyi ya da kapitalist üretim araçlarının kullanılış şekli dolayısıyla iklim değişikliğine sebep olduğu gibi temel argümanlar, bilim toplumunun neredeyse tümü tarafından kabul edilmiş olunan gerçekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yeşil teori kapitalizmin önerdiği büyümeye dayalı ekonomi tarzını sorguladığında ve bu konuda radikal bir değişimin gerekli olduğu üzerine tespitler yaptığında, ilk durumda kendisine bulduğu destekçilerin birçoğunu arkasında bulamamaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden bir tanesi, kapitalizmin sadece ekonomik bir model olmaktan ziyade, bugün toplumsal yaşamın her alanına sirayet etmiş bir ideolojiye dönüşmüş olması ve kapitalizmin önerdiği yaşam formundan başkasını düşünmenin giderek zorlaşmasıdır.

Yani kısacası, insanı *homo-economicus*, yani iktisadi insan olarak kabul eden anlayışın yaşam tarzlarına tümüyle sirayet etmesi ve ekonomik hegemonyanın kendisiyle beraber getirmiş olduğu kültürel hegemonya, bunun en büyük nedenlerinden bir tanesidir. Dolayısıyla da, ekolojik problemlerin farkında olunsa dahi, çözümün yine sistemin içerisinde aranması da iktisadi insan kabulünün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Ekolojik sorunlara sistemin içerisinde çözüm arayan anlayış, ekolojinin üzerindeki ekonomik baskıyı ortadan kaldırmak için sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyüme gibi stratejiler üzerine çalışmaktadır. Küresel ısınmaya karşı geliştirilen uluslararası çabaların başarısızlığı göz önünde bulundurulduğunda, sistemin içerisinde çözüm arayan bir ekonomi politiğin faydasız olduğu, geçtiğimiz 40-50 yıllık çabaların verdiği sonuçlara bakılarak rahatlıkla söylenebilmektedir. Hans-Werner'in özetlediği şekilde, kapitalist ekonomiyi ve ekolojii beraber yaşatmak üzere alınan aksiyonların büyük kısmı faydalı olmadığı gibi, ekolojiye düpedüz daha fazla zarar vermektedir.³⁰

Tezin bu başlığında, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyüme gibi stratejiler açıklanırken, aynı zamanda bu stratejilerin başarısız olma sebepleri Yeşil bir perspektifle ortaya konmaya çalışılacaktır. Yeşil ekonomi anlayışının en ayırt edici yönlerinden biri olan refah ve büyümenin aynı şey olmadığı savı üzerinden ekonomik büyümenin sorgulanışı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma, ekolojik sorunların çözüme kavuşturulması için ulaşılmaması gereken bir hedef olarak çevreciler tarafından öne sürülen eylem planlarını kapsayan politikaları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Sürdürülebilir kalkınmayı bir tanımla anlatmak gerekirse, ekonominin ve dolayısıyla toplumun bekasının sağlanması için gerekli olan doğal kaynakların, sonraki nesillere de eksiksiz ulaştırılmasını sağlarken, ekonomik kalkınmaya da devam edebilecek politikalar geliştirilmesi gerekliliğidir. İlk kez bu tanımla 1987 Brundlant Raporu'nda gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma, 1992 Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'na da damga vurmuş ve günümüze kadar da uluslararası çevresel düzenlemelerin şekillendirilmesinde atıf noktası olagelmıştır. Sürdürülebilir kalkınma taraftarları, ekolojinin korunmasının gerekliliği üzerinde durmakta, ancak bunu ekolojistlerden ayrı olarak doğanın öz

³⁰ Hans-Werner Sinn, *Yeşil Paradoks*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.

değerine atıfla değil, onun araçsal değerine binaen gerekli görmekteyiz. Rachel Carson'ın Sessiz Bahar adlı kitabında, ya da Meadows ve arkadaşlarının Büyümenin Sınırları raporunda değinmiş olduğu doğal kaynakların sınırlılığı fikri, uluslararası çapta ses getirmiş ve sürdürülebilir kalkınmanın, yani doğal kaynakların korunmasının son derece önemli olduğu ortak kanısının uluslararası kamuoyunda kabulünü sağlamıştır. Ancak sürdürülebilir kalkınma, Yeşiller tarafından birçok eleştiriye maruz bırakılmış bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Öncelikle doğaya yüklenen anlamın tamamen araçsal bir değer anlayışına dayandırılması, en başta yeşillerin üzerinde durduğu ekosentrik anlayışla ters düşmektedir.

Bunun yanında, kavramda geçen “sürdürülebilirlik” ifadesi ile kastedilmek istenenin ne olduğu bunca zaman boyunca muğlak kalmıştır. Kaynakların sonraki nesillere de bozulmadan aktarılması gerektiği savunan bu anlayışa göre, yenilenemeyen kaynakların da sonraki nesillere aktarılması gerekmekte ancak bu ekonomik büyümenin sağlanması ile mümkün görünmemektedir. Bu şekilde bir ekonomik büyüme ile beraber, doğalgaz ve petrol gibi yenilenemez kaynakların 2100 yılına gelmeden tükeneceği öngörülmektedir³¹. Bu da, neyin sürdürüleceği ve nasıl sürdürüleceği konularında bir muğlaklığa yol açmıştır. Sürdürülebilirlikle ilgili bir diğer tartışma ise, John Barry tarafından ortaya konmuştur. John Barry'ye göre, gelecekte erişebileceğimiz bir sürdürülebilirliğe odaklanmak yerine, mevcut durumdaki sürdürülemezliğe odaklanmak daha önemli bir görev olacaktır. Bu yüzden, günümüzde bu sürdürülemezliği ortaya çıkaran ana sebepler öncelikli olarak incelenmeli ve etkileri azaltılmalı, sürdürülebilir bir toplum için çalışmak bundan sonraya bırakılmalıdır. Barry, 1992 Rio Konferansı'ndan beri sürdürülebilirlik adına uygulanan politikaların bu sebeple yanlış olduğunu ve ancak ‘sürdürülemezliğin sürdürülmesi’ni sağladığını belirtmektedir.³²

Sürdürülebilir kalkınma ile beraber bir diğer önemli çevreci kavram ise yeşil büyümedir. Sürdürülebilir Kalkınma çerçevesinde, 2012 Rio Çevre Konferansı'nda ortaya çıkan yeşil büyüme, aynı yıl yayınlanan Birleşmiş Milletler “The World We Want” adlı raporda ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Yeşil büyüme, ekonomik büyümenin ekolojik tahribata yol açmadan sağlanabileceğini savunmaktadır. Gayri safi yurt içi

³¹ A.g.e, ss. 88-89.

³² John Barry, *Green Political Theory*, London: Routledge, 2014, ss. 158-159.

hasılanın (GSYİH) karbon emisyonu üretmeden ve kaynak kullanmaksızın gerçekleştirilebileceği fikri, yeşil büyümenin temel dinamiğini oluşturmaktadır.³³

Daha az karbon üretirken aynı zamanda büyümenin de sağlanabileceğini savunan 3 ana kurum Birleşmiş Milletler Çevre Programı, OECD ve Dünya Bankası olmuştur. Bu 3 neoliberal kurum, GSMH ve karbon emisyonunun birbirlerinden tamamen ayrılabilmesi konusunda görüş belirtmişler ve bunu teşvik etmektedirler. Yeşil büyüme için önerdikleri politikaların başında ise, teknolojik gelişmelerin desteklenmesi ve yeni teknolojiler sayesinde daha doğa dostu bir endüstri geliştirilmesi gelmektedir. Teorik olarak doğru bir bakış açısı olsa dahi, ampirik veriler teknolojik gelişmelerin günümüze dek karbon salımlarını azaltmadığını, hatta artırdığını göstermektedir. Sonuç olarak yeşil büyüme için teknolojik gelişime dayalı olarak işaret edilen çözümler henüz başarıya ulaşabilmiş değildir.³⁴

Bir diğer çözüm yolu olarak da, ekonomik büyümenin üretimden hizmet sektörüne kaydırılmasıyla gerçekleştirilebileceği varsayımına dayanmaktadır. GSYH içindeki hizmet sektörünün oranını artırmak üzerine kurulu olan bu çözüm önerisi de başarılı olamamıştır. Özellikle son 30 yıllık süreçte hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payı ciddi şekilde artmış ve üretimin payı azalmış olmasına rağmen, bu azalma oransal bir azalmayı temsil etmektedir. Yani oransal olarak azalan üretim, aslında sayısal olarak geçtiğimiz on yıllara göre ciddi oranda artmış ve daha fazla karbon salımına neden olmaya başlamıştır. Ayrıca bu tür uluslararası organizasyonlar tarafından önerilen politikaların birçoğu, gelişmiş ülkelerde bir dereceye kadar uygulanabilir olmakla birlikte, dünya genelinde uygulanması mümkün olmayan politikalar. Ayrıca BMÇP'nin yaptığı tahminler, yeşil büyümenin sağlanabilmesi için devletlerin uygulamaya koymaları gereken yasaları harfiyen uygulamasalar dahi, 2019 yılında 100 milyar ton olan doğal kaynak kullanımının 132 milyara çıkacağı öngörülmüştür. Sonuç olarak yeşil büyüme devletler tarafından benimsenerek tüm politikalar buna uyumlu hale getirilse dahi, ekolojinin üzerinde oluşacak baskının artacak olması, yeşil büyümenin gerçek anlamda yeşil bir büyüme olmadığını göstergesidir. Sonuç olarak, yeşil büyüme

³³ Jason, Hickel, Giorgos Kallis. "Is Green Growth Possible?", *New Political Economy*, Vol. 25, No. 4, 2019, ss. 1-2.

³⁴ A.g.e, ss. 3-4.

hedeflerinin küresel ısınmayı da 1.5 - 2 derecelerin altında tutmayı başarması en ideal senaryoda bile mümkün görünmemektedir.³⁵

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik büyüme ile beraber gerçekleşmeyeceğini açıklayan ekonomistlerden Hans-Werner Sinn ise, yeşil paradoks olarak adlandırdığı başka bir konuya dikkat çekerek mevcut ekonomik politikaların neden başarısız olduğunu anlatmıştır: Sinn'e göre, sürdürülebilir kalkınma adına uygulamaya konan dizel araç kullanımı, bina yalıtımı gibi basit politikalar fayda sağlamadığı gibi, bir takım politikalar ise ekolojik fayda yerine zarar getirmektedirler. Özellikle fosil yakıtların yakın gelecekte tükeneceği ya da kullanımının yasaklanacağı üzerine yapılan tahminler, günümüzde enerji tüketiminin gereğinden fazla artmasına sebep olmaktadır. AB ülkeleri ve gelişmiş ülkeler fosil yakıt kullanımının azaltılmasından yana tavır koyuyor olsalar dahi, doğal kaynaklara sahip olan az gelişmiş ülkeler ve hükümetleri, AB'nin aldığı kararlara aldırış etmeksizin doğal kaynaklarını hızlı şekilde çıkarmaya devam etmekte ve bu da emisyonların azaltılabilmesini bu ülkelerin şahsi duruşlarına bırakmaktadır. Sinn'e göre, doğal kaynak sahibi ülkeler de bu kaynakları yeraltında çıkarmamak konusunda ikna edilmedikçe, etkili bir iklim politikası ortaya koyulamayacaktır.³⁶

Sonuç olarak, ekonomik büyümenin ekolojik sorunlar yarattığı ve bu sorunların üstesinden gelmenin ekonomik büyümeyi sorunsallaştırmadan mümkün olmadığı yeşil teorinin çevreci ekonomiye karşı ürettiği en temel argümanıdır. Yeşil ekonomi politikçiler ise, büyüme olmadan da bir toplumsal refah sağlanabileceğini, dolayısıyla kapitalizmin dayatmış olduğu ekonomik büyüme zorunluluğunun aslında verili olmadığını iddia etmektedirler. Bu anlamda, John Barry gibi yazarlar ekonomik refah ve refahı birbirlerinden ayırarak incelemektedirler. Mutluluk endeksini ekonomik refah ile bir tutan anlayışı reddederek, yeşil bir ekonominin ve toplumsal refahın sağlanabileceği üzerinde durmaktadırlar. Bu durumda, sürdürülebilir bir ekonomik düzen sağlanması gerektiği konusunda hem yeşil ekonomistlerin hem de neoliberal ekonomistlerin aynı kanıya sahip olduğu, ancak sürdürülebilirliğin nasıl sağlanacağı konusunda yapılan tartışmanın süregeldiği söylenebilir. John Barry, İngiltere gibi ülkelerin sürdürülebilir kalkınma adı altında bir "ekolojik modernleşme" önerdiğini

³⁵ A.g.e, s. 6.

³⁶ Sinn, A.g.e, s. 155.

belirterek, bu faydasız yöntemin karşısına ise “ekonomik güvenlik” kavramını bir yeşil alternatif olarak sunmaktadır.³⁷

Ekolojik modernleşme, sürdürülebilir kalkınma sağlamak için çevre dostu bazı planlar ortaya koyarak ekolojik bir modernleşme sağlayarak topluma ve ekolojik dengeye bir refah getirme çabasıdır. Yeşil ekonomi politik ve ekolojik modernleşmenin ters düştüğü nokta, tıpkı diğer çevreci hareketlerle farklılaştığı gibi, ekolojik modernleşme anlayışın da doğayı ekonomik faaliyetleri geliştirmek için bir araç olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Doğanın bir araç olarak kullanılması ve sürekli artan büyümenin topluma mutluluk ve refah sağlayacağı düşüncesi burada da hâkimiyetini korumaktadır. Ancak Barry, insanları mutluluğa götüren ve sağlıklı bir toplum yapısı kurulmasında öncü rolün ekonomik büyümeden ziyade ekonomik güvenlik olduğunu iddia etmektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan mutluluk ölçümlerine bakıldığında zaman, ekonomik büyümesi en hızlı olan değil, ekonomik güvenliği en üst seviyede olan toplumların daha mutlu ve sağlıklı toplumlar olduğu yönündeki birçok çalışmaya atıf yapan Barry, demokratik bir toplumun, eşitlikçi politikaları ile birleşen ekonomik güvenliğinin, hayat kalitesini en çok yükselten faktörler olduğu yönünde ILO tarafından yapılan çalışmalara atıfla, yeşil bir ekonominin tüm bunları sağlamak konusunda en ideal seçenek olduğunu göstermiştir. Ayrıca ekonomik modernleşmenin toplumdaki eşitsizliği artırma potansiyelinin de oldukça yüksek olduğu dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁸

Sonuç olarak, yeşil politik ekonomi, gerçek bir sürdürülebilir kalkınmanın ve ekolojiyi tahrip etmeyen bir ekonominin günümüzdeki adaletsiz mekanizmaların sorgulanması ve değiştirilmesi söz konusu olmadıkça mümkün olmadığı savını geleneksel ekonomik anlayışların karşısında savunmuş, refah anlayışımızdaki değişimin toplumların ekonomi politığıne bakış açımızı değiştirebileceğini iddia etmişlerdir. Ekonominin ve toplumların ilişkilerinin bu denli iç içe geçtiği ve bağımlılaştığı bir küresel düzende, yeşil teorinin felsefi ve ekonomi alanında olduğu kadar, uluslararası

³⁷ John Barry, “Towards a model of green political economy: from ecological modernisation to economic security”, *International Journal of Green Economics*, Vol. 1, No. 3-4, 2007, ss. 446-464.

³⁸ A.g.e, ss. 456-458.

politika alanında da söyleyeceği sözler bulunmaktadır. Bir sonraki başlıkta, yeşil teorinin uluslararası ilişkiler çalışmalarına etkilerine değinilecektir.

7-Yeşil Teori ve Uluslararası İlişkiler

Yeşil teori, önceki başlıklarda görüldüğü üzere felsefe, siyaset bilimi, ekonomi gibi toplumsal ilişkilere etki eden birçok konuda varsayımlara sahiptir. 21. yüzyılda karşılıklı bağımlılıkların bu denli fazla olduğu küresel düzende, elbette uluslararası ilişkiler alanında birçok önemli varsayıma sahiptir. Özellikle iklim değişikliği ve ekosistemsel bozulmaların küresel politikaların en önemli konularından birini oluşturduğu günümüzde, ekosistemi merkezine alan bir teorinin bu uluslararası politikalar hakkında varsayımlarda bulunması doğal olarak beklenen bir durumdur. Yeşil teori, tüm alanlarda olduğu gibi uluslararası ilişkilere olan yaklaşımında da eleştirel bir tutum takınmakta ve mevcut düzeni sorgulamaktadır. Mevcut uluslararası teorileri içerisinde kendisine “eleştirel teoriler” şemsiyesi altında yer bulan yeşil teori, Eckersley’in ifadesine göre inşacı bir yana da sahiptir.³⁹

Uluslararası ilişkilerin çevresel sorunlara karşı doğru çözümler geliştiremiyor oluşu, yeşil teori tarafından belli başlı dinamiklere atıflarla eleştirilmektedir. Paterson, küresel yönetişimin çevre siyasetini başlıca 4 soruna dayandırmaktadır. Yeşil teori mevcut uluslararası ilişkilerin bu 4 temel dinamiğine de eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve tüm bu dinamiklerin ekoloji lehine değiştirilmesinin ne denli önemli olduğunu vurgulayarak uluslararası ilişkilere yönelik çıkarımlarını da buna göre yapmaktadır.⁴⁰

Bu dört temel dinamikten ilkinin devlet oluşturmaktadır. Devletler, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul edilmekte ve uluslararası ilişkiler literatürü geleneksel olarak devlet merkezli paradigmanın perspektifinden okunmaktadır. En başta antroposentrik bir bakış açısına karşı olması sebebiyle devlet merkezli bir bakış

³⁹ Robyn Eckersley, “Greening the Nation State: From Exclusive to Inclusive Sovereignty”, *The State and the Global Ecological Crisis* içinde, der. John Barry ve Robyn Eckersley, London: MIT Press, 2005, s. 160.

⁴⁰ Matthew Paterson, *Understanding Global Environmental Politics*, London: Palgrave Macmillan, 2000, s. 40.

açısına karşı çıkan Yeşil teoristler, aynı zamanda küresel bir sorun haline gelmiş olan iklim krizi gibi ekolojik sorunları çözenin devletlerin kapasitesini aşacağını iddia etmektedirler. Devletler mevcut sistem içerisinde beklenen sorunları çözmek için işlevsel olsalar dahi, küresel sorunları çözmek hususunda ne devletler, ne şirketler, ne de başka çıkar grupları tek başlarına başarılı olamayacakları gibi, bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmadığı için başarısızlığın ortaya çıkması da söz konusu olacaktır. Ayrıca, modern anlamda devlet, belli bir toprak parçası üzerinde hâkimiyete sahip olan ve bu toprak parçasında yaşamını sürdüren vatandaşlar tarafından oluşturulan bir yapıdır. Modern devlet, içerde ve dışarda devamlılığını doğal kaynakların kullanımına, dolayısıyla ekoloji üzerinde bir tahakküm kurmaya ve bununla beraber savaş yapımına borçludur⁴¹. Hem doğal kaynaklar üzerinde kurulan tahakküm, hem de savaş yapımı, ekolojist bir bakış açısı ile yaklaşıldığında sorunun ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Buradan çıkarılabilecek sonuç, modern devletin, bu haliyle sorunların kaynağında olduğu ve merkezinde devletler bulunan bir uluslararası ilişkiler sisteminin de ekoloji açısından fayda değil zarar getireceğidir.

Ancak bunun yanında, devletlerin günümüzde doğal kaynakları sömüren ve savaş çıkararak yine doğal dengeyi bozan bir görünümde olması tarih dışı bir durum değildir. Yani tüm toplumsal gerçeklikler gibi devlete bugün biçtiğimiz rol de, inşacı bir bakış açısıyla bakıldığı zaman tarihsel bir gerçekliği yansıtmaktadır. Bu da, devletin mekanizmasının da ekolojiyi koruyacak şekilde değiştirilebilmesinin mümkün olduğu sonucunu çıkarmamızı sağlamaktadır. Eckersley buradan hareketle, devlet denince aklımıza gelen rasyonalist ve kendi çıkarlarını düşünen devletin, yeni bir yapılanmayla doğayı korumak ve barış içerisinde bir arada var olmak üzere değişebileceğini iddia etmiştir. Nasıl ki bugün devlet denilince akla Westphalia anlaşmaları dönemindeki devlet yapısı gelmiyorsa, gelecek için de farklı bir devlet hayal etmek son derece mümkün görünmektedir.⁴² Bunun teorik açıdan yeşil düşüncenin ideal senaryosu olmasa dahi, kısa ve orta vadede devletlerin içerisinde olmadığı bir çözümü düşünmenin imkânsız olması ve pratikte bir karşılığının olması sebebiyle, Eckersley yeşil teorinin devleti bir aktör olarak tamamen şeytanlaştırmasına ya da saf dışı bırakmasına karşı

⁴¹ A.g.e, s. 43.

⁴² Eckersley, (Greening...), a.g.e., s. 177.

çıkıştır.⁴³ Ancak tüm bunların yanında, devletlerin bugünkü halleriyle son derece istismarcı olduğu ve hem ekolojik sorunların hem de ekolojik işbirliğinin önündeki en önemli engeller olduğu unutulmamalıdır. Elbette devleti ve onun mekanizmalarını ekoloji dostu bir yapıya büründürmek, demokratik araçların daha faydalı şekilde kullanılması, bunun yanında hem yerel hem de uluslararası alanda bireylerin seslerinin daha çok çıkmasını sağlamakla mümkün olacaktır.

Uluslararası ilişkilerin en önemli aktörü olan devlet ile birlikte, Paterson'ın sınıflandırmasına göre bir diğer önemli uluslararası sorun kapitalizmdir.⁴⁴ Kapitalizm, en basit haliyle ekonomik ve politik sistemin devlet yerine özel teşebbüsler tarafından sürdürüldüğü, bunun ise emeğin metalaştırılarak sermaye sahipleri tarafından kullanılması ile mümkün kılındığı bir serbest piyasa sistemidir. Marxistlere göre, kapitalist sistemin bir hayli üretken olmasının asıl sebebi, serbest piyasanın tabiatından ziyade işçi sınıfının yarattığı artı değerın sömürsünden kaynaklanmaktadır. İşçi sınıfı üzerinde sömürü düzeni kurduğu gibi, doğal kaynaklar üzerinde de bir sömürü düzeni kurarak kar marjını sonsuza dek artırmayı hedefleyen kapitalist model, günümüzde ekolojik dengenin bozulmasının en büyük sebebi olarak yeşil teori tarafından ortaya koyulmaktadır. Ayrıca, küresel ısınma ve iklim değişikliğine karşı uluslararası bir işbirliğinin kurulamamasının en büyük sebebi de, kapitalist bir kimlik taşıyan devletlerin, kapitalist faydacı güdümlü olması dolayısıyla işbirliğine yanaşmaması olarak gösterilebilir. Nihayetinde ise, uluslararası işbirliğinin önündeki en büyük engellerden bir tanesi olarak kapitalizm ve dolayısıyla kapitalist devletin durduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Küresel çevre siyasetinin sorunlarından üçüncüsü ise bilgi ve güç arasındaki ilişkidir. Geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımı, bilimsel bilginin, yahut rasyonel bilginin küresel çevre problemlerini çözmenin yegane yolu olarak görmekte ve bilimsel bilgi üretimi ile gelen teknolojik gelişmeyi aktörler arasında çevresel bir işbirliği kurmanın doğru yolu olarak saptamaktadır. Ancak, yeşil teoristler tarafından bu geleneksel çözüm yolları birçok eleştiriye maruz bırakılmaktadırlar. İlk olarak, modern bilimin ve geleneksel uluslararası ilişkilerin bilime yaklaşımı, ekolojik bir fayda

⁴³ A.g.e, ss. 159.

⁴⁴ Paterson, A.g.e. s. 45-46.

getirmekten son derece uzaktır. Modern bilimin insan ve doğa arasında dualistik bir yaklaşım sergilemesi ve insanı doğa karşısında üstün görmesi, aynı zamanda insana doğayı sömürme yetkisi de vermektedir ve bu da sorunların asıl sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanı doğa karşısında bu denli önceleyen bir yaklaşımın çözümü de kendi içerisinde barındırması mümkün değildir.⁴⁵ İkinci olarak ise, modern bilimin elitist tavru neticesinde bilimsel bilgiyi bilim adamlarının tekeline bırakması, toplulukların, ekolojik denge içerisinde yaşayan canlıların ve bireylerin tercihlerini ve içerisinde buldukları durumu ikincil öneme itmekte ve bilim adamlarına çevre üzerinde karar verici bir rol atamaktadır. Bu da bilim insanlarının çevre ile olan ilişkilerini bilimsel ilerlemeye ve üretimi artırmaya kurban edebilmesine sebep olarak çevresel tahribatın bilgi-güç ilişkisi çerçevesinde zedelenmesine neden olmaktadır.⁴⁶

Paterson'ın yaptığı sınıflandırmada, küresel çevre siyasetinin dördüncü sorunu olarak ataerkillik karşımıza çıkmaktadır. Paterson, uluslararası ilişkilerin cinsiyetçi yapısının da hem ekolojik sorunların hem de ekolojik çözümsüzlüğün temelinde yattığını iddia etse dahi, bu görüş yeşil literatür değerlendirildiğinde genel kabul görmüş diğer 3 temel dinamikten ayrılmaktadır. Ancak genel anlamda kabul görmemiş olması, bu görüşü diğerlerinden daha değersiz yapmayacağı belirtilmelidir. Özellikle ekofeministler uluslararası siyaseti tam olarak bu perspektifle okumayı seçmektedirler ve oldukça önemli bir literatürü doldurmaktadırlar.

Sonuç olarak, ulus-devletin modern yapısı, bu modern yapıyla eklemlenmiş kapitalist ekonomik düzen ve bilgi-iktidar ilişkisi ve bilimsel bilgiye bakış açısı, uluslararası yeşil siyasetin küresel politikalar üzerine yaptığı eleştirilerin temel noktalarını oluşturmaktadırlar. Tüm bunların yanında, uluslararası ilişkiler deyince akla en balta gelen konulardan bir tanesi küresel güvenlik konularıdır. Bir sonraki alt başlıkta da, yeşil güvenlik anlayışı üzerinde durulacak ve yeşil teori bölümü kavramsal anlamda toparlanacaktır.

⁴⁵ Paterson, A.g.e, ss. 50-51.

⁴⁶ A.g.e.

7.1-Geleneksel Güvenlikten Yeşil Güvenliğe

7.1.1 Geleneksel Güvenlik Yaklaşımları

Güvenlik, uluslararası ilişkiler literatüründe en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kim kabul edilirse edilsin, ihtiyaçlar sıralamasında güvenliğin her zaman en önde geliyor olması, kavramın niçin literatürde bu denli fazlaca önem teşkil ettiğini açıklamak için önemli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekolojinin güvenliğini önceleyen ekolojik güvenliğin olmadığı takdirde başka bir güvenlik anlayışından yahut sosyal ilişkilerden bahsetmenin anlamsız olduğu tezini savunan yeşil teorinin güvenlik anlayışı, yeşil güvenlik olarak adlandırılabilir. Eleştirel bir teori olması nedeniyle güvenliğe de eleştirel bir perspektiften yaklaşan yeşil teorinin bu anlayışının kavranabilmesi içinse, öncelikle uluslararası ilişkilerdeki geleneksel güvenlik anlayışlarını incelemek ve yeşil güvenliğin değerini karşılaştırmalı olarak anlamlandırmak gerekmektedir.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik denince akla ilk olarak devletlerin güvenliği gelmektedir. Geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri (neorealizm ve neoliberalizm) uluslararası siyasette temel aktör olarak devletleri baz almakta, dolayısıyla güvenliğin referans nesnesi olarak da devletleri görmektedirler. Güvenliğin temel referansı olarak devleti baz alan anlayış içerisinde en öne çıkan kuram ise neorealist teoridir. Yapısalcı realizm olarak da bilinen bu düşüncenin öncü ismi olan Kenneth Waltz'a göre uluslararası yapı anarşiktir ve bu anarşik yapı devletlerin belli şekillerde hareket etmesine sebep olur. Devletler, uluslararası yapı içerisinde birbirleriyle güç mücadelesi içerisindeydir. Bu güç mücadelesinin sebebi ise, anarşik sistemin sınırlandırıcı ve koşullandırıcı etkisinden ileri gelmektedir.⁴⁷ Anarşik yapı ve bu yapı içerisinde güç dengesini kurmak için oluşturulan sistemler, asıl olarak devletlerin güvenliklerini sağlamak ve egemenliklerini sürdürmek için giriştikleri eylemlerdir. Bu durumda, devletler güvenliklerini sağlamak için zaman zaman ittifaklara da başvurabilirler.⁴⁸ Neorealist anlayış, her ne kadar güç kavramına odaklanmış realizmden türetilmiş bir kuram olsa dahi, Waltz'a göre güç kendi başına bir amaç değil, güvenlik sağlamak için

⁴⁷ Tayyar ARI, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Aktüel Yayınları, Bursa: 2018, s. 138.

⁴⁸ A.g.e, s. 139.

kullanılan bir araçtır. Bu anlayış içerisinde neorealizme göre devletler güvenliklerini sağlamak amacıyla bir araç olarak güce başvurmakta, kimi zamanda ittifaklar yapabilmektedirler. Bu anlayışa göre devletler rasyonel aktörler olarak kabul edilir ve uluslararası yapıdaki en küçük birimlerdirler. Yani neorealizm devletlere yekpare yapılar olarak bakmakta, devletlerin iç siyasetine yahut toplumsal konulara atıf yapmamaktadır. Neorealizmin bu yapısı, onun indirgemeci bir teori olduğu algısını da doğal olarak doğurmaktadır. Sonuç olarak uluslararası ilişkilerin en büyük kuramsal literatürünü oluşturan teori olan neorealizmin en önemli kavramı olarak güvenlik karşımıza çıkmaktadır ve devletlerin eylemleri de güvenlik kazanmaya çalışan rasyonel aktörlerin eylemleri olarak ön plana çıkmaktadır.⁴⁹

Bir diğer geleneksel uluslararası ilişkiler kuramı ise neoliberalizmdir. Neoliberalizmin neorealizmden ayrılan en büyük özelliği, uluslararası ilişkilerde aktörlerin nispi kazançlar yerine mutlak kazançları odaklanması gerektiği üzerinde durmasıdır. Neoliberaler de, tıpkı neorealistler gibi uluslararası yapının anarşik olduğunu kabul etmekle birlikte, devletlerin işbirliğine yönelerek mutlak kazanç oluşturabileceği üzerinde dururlar ve işbirliğini sadece güç devşirmek yahut güvenlik kazanmak için bir araç olarak görmezler. Bunun yanı sıra, neoliberaler devleti temel aktör olarak ele almakla birlikte, çok aktörlü bir uluslararası ilişkiler anlayışına sahiptir ve kurumlar, şirketler, uluslararası kuruluşlar gibi birçok farklı aktörü de analizlerinin içerisine dahil ederler. Neoliberaler kurumsallaşmanın, demokratik değerlerin ve sermaye piyasasının işbirliğinin önünü açtığını savunarak bu kavramlar üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Güvenlik neoliberalere göre tek amaç olmasa dahi, güvenliğin önemine sıkça atıf yapmaktadırlar. Ancak neorealistlerden farklı olarak, askeri güç yerine ekonomik gücün ve devletler/şirketler arasında gelişen karşılıklı bağımlılığın, kurumsal işbirliğinin artmasının ve demokrasinin yayılmasının güvenliği sağlamada daha hayati unsurlar olduğunu savunmaktadırlar. Tıpkı neorealistler gibi anarşik bir uluslararası yapının varlığını kabul eden neoliberaler, yine neorealistlerle ortak olarak aktörleri rasyonel kabul ederler.⁵⁰

⁴⁹ A.g.e, ss. 139-140.

⁵⁰ Jennifer Sterling-Folker, "Neoliberalism", *International Relations Theories* içinde, der., Tim Dunn, Milja Kurki ve Steve Smith, 114-132. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 115.

Uluslararası ilişkilerin önde gelen iki kuramı neorealizm ve neoliberalizmin getirdiği farklı yaklaşımlar, uluslararası ilişkilerde kuramsal tartışmalara damga vurmuştur. Özellikle 1970li yıllardan itibaren Soğuk Savaş'ın sona ermesine dek geçen sürece, neo-neo tartışması olarak da bilinen bu tartışma damga vurmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu bağlamda işbirliği/çatışma, nispi/mutlak güç, tek aktörlülük/çok aktörlülük gibi birçok tartışma bu kuramsal çerçevede kendisine yer bulmuştur. Ancak tüm bu farklılıkların yanında, iki kuramın da birçok ortak noktası olduğu, aynı epistemolojiyi kullandığı ve birçok ortak çıkarıma sahip olduğu yorumları takip eden yıllarda sıkça yapılmaya başlanmıştır.^{51/52} Özellikle Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte uluslararası ilişkilerin alanının genişlemesi ve güvenlik algılarında yaşanan evrimsel değişimler, neo-neo tartışmasının bir senteze dönüştüğü fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu iki teorinin ortak noktalarına bakıldığı zaman, öncelikle dikkat çeken nokta iki kuramın da devlet temelli bir yapıyı kabul ederek teorik analizlerini bunun üzerine oturmalarıdır. Her ne kadar neoliberaler çok aktörlülüğü savunuyor olsalar dahi, yaptıkları analizlerde temel aktör olarak devletin yer aldığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu aktörlerin içerisinde bulunduğu yapının anarşik olarak kabul edilmesi de yine iki kuramsal yaklaşımı birbirlerine yaklaştırmaktadır. Aynı aktörleri, aynı yapı içerisinde inceleyen iki teori de, bunlara ilave olarak aktörleri rasyonel olarak kabul ederler. Yukarıda da özetlendiği gibi, güvenliğin nasıl sağlanacağı konusunda iki teori arasında bir tartışma sürüp gitmekte olsa dahi, güvenliğin referans objesi olarak devletleri ele alan iki anlayışın, güvenliğe rekabetçi bir anlam yüklediği ve bu rekabetçi anlayışın aktörleri işbirliğine sürüklediği kabulü de güvenlik alanındaki en büyük ortak noktaları olarak göze çarpmaktadırlar.⁵³

Uluslararası ilişkilere eleştirel bir perspektifle yaklaşan Robert Cox da, teorileri sorun çözücü ve eleştirel teoriler olarak sınıflandırırken, hem neorealizmi hem de neoliberalizmi sorun çözücü teoriler olarak değerlendirmiştir. Cox'ın bu sınıflandırmasına göre, teoriler ya mevcut düzen içerisindeki dinamiklere bağlı kalarak

⁵¹David A. Baldwin, *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University Press, 1993, ss.3-28.

⁵² Robert Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Theory: Critical Investigations* içinde, der. James Der Derian, 279-307. New York: New York University Press, 1995.

⁵³ Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, s. 392

sistem içerisinde sorun çözmeye odaklanmaktadırlar, yahut eleştirel bir bakışla bütüncül bir sorgulamayı ve peşinden gelen özgürleştirici bilgiye ulaşmayı hedeflemektedirler. Cox'ın bu anlayışına göre her iki teoriyi sorun çözücü olarak kategorilendirmesi, bu iki yaklaşımın birbirlerine yakın olduğunu gösteren bir diğer göstergedir.⁵⁴ Neorealizmin sistemin içerisinde aktörlerin eylemlerini açıklama çabasıdan daha ileriye gitmeyen yaklaşımı sorun çözücü kategorisine rahatlıkla dahil edilebilir ancak, neoliberalizm gibi normatif özellikler taşıyan neoliberalizmin de sorun çözücü olarak sınıflandırılması, bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Cox ise, neoliberalizmi sorun çözücü olarak kabul etmesini, onun mevcut problemleri yine mevcut sistem içerisinde ve mevcut aygıtlar dahilinde çözmeye çalışmasına bağlayarak, radikal bir değişimden ziyade sistemi devam ettirmek üzere işlevsel olduğu savından yola çıkarak açıklamaktadır.⁵⁵

7.1.2 Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları

Uluslararası ilişkilerde güvenliğe yaklaşımda yukarıda özetlendiği şekilde sorun çözücü yahut geleneksel bir bakış açısı hâkim olsa dahi, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, birçok kavram yeniden yorumlandığı gibi güvenlik kavramı da yeniden yorumlanmış, bazı eleştirel bakış açıları tarafından güvenlik farklı boyutlarıyla analiz edilme şansı bulmuştur. Bu yaklaşımlar, kuramlara “kimin için güvenlik?” ve “nasıl bir güvenlik?” gibi sorular yönelterek, geleneksel yaklaşımların indirgemeci yanına eleştiriler yöneltmekle birlikte, pozitivist epistemolojiden kaynaklanan sorunlara da kendi bakış açılarıyla karşı argümanlar geliştirmiştir.

Eleştirel güvenlik okullarından en önde gelen iki tanesi Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirme yaklaşımı ve Galler okulunun güvenlikçi/özgürleşmeci anlayışıdır. Kopenhag Okulu, temel olarak Ole Weaver ve Barry Buzan'ın çalışmaları çerçevesinde güvenliğin de güvensizliğin de objektif değil subjektif kavramlar olduğunu iddia etmiş ve güvenliğe atfedilen anlama inşacı bir perspektiften yaklaşmışlardır. Bu anlayışa göre sadece askeri meseleler değil, herhangi bir mesele güvenliğin konusu olabilir ve güvenikleştirilebilir. Güvenlik asıl olarak hayatta kalmak ile alakalı olsa da, aktörler

⁵⁴ Hoffman, a.g.e., s. 237.

⁵⁵ A.g.e, s. 241.

hedef kitleyi herhangi bir konunun hayati olduğuna inandırabilirlerse o konuyu güvenliğin alanına taşıyabilirler, dolayısıyla güvenlikleştirmiş olurlar. Bu da aktörlere, güvenlikleştirdikleri konu ile ilgili olağanüstü önlemler ve aksiyonlar alma yetkisi verir. Bu güvenlikleştirme hali, normal siyasetin dışına çıkmak ve demokratik aygıtları saf dışı bırakmak anlamı taşıdığı için Kopenhag Okulu temsilcileri tarafından genelde olumsuz bir anlam taşımaktadır.⁵⁶ Görüldüğü üzere, Kopenhag Okulu güvenliğe verilen anlamı bu şekilde askeri konuların dışındaki alanlara da genişleterek yeni bir anlayış geliştirmiştir ve güncel küresel güvenlik problemlerine bu tür bir okumayla çözüm bulmayı amaçlamıştır.

Kopenhag Okulu gibi güvenliğe eleştire bir okuma ile yaklaşan ve güvenliğin objektif değil, türetilmiş bir gerçeklik olduğunu savunan bir diğer düşünce ise Galler Okulu'nun (Aberystwyth School) güvenlik anlayışıdır. Galler Okulu'nun güvenlik yaklaşımı yeni bir anlayış biçimi gibi görünmesine karşın, köklerini Frankfurt Okulu'nun yaklaşımlarında aramak mümkündür. Galler Okulu da eleştirel güvenlik çalışmalarında, Frankfurt Okulu'nun Marksist terminolojiden alarak kullandığı özgürleştirme (emancipation) üzerine odaklanır ve güvenliği özgürleştirici bir eylem olduğu takdirde anlamlı bulmaktadır.

Galler Okulu'nun ilk olarak eleştirdikleri güvenlik algısı, geleneksel devlet-merkezli güvenlik algısıdır. Özgürleşmeyi odağına alan Galler Okulu, devletin değil insanın güvenliğinin öncelendiği bir güvenlik anlayışı geliştirmenin yollarını aramaktadır. Bu sebepli devletin güvenliğinin sağlanmasını gerçek güvenlik olarak gören anlayışları indirgemeci bulmakta, hatta bunun da ötesinde devletin güvenliğinin genel olarak insanların güvensizliği anlamına geldiğini savunmaktadır. Galler Okulu da güvenliğe Kopenhag gibi farklı bir açıdan yaklaşıyor olsa dahi, onun aksine güvenliğin alanının olabildiğince genişletilmesi gerektiğini ve bu sayede gerçek bir özgürleşme yakalanabileceğini savunmakta, güvenliği sadece hayatta kalmak olarak kabul eden tüm anlayışlara bu yolla meydan okumaktadır.⁵⁷

⁵⁶ Rita Floyd, "Towards a consequentialist evaluation of security: bringing together the Copenhagen and the Welsh Schools of security studies", *Review of International Studies*, Vol. 33, No. 2, 2007, s. 330.

⁵⁷ Bülent Sarper Ağır, "Critical Security Studies", *Theories of International Relations II* içinde, der., Tayyar Arı ve Elif Toprak, 111-127. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, ss. 118-119.

Güvenliğin geleneksel yorumuna karşı Kopenhag ve Galler Okulu'nun yaklaşımları, özellikle son dönemde gitgide daha çok ilgi çekmekte ve güvenlik çalışmalarına damga vurmaktadır. Özellikle güvenliğin askeri sektöre hapsolmasını eleştirmesi, ayrıca güvenliğin kişiden kişiye değişebilen bir anlam taşıması gibi konularda öne sürdükleri bakımından bu düşünce okulları son derece önemli katkılar yapmaktadırlar. Ancak belirtmek gerekir ki, güvenliğe insan odaklı yahut subjektif bir anlam yüklemiş olmalarına rağmen, günümüzün birçok güvenlik sorununa cevap vermekte bu teoriler de yeteriz kalmaktadır. Özellikle bu yüzyılın en önemli güvenlik sorunları arasında gösterilen iklim değişikliği, ekosistemsel bozulma, iklim göçü gibi güvenlik sorunlarının çözümüne, bu yaklaşımlar da çözüm getirememektedir. Yeşil teorinin eleştirel güvenlik anlayışı da, tam böyle bir noktada ön plana çıkmakta ve güvenliği herhangi bir ayırım yapmadan tüm ekosistemin güvenliği olarak düşünen bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

7.1.3 Yeşil Güvenlik Yaklaşımı

Çevresel güvenlik yahut küresel çevresel güvenlik politikaları, isminden de anlaşılacağı gibi çevresel sorunları güvenlik sorunu olarak kabul ederek bu güvenlik sorunlarını işbirliği içerisinde çözmeyi amaçlayan bir yaklaşımı isimlendirmek için kullanılır. Bu anlamda küresel çevresel güvenlik politikaları, aslında iki farklı yaklaşımdan söz etmek için kullanılabilir. Bunlardan birincisi, çevre sorunlarının geleneksel uluslararası ilişkiler aktörleriyle (aslen devletle) olan ilişkisine güvenlik bağlamında yaklaşılmasını ifade eder. Devletlerin faaliyet gösterdiği topraklar aslında çevrenin kendisidir. Dolayısıyla çevresel faktörlerde yaşanan değişimler, devletlerin güvenliğini tehdit edebilir ya da bir devleti diğer devletler karşısında zor duruma düşürebilir ve bir güvenlik açığına sebep olur.

Küresel çevre güvenlik politikalarının bir diğer anlamı ise, çevrenin kendisini güvenli hale getirilmesi gereken bir öz-değer olarak gören ve ekolojiyi insan/devlet faaliyetleri karşısında korumayı ve bu yönde küresel politikalar geliştirilmesini amaçlayan anlayıştır. Bu haliyle Yeşil teorinin güvenlik anlayışı olarak da

adlandırabileceğimiz küresel çevre güvenliği politikalarına, yeşil güvenlik politikaları da demek mümkündür. Bu başlık altında anlatılacak olan çevre güvenliği de, yeşil güvenliğin kapsamına giren ve yeşil teorinin güvenlik anlayışını yansıtan varsayımlardan oluşacaktır.

Güvenlik kavramı, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde çok önemli bir yer teşkil etmektedir ve önceki başlıkta incelendiği üzere güvenlik ekseriyetle devletlerin devamlılığını kastetmek amacıyla kullanılmaktadır.⁵⁸ Ancak günümüzde tehdit algıları değiştiği gibi, güvenlik algıları da değişmeye başlamış ve güvenlik denildiği zaman devletin bekası dışında birçok farklı dinamiğe ve güvenlik nesnelere gönderme yapılı duruma gelmiştir. Kendi güvenliğini sağlamak için askeri ve ekonomik güç biriktiren devlet, elindeki bu kuvveti zaman zaman kendi insanlarına karşı da kullanmaya başlamış ve güvenliği tehdit eden düşman devlet dışında olduğu kadar devlet içinde de aranır hale gelmiştir. Sonuç olarak uluslararası ilişkiler tarihi boyunca atıf yapılan güvenlik anlayışının değişmeye başlaması, hem geleneksel güvenlik anlayışlarının sorgulanmasına sebep olmuş hem de güvenliğe eleştirel bir perspektifle yaklaşmayı gerekli kılmıştır.

Yeşil güvenlik de, ekolojik sorunları ve tehditleri güvenlik sorunu olarak algılamış, devletler hatta insanlar dışında ekolojinin de kendi başına bir değer olduğunu öne sürmüştür. Yeşil teorinin güvenlik anlayışına göre, sadece devletlerin, sadece insanların ya da sadece belirli bir canlı grubunun güvende olması yeterli değildir. Bir bütün olarak ekolojik dengenin korunması ve sürdürülmesi, güvenlik anlayışının temel amacı olmalıdır. Devletlerin kendi güçlerini artırmak adına doğayı manipüle etmeleri ve dengesini bozmaları, ekolojik güvenliği tehdit eden en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekolojistlerin bu yaklaşımı, özellikle ana vurguyu ekolojik güvenlik üzerine yapmaları, geleneksel güvenlik anlayışları ile taban tabana zıttır. Geleneksel uluslararası ilişkiler kuramları güvenliği askeri konular ile sınırlandırırken, çevre gibi konuları ikincil ve yumuşak siyaset konuları olarak görürler ve göz ardı ederler. Ancak Yeşil eleştirel güvenlik anlayışına göre sert/yumuşak siyaset ayrımı yapmak mümkün olmadığı gibi, çevre konuları hiçbir şekilde ikincil görülemez. Yeşillere göre, en az

⁵⁸ Peter Newell, "Green Security", *Global Green Politics* içinde, der., Peter Newell, 49-73. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s. 49.

savaşın hayatiliği kadar, yaşanabilecek sağlıklı bir çevrenin var olması, savaşılabilir bir çevre bulunması, dolayısıyla uğruna savaşılabilir bir çevrenin kendisini sürdürebilmesi, insanların yaşamını devam ettirebilmesi için önkoşuldur.

Yeşiller ekolojinin kendini sürdürebilmesi için öncelikli olarak devletlerin askeri harcamalarını azaltmaları gerektiği üzerinde dururlar. Nükleer silahlar başta olmak üzere, silah yapımına harcanan doğal kaynaklar ve sonucunda oluşan çevresel kirlilik, ekolojinin güvenliğini hemen her sektörden daha fazla tehdit etmektedir. Bunun yanında askeri güç, ekonomiyi, toplumu ve sosyal yapıları da sürekli olarak düzenlemekte ve güce dayalı bir toplumsal ataerki anlayışı güçlendirmektedir. Bu da yeşil güvenliği tehdit eden bir başka durumdur. Çünkü tahakküm kurmaya dayalı bir anlayışın toplum üzerinde yaygın olarak kabul görmesi, aynı zamanda çevre üzerinde de hiyerarşik bir ilişkinin kurulmasına yol açmakta ve güvenliğe olan tehdidi artırmaktadır.⁵⁹ Son olarak ise, güçlünün güçsüz karşısında şiddete yöneldiği eylemleri en baştan ahlaki olarak yanlış bulan yeşil ideoloji, savaşın merkezinde gelişen bir uluslararası siyaseti de her açıdan sağlıklı bulmaktadır. Burada anlatılan eleştirel yeşil güvenlik anlayışı, aslında diğer eleştirel güvenlik anlayışları ile de birçok yönden örtüşmektedir. Ancak yeşil güvenliği diğerlerinden ayıran temel nokta, onun güvenli hale getirilmesi gereken temel obje olarak insana değil, tüm canlılara hatta cansız olan nesnelere dahi referans vermesinde yatmaktadır.

Bu anlayışı en iyi ortaya koyan örneklerden bir tanesi, şüphesiz Leopold'un *Bir Kum Yöresi Almancağı*⁶⁰ adlı kitabında aktardığı hayatına dair anekdotur. 1920'lerin Amerika Birleşik Devletleri'nde kurt popülasyonunu azaltmanın yollarını aramak üzere bir araştırma ekibinin başına geçirilen Leopold, dağlardan inmekte olan ve bir şelale üzerinde karşıya geçen kurt sürüsüne ateş açtıkları sırada vurulan yaşlı bir kurdun gözlerinde beliren ifadeyi gördüğü andan itibaren içerisinde bulunduğu düzeni sorgulamış, sonucunda da insanın doğa karşısında üstün olduğu anlayışını terk etmiş, "sadece insanların daha çok geyik avlaması için kurtları yok etmenin ne kurtlar, ne şelale ne de dağın rızasına uymayacağı" yönünde bir çıkarıma varmıştır.⁶¹

⁵⁹ A.g.e. s. 55.

⁶⁰ Leopold, a.g.e.

⁶¹ Stephan Harding, <https://www.schumachercollege.org.uk/learning-resources/what-is-deep-ecology>.

Leopold'un dağın iradesine atıf yaparak kurmuş olduğu bu anlatım, güvenliğini sağlanması gereken nesne olarak "cansız ve canlı" parçalarıyla bir bütün olarak ekolojinin kendisine atıf vermenin ne anlama geldiğinin kavranabilmesi açısından güçlü bir analogi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani yeşil teori, her alanda yaptığı gibi güvenliğe de bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve doğanın parçalara ayrılmaksızın bütün olarak muhafaza edilmesi hususuna odaklanmaktadır.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere, yeşil güvenlik normatif bir yan barındırmakta ve insana bir takım ahlaki sorunluluklar da yüklemektedir. Bunların yanında, yeşil güvenlik insan türünün kendisini devam ettirebilmesi için pragmatik açıdan da olmazsa olmaz konumdadır. Küresel siyasette karşılıklı bağımlılığın bu denli belirleyici olduğu bir dönemde, doğaya karşı tamamen bağımlı olan insan, yeşil güvenliğe zarar verdiği takdirde aslında kendisine de zarar vermiş olacak ve bunun sonuçlarını da parçası olduğu ekoloji ile beraber tecrübe edecektir.⁶² Bu durumda yapılması gereken, top yekun bir ekolojist bakış açısını hâkim kılarak tüm gezegenin güvenliğini sağlamak ve gerçek anlamda sürdürülebilir bir ekolojiyi daim kılmak yeşil güvenliğin en önemli amaçlarıdır.

8. Sonuç

Sonuç olarak, güvenliğin anlamı tarihsel süreçte değiştiği gibi, ekolojinin ve çevre siyasetinin belirttiği anlamlar da son yüzyılda değişim göstermiş, çevre artık insanın kullanımına sunulmuş bir arka bahçe olarak kabul eden görüş bugünün güvenlik açıklarını daha da artırır duruma gelmiştir.⁶³ Günümüzde küresel ısınma ve buna bağlı oluşan iklim değişikliği gibi sorunlar, gitgide küresel güvenliğin daha çok önem teşkil eden konularına dönüşmekte, ancak devletlerin güvenlik çıkarlarıyla çatışan ekolojik güvenlik politikaları arasında doğru tercihi yapmak son derece hayati bir seçime dönüşmüştür. İklim değişikliğine karşı küresel çabaların geleneksel güvenlik mantığıyla oluşturulmasının getirdiği başarısız sonuçlar da giderek ekolojik güvenliği daha fazla

⁶² Peter Newell, "Green Security", *Global Green Politics* içinde, der. Peter Newell, 49-73. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s. 59.

⁶³ Simon Dalby, , "Security and Environmental Change", *Global Environmental Change and Human Security*" içinde, der. Richard A. Matthew, Jon Barnett ve Bryan McDonald. Cambridge: The MIT Press, 2009.

tehdit eder hale gelmiştir. Sonraki bölümlerde ekolojik güvenlik ve geleneksel güvenlik anlayışları arasındaki dilemmadan kaynaklanan siyasi problemler ayrıntılarıyla işlenecek, yeşil teori ve yeşil güvenliğin ne denli önemli olduğu vakalar üzerinden ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM 2

21. YÜZYILIN EN BÜYÜK TEHDİDİ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

İklim değışikliği, her ne kadar son yıllarda tartışmaya açılmış bir konu olsa da, aslında insanlık tarihinden de eskidir. Milyonlarca yıldır yeryüzünde iklim devamlı olarak değışiklikler göstermiş, üzerinde yaşayan canlılar da yeni oluşan koşullara intibak sağlayarak yaşamlarını sürdürmüş, bazı türler yok olurken, bazıları da yaşamlarına adaptasyon yoluyla devam etmişlerdir. Yani iklim değışikliğinin dünyanın var olma tarihi kadar eskiye uzandığı söylenebilmektedir. Bununla birlikte, insanlığın yerleşik hayata geçtiği Mezolitik çağın sonlarından itibaren, iklimde kayda değer bir değışiklik yaşanmamış ve bu da insanlığın dünya üzerinde istikrarlı bir medeniyet oluşturabilmesine katkı sağlamıştır. Ancak bu tezin de konusunu oluşturan ve son 50 yıldır devletlerin ve uluslararası aktörlerin başa çıkmak için çaba sarf ettiği iklim değışikliği, yukarıda bahsedilen iklim değışikliğinden farklı özellikler göstermektedir. Son yüzyılda yaşanılan iklim değışikliğinin önceki süreçlerde devamlı olarak gözlemlenen iklim değışikliklerinden ayıran en önemli özelliği, mevcut iklim değışikliğinin, antropojenik olarak bozulmuş ve hızlandırılmış bir iklim değışikliği olmasıdır. Sanayi devriminden sonra üretim kapasitelerinin artması ve giderek daha çok fosil yakıt tüketimine bağımlı hale gelen insan yaşamı, bunun sonucunda iklimi de kendi aleyhine bozarak bir takım büyük felaketlerin önünü açmış, en iyimser söylemle bunu hızlandırmıştır.⁶⁴

Tezin bu bölümünde, antropojenik iklim değışikliği, iklim bilimi ve tarihçesi, antropojenik iklim değışikliğinin küresel çaptaki etkileri, küresel ısınma ve iklim değışikliğini önlemek adına ortaya konan uluslararası çabalar ve bu çabaların başarısız olma sebeplerinden bahsedilecektir. Bu bölümün asıl amacı, iklim göçünün asıl sebebi olan küresel ısınma ve iklim değışikliğini doğru şekilde anlamak ve analiz etmektir. Ayrıca, iklim değışikliğine karşı ortaya konan çabaların neden başarısızlığa uğradığını

⁶⁴ IPCC, *Climate Change: The Scientific Basis, Summary for Policymakers*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 17.

iyi analiz etmek, iklim göçüne karşı uygulanan politikalarla karşılaştırma imkânı sunacağı gibi, uluslararası ilişkilerde alternatif yaklaşımlara duyulan ihtiyacın önemini ortaya koyması nedeniyle de son derece önemlidir.

1. Antropojenik İklim Değişikliği

Küresel ısınma ve buna bağlı olarak gelişen iklim değişikliği, en kısa ve yalın tanımıyla, fosil yakıtların büyük ölçeklerde kullanılmaya başlanması ile atmosferde biriken karbondioksit seviyelerindeki değişikliği tanımlamak için kullanılmaktadır.⁶⁵ Sanayi Devrimi sonrası hızla artan fosil yakıt kullanımı dünyayı birçok açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Atmosferde biriken karbondioksit miktarının artması ile yükselen sera gazı salınımı sonucunda doğadaki vahşi yaşam, besin zinciri, ekolojik denge olumsuz yönde etkilenmiş, bunlara ilave olarak buzulların da erimeye başlaması ile birlikte, dünyadaki canlı yaşamı döngüsel bir tehdit altına girmiştir. Fosil yakıtların yoğun şekilde kullanılmasının yanı sıra, sera gazı emisyonları sonucunda ortaya çıkan “sera gazı etkisi” olarak adlandırılan durumu yaratan en önemli sebeplerden birisi de ormansızlaşmadır. Fotosentez yoluyla havada bulunan sera gazlarının yok edilmesine sebep olan ormansızlaşma, orman arazilerini tarıma açmak için yapılan tahribatlar, sera gazı etkisinin daha da artmasına sebep olmakta ve küresel ısınmayı hızlandırmaktadır. Bu tahribat, özellikle yağmur ormanları açısından büyük tehlike arz etmektedir. Örneğin, Amazon ormanları, dünyadaki bio çeşitliliğin %25’ini barındırmaktadır. Amazon ormanlarında gerçekleştirilen tahribat, dünyanın akciğerleri olarak nitelendirilen bu bölgelerdeki bio çeşitliliği olumsuz yönde etkileyeceği gibi, aynı zamanda atmosferdeki sera gazı oranını da artıracaktır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin antropojenik etki⁶⁶ sonucu olduğu, iklim bilimcilerin yüzde 98 ila yüzde 100’ü tarafından kabul edilen bir gerçekliktir.⁶⁷ Bu büyük uzlaş, kamuoyunda var olan

⁶⁵https://www.lexico.com/en/definition/climate_change#:~:targetText=noun,the%20use%20of%20fossil%20fuels.

⁶⁶ Antropojenik etkiler, insan müdahalesi ile ortaya çıkan sonuçları ifade etmek için kullanılmaktadır. İnsanlığın özellikle fosil yakıt tüketimine bağlı olarak biyosferde bıraktığı etkiler, antropojenik etkinin en belirginidir.

⁶⁷ John Cook, Dana Nuccitelli, Sarah A. Green. “Quantifying the consensus on anthropogenic global warming in the scientific literature” *Environmental Research Letters*, Vol. 8, No. 2, 2013.

kanının aksine, antropojenik iklim değişikliğinin bilimsel olarak tamamen kabul edilmiş bir gerçeklik olduğunu göstermekle beraber, bu konuda geliştirilmesi gereken iklim politikalarının dünyanın geleceği açısından ne derece önemli ve ciddi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Küresel ısınmanın etkilerinin görünmeye başlamasıyla beraber birçok çevresel felaketi de beraberinde getirmektedir. Küresel ısınmanın etkileri birçok alanda kendisini göstermeye başlamış olmakla birlikte, bilim adamları asıl etkilerinin önümüzdeki 10 yıllarda artan şekilde gözlemleneceğini tahmin etmektedirler.

1.1 İklim Değişikliği Bilimi ve Tarihçesi

İklim değişikliği hakkında yapılan tartışmalar ve bilimsel çalışmalar aslında son derece eskidir. Hatta iklim değişikliği tartışmalarını binlerce yıl geriye dek götürmek mümkündür. Özellikle milattan önce 400 yıllarında Antik Yunan'da iklim biliminin tohumlarının atılmasıyla beraber, bilim dünyasında da sıklıkla konuşulan ve çeşitli teori ve perspektiflerin popüler olduğu bir fenomen haline gelmiştir. Ancak son 30 yılda iklim ve iklim değişikliği tartışmaları fen bilimleri alanının dışına da taşarak sosyal alanda ve siyaset biliminde de tartışılan bir konu olmaya başlamıştır. Bu bölümün amacı da, iklim değişikliğinin tarihçesine değinmek, ardından konunun siyasi ve toplumsallaşma sürecini incelemek ve nihayet iklim değişikliği üzerine gelişen uluslararası çabaları ve sonuçlarını tarihsel bir sıra içerisinde ortaya koymaktır.

İklim değişikliği tarih boyunca birçok farklı şekilde gözlemlenmiş olmasına karşın, bu tezin konusunu oluşturan antropojenik iklim değişikliğinin etkileri ilk olarak 19. yüzyılda, sanayi devrimi sonrasında kömür kullanımının hızlı şekilde artması sonucu hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle İngiltere'de yoğun kömür kullanımı sonucunda gökyüzünün renginin değişmesi ve yağış rejimlerinde olan değişiklikler, bilim adamları gibi sanatçı ve yazarların da eserlerinde yer verdikleri konular oldular.⁶⁸ Henüz iklim biliminin yeterince gelişmemiş olması ve yapılan çalışmalarda bilgisayar kullanılmaması, bu dönemde yapılan iklim değişikliği tahminlerinin de yeterince tutarlı

⁶⁸ John Ruskin, *On Dokuzuncu Yüzyılın Fırtına Bulutu*, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2019.

olmamasına sebep olmuştur. Ancak buna rağmen hem iklim değişikliğinin muhteviyatı, hem de sosyal ve beşeri sonuçları üzerine tahminler yürüten birçok bilim insanı mevcuttu. Örneğin Brückner 1890 yılında yazdığı raporda, antropojenik küresel ısınma ve bunun kazanan ve kaybedeni olan devletlerden bahsetmişti.⁶⁹

Küresel ısınmanın ilk etkileri de, yine sanayi devrimi sonrası dönemde, 20. yüzyılın başında kendisini göstermeye başladı. Ancak bu dönemde birçok bilim insanı, sanayi devriminin bir sonucu olarak değişen iklim ve çevreyi gözlemleseler dahi, insanın doğa üzerinde kalıcı bir etki yaratmasının mümkün olduğunu düşünmemişlerdir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğine yol açan asıl etkenin fosil yakıt kullanımı mı yoksa başka bir etken mi olduğu henüz tam olarak tespit edilemezken, bu durumun olası sonuçları hakkında da tutarlı tahminlerde bulunmak oldukça güç görünüyordu. Karbondioksit salımı ve sera gazı emisyonuna bağlı olarak gerçekleşeceği tahmin edilen küresel sıcaklık değişiminin ısınma yahut soğuma olarak gerçekleşeceğini iddia eden bile birçok farklı görüş vardı. Sera gazı salınımının ve karbondioksit miktarındaki artışın zamanla dünyayı soğutacağı ve buzul çağına sürükleyeceği üzerinde duran birçok bilim insanı mevcuttu. Küresel sıcaklık değişiminin ısı artışı şeklinde olacağını tahmin edenlerin dahi bilimsel tutarlılık içerisinde çalışmalar yapması mümkün görünmüyordu. Örneğin Arrhenius, karbondioksit salınımının ne kadar tehlikeli olduğunu ve küresel ısınmaya sebep olabileceğini, 1896 gibi erken bir yılda saptamıştı; ancak o dönemdeki karbondioksit salınımının, 20. yüzyılda ve günümüzde yaşanana göre son derece düşük seyretmesi sebebiyle, böyle bir ısınmanın binlerce yıl içinde olabileceğini tahmin etmişti.⁷⁰ Bazı yazarların küresel ısınmayı bir “gelişim” yahut ilerleme olarak tabir etmesi de, erken dönem iklim biliminin yanılgılarından.

1950’li yıllara doğru gelindiğinde, iklim değişikliği ve küresel ısınma üzerine yazılmış bilimsel metinlerin ve araştırmaların artmasıyla birlikte, sera gazı emisyonlarının neden olduğu bir küresel ısınma ve buna bağlı olarak yaşanan iklim değişikliği konusunda, birçok bilim insanı fikir birliğine ulaştılar. 1950li yılların sonunda, bilim insanları: atmosferdeki karbondioksit oranının 2000 yılına kadar yüzde

⁶⁹ Michael Allaby, *Encyclopedia of Weather and Climate*, New York: Facts on File Inc, 2007, s. 62.

⁷⁰ Miguel Barral, <https://www.bbvaopenmind.com/en/science/leading-figures/svante-arrhenius-the-man-who-foresaw-climate-change/>, 19 Şubat 2019.

25 artabileceğini ve bunun da iklim üzerinde radikal değişimlere yol açacağını iddia ettiler.⁷¹ Ayrıca, 1960lı yılların ortalarında, bilim adamlarının, atmosferde yaşanacak küçük çaplı değişimlerin büyük sonuçlar doğurabileceğini iddia etmeleriyle beraber, insanın iklim üzerinde bu denli büyük bir etki yapmasının ve iklimin değişmesine sebep olabileceği konusunda oluşan fikir birliği daha da arttı. Nihayet iklim biliminde bilgisayarların kullanılmaya başlanmasıyla beraber, 1967 yılında, Syukuro Manabe ve Richard Wetherald ilk detaylı tahminleri yapmaya başladılar. Bu tahminlere göre, karbondioksit miktarında yaşanan artış neticesinde, küresel sıcaklıklarda 2 derecelik bir artış öngörülüyordu.

Arkasından 1968 yılında Stanford Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada, olası sıcaklık artışının yaratacağı sonuçlar üzerine bir çalışma gerçekleştirildi. Çalışmada, Dünya üzerinde sıcaklıkların artış göstermesi halinde, Antartika'daki buzulların erimesinden, deniz seviyesinde gerçekleşecek yükselmelere, okyanusların ısınmasından birçok canlı türünün yok olmasına kadar birçok sorunun ortaya çıkacağı üzerine bir beklenti olduğu öne sürüldü. Ayrıca bu çalışmada da, 2000 yılına gelindiğinde küresel ısınma sonucunda ortaya çıkacak olan iklim değişikliğinin sonuçlarının yaşanmaya başlama ihtimali, neredeyse kesin olarak nitelendiriliyordu.⁷²

1960'lı yıllarda yapılan tüm bu bilimsel tahminler neticesinde, uluslararası toplumun ve uluslararası kuruluşların ilgisi de iklim değişikliğine kaymaya başladı. NATO, 1969 yılında, iklim değişikliği ile uluslararası seviyede mücadele etmeye karar veren ilk uluslararası organizasyon oldu. ABD başkanı Richard Nixon'ın önerileri NATO bünyesinde yeterince destek görmemiş olmasına rağmen, bu konuda gerçekleştirilen ilk uluslararası girişim olması itibarıyla değerli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, girişimin NATO bünyesinde gerçekleşmesi, global bir katılım yahut girişim değil, ABD ve liberal batı ülkelerini merkeze alan bir çaba olduğu çıkarımının da yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır.

⁷¹ <https://history.aip.org/climate/co2.htm>

⁷² Robinson, E. ve Robbins, R.C. Mon, *Sources, abundance, and fate of gaseous atmospheric pollutants. Final report and supplement*, United States.

Bunun arkasından, John Sawyer'ın "*Man-made Carbon Dioxide and the "Greenhouse" Effect*" adlı makalesi, Nature dergisinde 1972 yılında yayımlandı.⁷³ İngiliz iklim bilimcisi, bu makalesinde, atmosferdeki karbondioksit miktarının artması sonucu yaşanabilecek problemler ile ilgili bir takım tahminlerde bulunuyordu. Çalışmanın yapıldığı 1972 yılından 2000 yılına kadar havada bulunan karbondioksit miktarının %25 oranında artabileceğini ve bunun da sıcaklıklarda 0.6 derecelik bir artışa sebep olacağını öngören Sawyer'ın tahminlerinin doğruluğu da günümüzde ispatlanmış durumdadır.⁷⁴ John Sawyer'ın yaptığı bu çalışma ve elde ettiği bulgular, aslında o güne kadar gelişen iklim biliminin tahminlerinin beraberce kullanılması ve kümülatif bir bilgi inşasını içeriyordu. Sawyer'ın tahmininin doğruluğundan ziyade, 1972 gibi erken bir dönemde bile, iklim değişikliği ve etkileri hakkında önemli bir külliyatın oluşmuş olduğu ve uluslararası organizasyonların beraberce üzerinde çalışabileceği bir bilimsel zeminin hali hazırda sağlanmış olduğu çıkarımını yapmak doğru olacaktır.

1972 yılında çevre konuları ile ilgili olarak yapılan tek önemli çalışma Sawyer'ın çalışması değildi. Roma Kulübü'nün gerçekleştirmiş olduğu ve günümüze dek birçok farklı alanda çalışmalar yapan bilim insanına esin kaynağı veren Limits to Growth (Büyümenin Sınırları) çalışması da, etkisini halen sürdüren bir çalışma olarak yerini almıştır. Çalışma, uluslararası toplumu ve birçok bilim insanını da etkilemiş olması nedeniyle de son derece önemlidir. Dünya üzerinde büyümenin sınırlarına yaklaşıldığı ve hali hazırdaki büyüme modelleri ve yöntemiyle devam edildiği takdirde 2070 yıllarıyla beraber yaşanabilir dünyanın sonunun geleceğini tahmin eden Meadows ve arkadaşları, yazdıkları bu rapor ile sistemi topyekun sorgulayarak iklim değişikliği ve çevresel problemlere olan bakışa yeni bir perspektif getirerek büyük yankı uyandırmayı başarmışlardır.⁷⁵ 1980li yıllarda Avrupa'da görülen asit yağmurları ve artan hava kirliliği de, insan eliyle bozulan iklimin ve çevrenin insanlığın sonunu getirebilecek potansiyelde olduğu konusunda Batı toplumlarını ikna edici bir etkiye sebep oldu. Bu dönemden sonra, özellikle Almanya'da artan kamu tepkisi ile beraber Yeşil düşünce güncel siyasette de yerini almaya başladı. Almanya Yeşiller Partisi (Die Grünen) de

⁷³ J. S. Sawyer, "Man-made Carbon Dioxide and the "Greenhouse" Effect.", Nature, Vol. 239, No. 23-26, 1972, ss. 23-26.

⁷⁴ A.g.e

⁷⁵ Meadows ve diğerleri, a.g.e.

1980 yılında, bu duruma bir tepki olarak kuruldu ve kısa sürede tüm Almanya’da büyük bir kitleyi arkasında toplamayı başardı (ilk başta siyasi parti olarak kurulmamış olsa dahi kısa zamanda siyasi partiye dönüşmüştü). Yeşiller, muhafazakar kanadın içlerinden ayrılarak Ekolojik Demokrat Parti’yi kurmasına karşın, 1983 yılında girdiği ilk federal seçimde 27 sandalye alarak sansasyonel bir başarıya imza attılar.⁷⁶ Yükselen feminist dalga ile beraber büyük bir sükse yakalayan Yeşiller adına dönemin en popüler isimlerinden biri de, bir ekofeminist aktivist olan Petra Kelly olmuştu. 1992 yılında evinde ölü bulunmasından sonra da Kelly, Yeşil hareketin sembol isimlerinden biri olarak kalmaya devam etti. Almanya’da Yeşiller’in yakaladığı başarı sonrası tüm Batı Avrupa’da yayılmaya başlayan Yeşiller hareketi ve Yeşil Partiler, tüm devletlerin bu konular üzerinde daha fazla mesai harcaması gerektiğini ve bu konudaki ihtiyacı da gösteren önemli etmenler oldular. Bu dönemden sonra gelişen uluslararası kongre ve uluslararası anlaşmalar içinde Yeşil hareket önemli bir dayanak noktası oluşturmaya başladı. Özellikle 2000’li yıllarla birlikte de, kamuoyunda en çok kendisine yer bulan konuların başında iklim değişikliği gelmeye başlarken, Birleşmiş Milletler de dahil olmak üzere tüm uluslararası organizasyonların küresel anlamda üzerinde en çok ortak çalışma yaptığı alanlardan birisine dönüştü.

Küresel ısınma ve bunun sonucunda ortaya çıkan iklim değişikliğinin dünya üzerinde birçok farklı etkisi olmakta ve bu etkiler de belli başlı sonuçlar doğurmaktadır. Sıradaki başlıklarda incelenecek bu etkiler, aynı zamanda iklim göçünün oluşmasının da başlıca sebeplerini oluşturmaktadır.

1.2 İklim Değişikliğinin Etkileri

1.2.1 Sıcaklıkların Artışı:

Havada biriken sera gazlarının etkisiyle atmosferde, karada ve okyanus sularında yaşanacak olan sıcaklık artışı, iklim değişikliğinin getireceği en önemli sorunlardandır (Sıcaklık artışları aynı zamanda iklim değişikliğinin en önemli sebebinin de oluşturmaktadır). Aslında bu etkilerin, daha sonraki başlıklarda ele alınacak olan tüm

⁷⁶ Dick Richardson ve Chris Rootes, *The Green Challenge*, New York: Routledge, 1995, s. 21.

konularla doğrudan bağlantılı olduğu da söylenebilir. Antropojenik iklim değişikliği sonucunda gelecekte yaşanacak sıcaklık artışları ve bunun olası sonuçlarıyla ilgili birçok bilimsel araştırma ve tahmin yapılmaktadır, ancak bu tahminlerin çoğunlukla geleceğe yönelik yapıyor olması, günümüzde sıcaklıkların henüz artış göstermediği anlamına gelmemektedir. Küresel iklimin sanayi öncesi döneme göre hali hazırda değişiklik gösterdiği ve sıcaklıklarda yaşanan bu artışın tüm ekolojik denge için birçok sorunu beraberinde getirdiği, günümüzdeki etkileri açısından yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.⁷⁷

Örneğin, 2006-2015 arası dönemde, küresel ortalama yüzey sıcaklığındaki artış, 1850-1900 yılları arasına göre 0,87 derece artış göstermiştir ve bu hızlı yükselme, küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin oluşturduğu etkileri de artırmıştır.⁷⁸

Dünyanın farklı bölgeleri farklı derecelerde ısınma gösterebilir de, birçok bölge, endüstri öncesi döneme göre çoktan 1.5 derecelik ısınmaya ulaşmış durumdadır.⁷⁹

Gerekli önlemler alınmadığı takdirde, Dünya yüzeyindeki ısınmanın 21.yy'ın sonlarında 3 dereceyi geçeceğine kesin gözüyle bakılmaktadır.⁸⁰ Küresel ısınmanın dünyanın çeşitli yerlerinde sıcaklık dalgalarının daha sık ve fazlaca oluşmasına yol açacağı da tahminler arasındadır. Bu sıcaklık dalgaları, birçok bölgede yaşayan insanların sağlık koşullarını, özellikle gençler ve yaşlılar için, olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir⁸¹. Bu durum, son yıllarda Hindistan, Pakistan gibi ülkelerde sık sık rastlanılmakta olan sıcaklık sebebiyle ölümlerin de artması anlamına gelmektedir. Sıradaki başlıklarda da detaylı olarak incelenecek olan buzul erimeleri, yeni hastalıklar, insan sağlığı, kuraklık, tarım alanlarının yok oluşu, içilebilir su kaynaklarında yaşanacak azalma gibi birçok küresel ısınma temelli problemin temelinde de, gezegende yaşanacak olan sıcaklık artışının doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi olduğu söylenebilir.

⁷⁷ Marco Bindi, Sally Brown, *Impacts of 1.5°C of Global Warming on Natural and Human Systems*, IPCC, 2019, s. 177.

⁷⁸ A.g.e

⁷⁹ Alan Buis, <https://climate.nasa.gov>. 19 06 2019. <https://climate.nasa.gov/news/2865/a-degree-of-concern-why-global-temperatures-matter/>.

⁸⁰ John L. Seitz, Kristen A Hite, *Global Issues*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2012, s. 132

⁸¹ a.g.e

Ayrıca yaşanacak olan sıcaklık artışları ve sıcaklık artışlarına bağlı olarak tetiklenen diğer ekolojik problemler, iklim göçünün de ana sebebini oluşturmaktadır. İklim göçü ve sıcaklık artışları arasındaki ilişki de, çalışmada ele alınacak konular arasındadır.

1.2.2 Buzulların Erimesi ve Su Seviyelerinin Yükselmesi:

Hava sıcaklıklarında yaşanan artış her bölgeyi aynı oranda etkilememektedir. Hava sıcaklıklarında yaşanan artışın en fazla etkilediği bölgeler Alaska ve Arktik bölgeleri olmuştur. 2009 yılında European Commision'in yayınlamış olduğu bir bilgilendirme raporuna göre, Arktik bölgesindeki buzulların yüzde 10'luk kısmı son birkaç yıl içerisinde erimiştir.⁸² Bunun yanında, su üstünde duran buzun kalınlığı yüzde 40 oranında azalma göstermiştir. Bir diğer kutup bölgesinde, Antartika'da da buzullar bir hayli istikrarsızlaşmıştır.

Buzulların erimesinin yarattığı birçok sorun olmakla birlikte, bunların başında deniz seviyesinde gerçekleşen yükselme gelmektedir. Günümüzde, geçmiş yüzyıllara göre su seviyesi iki kat daha hızlı yükselmektedir ve bunun nedeni iklim değişikliğine bağlı olarak görülmekte olan buzul kütlelerinin erimesidir. Normal şartlarda 500 yıllık bir sürede deniz seviyesinde görülen yükselme 31 santimetre kadarken, 21. yüzyılda 50 yıllık bir süreçte su seviyesinin bu kadar yükseleceği tahmin edilmektedir.⁸³

Buzul erimelerinin gerçekleştiği ve ekosisteme en büyük zararlardan birisini vermesi beklenen erimelerden biri de, buzulların on ikide birinin bulunduğu Grönland'da yaşanmaktadır. Grönland, 100 milyar tondan fazla buz kaybetmekte ve okyanusa karışan bu buz kütleleri deniz seviyesini yükseltmektedir (Grönland'ın toplam buzul kütlesi: 2.9 milyon kilometre küp).⁸⁴ Grönland, uzun vadede tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Grönland'ın tamamen erimesi, deniz seviyesinin 7 metreye kadar yükselmesi anlamına gelmektedir.⁸⁵ Grönland'da yaşanan erimenin devam etmesi

⁸² European Commision, *Climate Change - What is it all about?*, Belgium: European Communities, 2009, s. 8.

⁸³ a.g.e, s. 9.

⁸⁴ a.g.e.

⁸⁵Alexandra Witze, "Losing Greenland: is the Arctic's biggest ice sheet in irreversible meltdown? And would we know if it were?", *Nature*, Vol. 452, No. 7189, 2008, s. 798.

durumunda, İngiltere'nin doğu bölgeleri ve Florida'nın bir kısmının, ayrıca Bangladeş'in önemli bir kısmının sular altında kalacağı tahmin edilmektedir.⁸⁶ Gelişmiş ülkeler yaşanacak su seviyesi artışlarını, hendekler kazmak ve setler çekmek yoluyla bir ölçüde yavaşlatarak bölgelerde yaşamın devam etmesini sağlayabilme kapasitesine sahipken, Bangladeş gibi gelişmemiş ülkeler ise çok daha önemli problemlerle karşı karşıya kalacaklardır⁸⁷. Ayrıca Afrika'dan Asya'ya, birçok bölgede yaşanacak su seviyesi yükselmeleri, bunlara ek olarak küçük ada ülkelerinin kısmen ya da tamamen sular altında kalacak olması, bu bölgelerde ekolojik dengenin de tekrar düzelenemeyecek şekilde bozulması anlamına gelmektedir. Bu senaryonun gerçeğe dönüşmesi halinde birçok insan ve hayvan küresel ısınmanın etkisiyle iklim mültecisi durumuna düşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ayrıca yükselen deniz sularının, fırtınalar sırasında kıyıya vuran yüksek deniz dalgalarına sebep olması nedeniyle daha büyük yıkıcı etkiye ulaşacağını söylemek de güç olmayacaktır⁸⁸. Suların yükselmesi ve buzulların erimesinin yaratacağı problemler bunlarla sınırlı değildir; çalışmada incelenmeye devam edeceği üzere, doğrudan ya da dolaylı olarak birçok farklı soruna daha yol açmaktadır.

1.2.3 Yeni Hastalıkların Ortaya Çıkması

İklim değişikliği, doğadaki tüm canlıların sağlık dengelerini de çeşitli şekillerde bozmaktadır. İklim değişikliğinin yol açacağı salgın hastalıklar ve sağlık sorunları, doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılabilir. 2003 yılında Avrupa'da yaşanan sıcak hava dalgası ve 2005 yılında Amerika'da meydana gelen Katrina Kasırgası, iklim değişikliği yüzünden insan sağlığına verilen doğrudan zarara örnek olarak gösterilebilirler. Bunun yanı sıra, yağışlardaki değişim ve sıcaklıkların artması, bulaşıcı hastalıkların yayılması riskini de beraberinde getirmektedir. Sıtma, sarıhumma ve dang hummasını taşıyan sivrisineklerin artan sıcaklıklarla yayılma riski, bu dolaylı etkiyi açıklamak için verilebilecek örneklerden bir tanesidir.⁸⁹ Bu konuda yapılan bir çalışma, nüfus artışı da göz önünde bulundurulduğunda, 2080 yılında 5-6 milyar insanın dang hastalığı ile yüz

⁸⁶David Shukman, İklim Krizi , BBC, 04 09 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49581007>

⁸⁷John L. Seitz, Kristen A Hite, *Global Issues*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2012, s. 133

⁸⁸ A.g.e.

⁸⁹ A.g.e.

yüze gelebileceğini ortaya koymuştur.⁹⁰ Hava­ların ısınmasıyla beraber göç etmek zorunda kalan birçok hayvanın yeni koşullara uyum sağlayamayıp neslinin tükenmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalması, bu durumun bozduğu doğal denge­nin de birçok farklı soruna yol açacağı bilimsel araştırmalar tarafından ortaya konmuştur. Özellikle kutup ayıları, penguenler, fok balıkları nesli tükenme tehlikesiyle doğrudan karşı karşıya olan hayvan türleridir.⁹¹

İnsan ömrünün kısalması, sıtma gibi hastalıkların yeniden yayılmaya başlamasının yanı sıra, buzullar içerisinde binlerce yıldır donmuş halde bulunan birtakım virüslerin ve bakterilerin çözülmeye başlayacak olması da, iklim değişikliği sonucunda yayılacak olan salgın hastalıklar konusunda üzerinde durulması gereken bir senaryodur. İnsanlık son yüzyılda penisilini keşfederek birçok bakteri bazlı hastalığa çare bulmuş olsa bile, buzullarda donmuş halde bulunan ve antibiyotiklerin henüz tanımadığı birçok bakteri türünün hızla dünyanın dört bir yanına yayılabileceği ve yeni bir veba benzeri salgın başlatabileceği gerçeği, Dünya Sağlık Örgütü'nün de üzerinde durduğu önemli konulardan bir tanesidir. 2016 yılının Ağustos ayında, buzulların hızla eridiği Sibirya'nın Yamal Adası'nda yaklaşık yüz yıl önce ölmüş bir geyikten bulaştığı tahmin edilen şarbon sonucu 12 yaşında bir çocuğun ölmesi ve onlarca kişinin hastaneye kaldırılması, sorunun ne kadar ciddi olduğunu tekrar göz önüne sermiştir.⁹² Buzulların daha fazla erimesi ve toprağa yakın yüzeylerde başlayacak olan çözümlerle beraber, birçok yeni hastalığın da bu şekilde yayılmaya başlama tehlikesi mevcut bulunmaktadır. Günümüzde ülkeler arası seyahatin bu kadar kolay hale gelmesi, kutup bölgelerinden yayılacak bir hastalığın, tüm dünya için kısa bir sürede tehdit olabileceği anlamına gelmektedir.

1.2.4 İçilebilir Su Kaynaklarının Azalması

⁹⁰ European Commission, a.g.e., s. 10.

⁹¹ a.g.e, s. 11.

⁹² Fox-Skelly Jasmin, Buzullarda saklı hastalıklar yeniden canlanıyor, BBC, 10 05 2017. <https://www.bbc.com/turkce/vert-earth-39874249>.

Dünya yüzeyinin yüzde 71'i sularla kaplıdır. Su miktarının çok önemli bir kısmını ise deniz ve okyanus suları oluşturmaktadır. Tüm suların yaklaşık yüzde 97'sini deniz ve okyanuslar meydana getirmektedir. Bunun yanı sıra suların bir kısmı da su buharı olarak atmosferde bulunmaktadır. Su miktarının bu kadar fazla olmasına karşın, tüm suyun sadece yüzde 2.5 kadar kısmı temiz su kaynağıdır. Bunun ise ancak yüzde 1'i ulaşılabılır tatlı su kaynaklarına tekabül etmektedir. Bu durum, hızla nüfusu artan Dünya'da tatlı su kaynaklarının giderek yetersiz hale gelmekte olduğunu göstermektedir. Günümüzde dahi 1.2 milyar insan su kıtlığı ile mücadele etmektedir ve 500 milyon insan daha yakın zamanda su kıtlığı ile boğuşmaya başlayacaktır.⁹³ Sadece insanlar için değil, ekosistemin sağlıklı şekilde işleyebilmesi için de tatlı su kaynaklarının doğru kullanımı son derece önemlidir. Ayrıca tarım ve hayvancılık, ağır sanayi gibi birçok farklı alanda temiz su kaynakları kullanılmaktadır. İnsanlığın ve ekolojik düzenin sağlıklı şekilde devam edebilmesi için hayati öneme sahip olan temiz su kaynaklarının bu denli kısıtlı olması ve küresel ısınmanın da temiz su kaynakları üzerinde olumsuz etkilere sahip olması, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı en büyük ve hayati önemdeki sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel ısınma sonucunda temiz su kaynaklarında önemli bir düşüş yaşanması beklenmektedir. Su kıtlığının en çok etkileyeceği ülke ve bölgeler, mevcut durumda su kıtlığı yaşayan bölgeler olacaktır.⁹⁴ Ayrıca artacak olan kuraklıklar, yağış rejimlerinde olacak değişiklikler ve nüfus artışı da göz önünde bulundurulduğunda, yaşanacak olan su sorununun çok daha büyük boyutlara ulaşabileceği tahmin edilmektedir.

1.2.5 Tarım Arazilerinin Kuraklaşması ve Ormanların Yok Olması

2019 Ağustos ayında yayımlanan IPCC raporunda da uzmanlar tarafından belirtildiği üzere, sıcaklık artışlarına bağlı olarak tarım arazilerinin verimliliğinin düşmesi ve her geçen gün tarım arazileri üzerindeki baskının artıyor olması, küresel anlamda bir gıda güvenliği sorunu yaratmaya başlamıştır. IPCC raporunda, gıda güvenliğinin dört ana direğinin de küresel ısınmadan olumsuz etkileniyor oluşuna da özellikle dikkat çekilmiştir. Bu dört ana direk: mevcudiyet (verim ve üretim), erişim

⁹³UN Report, *Coping with water scarcity - Challenge of the twenty-first century*, UN, 2007, s. 4.

⁹⁴A.g.e., s. 15.

(gıdaya), kullanım (beslenme ve yemek pişirme) ve istikrar (mevcudiyette aksamalar) şeklinde sıralanmıştır.⁹⁵ Tarım arazilerinde yaşanan verimsizliğin yanında çölleşme, ormansızlaşma gibi sorunlar da, ekolojik düzenin korunması açısından son derece önemli olan diğer konulardır. Yağış rejimlerinde yaşanacak olan değişimle beraber, birçok tarım bölgesinin temiz suya olan ihtiyacı artış gösterecek, iklim değişikliği sonucu azalma gösteren temiz su kaynaklarının kullanımında daha büyük krizler yaşanacaktır. Sonuç olarak iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı verimsiz ve yetersiz sulama neticesinde, tarımda verimlilik de büyük düşüş yaşanma tehlikesiyle karşı karşıya kalınacaktır.

Yağış rejiminde yaşanacak değişim, sadece yağışlar azaldığında değil, yağış artışları sonucunda da tarıma zarar verme potansiyeline sahiptir. Değişen iklim ve yağış düzeni, birçok tarım arazisinin gereğinden fazla yağış almasıyla da kullanılamaz hale gelmektedir. 2019 yılında ABD, İngiltere, Hindistan ve birçok ülkede mevsimsel yağışların normal düzeylerin iki üç katına çıktığı görülmüştür.⁹⁶ Bir aylık yağışı birkaç saat içerisinde alan, yahut 4 aylık muson yağmurlarını 2 ay kadar bir sürede alan bölgelerde, tarım arazilerinin ve ekinlerin büyük bir bölümü zarar görmüş mahsul beklenenin çok altında kalmıştır.⁹⁷

Tüm bunların yanında, önceki bölümlerde belirtilmiş olduğu gibi, ekstrem doğa olayları ve tarımda yaşanan verimsizliğin de en çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini etkilediğini belirtmek gerekir. Tarım alanlarında yaşanan verimsizlik artışının gıda fiyatlarını etkilediği gibi, gelişmiş ülkelerin giderek daha fazla et tüketmeye başlaması tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Et üretiminin son derece verimsiz bir süreç olması, bu yükü de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir yükü haline getirmektedir. Gün geçtikçe daha çok hayvanın otlayabilmesi için daha fazla ormanlık bölge tahrip edilmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde hızla yayılan palm yağı üretimi de, ormansızlaşmanın en büyük sebeplerinden biridir. Hem büyük baş hayvan sayısında, hem de palm yağı tarlalarının sayısında yaşanan büyük artış,

⁹⁵ IPCC, *Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, Summary for Policymakers*, IPCC, 2019.

⁹⁶Jordan Evans, Monica Garrett, <https://edition.cnn.com>, <https://edition.cnn.com/2019/07/09/us/dc-rain-weather-wxc-trnd/index.html>, 09 07 2019.

⁹⁷Rishika Pardikar, <https://www.indiaspend.com>, <https://www.indiaspend.com/erratic-monsoon-driven-by-climate-change-damaged-25-crops-in-karnatakas-kaveri-basin/>, 03 10 2019.

ormansızlaşmayı tetiklediği gibi sera gazı emisyonunu da artırmaktadır. Sonuca bakıldığında, palm yağı ve büyük baş hayvan yetiştiriciliği, küresel ısınmanın önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Eski muson ormanlarına sık sık palm yağı tarlaları kurulması da, bu durumu iklim değişikliğinin sonucu olarak da karşımıza çıkarmaktadır.⁹⁸

1.2.6 Hava ve Deniz Kirliliği

Sanayileşmenin ortaya çıkardığı en büyük sorunlardan bir tanesi hava kirliliği olmuştur. Fabrikaların bacalarından ve taşımacılık nedeniyle salınan egzoz dumanlarından etkilenen ve yayılan dumanlar, sera gazı salınımını olumsuz yönde etkilemektedir.⁹⁹

1970’li yıllardan beri bu konuda birçok adım atılmış olmasına karşın, günümüzde de hava kirliliğinin birçok ülke için büyük problem teşkil ettiği söylenebilir. Dünyanın en gelişmiş sanayisine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri’nde dahi, bazı şehirlerde yapılan hava ölçümlerinde, hava kirliliği seviyeleri oldukça yüksektir ve hava sağlıksız addedilmektedir.¹⁰⁰

Ekonomik gelişimini tamamlamamış ülkelerde ise durum çok daha vahim düzeydedir. Bu ülkelere Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Meksika ve Endonezya örnek olarak gösterilebilir. Sanayide kullanılan kömür miktarından dolayı Çin Halk Cumhuriyeti’nde oluşan hava kirliliği, diğer ülkelere nazaran rekor oranlardadır. Çin Halk Cumhuriyeti’nde yaşanan ölümlerin yüzde 25’i akciğer hastalıklarına bağlı olarak yaşanmaktadır. Akciğer hastalıklarının sebepleri arasında ise, sigara tüketimi ile beraber en önde gelen sebep hava kirliliğidir.¹⁰¹

Hava kirliliği insan sağlığına verdiği hasarın yanı sıra, ekolojik dengeyi de son derece olumsuz yönde etkilemektedir. Hava kirliliği sonucu atmosferdeki sera etkisini artıran

⁹⁸ V, Vijay, Pimm SL, Jenkins CN, ve Smith SJ, “The Impacts of Oil Palm on Recent Deforestation and Biodiversity Loss”, PLOS ONE, Vol. 11, No. 7, 2016, s. 6.

⁹⁹ John L. Seitz, Kristen A Hite, *Global Issues*, Oxford,:Blackwell Publishing Ltd, 2012, s. 166

¹⁰⁰ a.g.e.

¹⁰¹ a.g.e, s. 168.

gazların çoğalması sonucu küresel ısınma gerçekleşmekte, bunun sonucunda da iklim değişikliği yaşanmaktadır.¹⁰²

Küresel ısınmanın bir diğer önemli sonucu da deniz sıcaklıklarında yaşanacak olan artıştır. Deniz ve okyanus sıcaklıklarında yaşanan artış sonucunda, okyanuslardaki canlılıkla beraber tüm ekoloji olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Küresel ısınmanın dünyayı etkilemeye başlamasından bu yana, doğaya salınan karbondioksitin sadece yüzde 1'i atmosferde kalıyor olmasına rağmen, sıcaklıkların endüstri öncesi döneme göre yaklaşık 1 derece ısınmasına neden olmuştur.¹⁰³ Yüzde 1'lik bu hava dışında kalan sıcaklığın büyük kısmı ise, okyanuslar tarafından emilmektedir. Okyanuslar son derece güçlü olduğu için karbondioksitin yüzde 90'ını emmektedir. Ancak bu emilim sırasında ortaya çıkan enerji sonucu, okyanuslar da 1970'lerden bu yana 1 derece ısınma göstermiştir.¹⁰⁴ Doğaya salınan karbondioksit oranının artması, okyanusların daha fazla ısınmasına sebep olacak ve bu durumun sonucunda ekolojik düzende bir takım sorunlar ortaya çıkacaktır. Okyanus ve deniz sıcaklıklarının daha fazla yükselmesi sonucunda sudaki canlılığın giderek azalması ve birçok deniz canlısının neslinin tükenmesi beklenmektedir. Ayrıca sıcaklık yükselmelerinin buzulların erimesini de hızlandırarak bir takım başka felaketlerin de önünü açma potansiyeli bulunmaktadır.

Akdeniz'de ve birçok farklı bölgede artan deniz sıcaklıklarının, balıkçılığa da büyük bir gem vurarak, ana besin kaynağı olarak balık tüketen yahut balık ticareti ile geçimini sağlayan insanları olumsuz yönde etkilemesi söz konusu olabilir. Bu konuda bir başka önemli örnek de deniz mercanlarıdır. Okyanusların ve dolayısıyla evrenin en büyük çeşitliliğine sahip canlıları olan deniz mercanlarının da sayısı son 50 yılda %50 azalma göstermiştir. Dünya Doğayı Koruma Vakfı tarafından yapılan bir araştırma, küresel ısınmanın devam etmesi durumunda ekolojik çeşitlilik için çok önemli olan deniz mercanlarının neslinin 2050 yılına gelindiğinde tükenebileceğini ortaya koymuştur.¹⁰⁵ Sonuç olarak dünyanın neredeyse 4'te 3'ünü oluşturan okyanuslarda

¹⁰² Canan Can, "Küresel İklim Değişikliği ve Uluslararası Çabalar", Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019, s. 18.

¹⁰³ R.K. Pachauri, L.A. Meyer, *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the IPCC*, Geneva: IPCC, 2014, s. 40.

¹⁰⁴ a.g.e, s. 4.

¹⁰⁵ Eva Alessi, *Out of the plastic trap: saving the Mediterranean from plastic pollution*, Rome: WWF, 2018, s. 14.

yaşanacak sorunlar, tüm ekolojik dengeyi top yekun etkileyebilecek kapasitede olduğu söylenebilir

Sonuç olarak, iklim değişikliği sonucunda ortaya çıkacak ekolojik problemlere bakıldığında, hepsinin birbirlerini etkileyen ve tetikleyen, aynı zamanda şu anda gerçekleşmekte olan ve etkileri artarak devam eden fenomenler olduğu sonucuna varılabilir. Okyanuslarda oluşacak sorunlardan hava kirliliğine, sıcaklık artışlarından kuraklığa, deniz seviyelerindeki yükseltmelerden çölleşmeye kadar tüm bu sonuçların tüm dünyanın dengesini bozacağı aşikar olduğu gibi, her birinin önemli göç dinamiklerini harekete geçirecek potansiyele sahip olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Küresel ısınmanın ve Antropojenik iklim değişikliğinin doğaya ve insanlığa verdiği zarar analiz edildiğinde, göç dinamiklerine olan etkisi de ortaya çıkmaktadır.

2. İklim Değişikliğine Karşı Uluslararası Çabalar

İklim değişikliğine karşı gösterilen uluslararası çabalardan ilki, daha önce bahsedilen NATO'nun girişiminden ziyade, ilk büyük ve önemli denebilecek organizasyon Stockholm Konferansı oldu. 1950'li yıllardan Stockholm konferansının gerçekleştiği yıla kadar iklim biliminde kaydedilen gelişmeler, iklim değişikliği ve küresel ısınmayı bilimin alanından toplumsal alana doğru kaydırmaya başladı. 1970li yıllarla beraber, küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin gerçekleşiyor olduğu konusunda bilim insanları arasında başlayan fikir birliği, konunun siyasi alanda da tartışılmaya başlaması gerektiğini gösterdi. İklim konusunda uluslararası olarak yapılan ilk zirve, 1972 yılında İsveç'in Stockholm kentinde gerçekleştirildi. Bu zirvenin amacı, BM Bilimsel Konferansı(UN Scientific Conference) olarak da bilinen Stockholm İklim Zirvesi'nde, çevrenin korunması ve bu konuda devletlerin uygulaması gereken prensipleri içeren bir deklarasyon oluşturmaktı.¹⁰⁶ Stockholm Konferansı, devletleri eylemlerinin doğaya vermekte olduğu zarar hususunda uyarması itibariyle, ona iklim zirvelerinin ilki olma özelliği vermektedir. Toplantıya konu ile ilgili çalışmalar yapan birçok bilim insanı, uzman ve Batı bloğu ülkeleri katılım göstermiştir. Burada ortaya

¹⁰⁶ UN General Assembly, *United Nations Conference on the Human Environment*, Stocholm: UN General Assembly, 1972.

çıkan bildirinin ilk maddesinde “İnsanlar iyi bir yaşama olanak sağlayacak kalitede bir çevre ve yaşam olanaklarına, ayrıca eşitlik ve özgürlük temel hakkına sahiptir” ibaresi yer almıştır. Bu da, çevre hakkını insan merkezli ele alarak eşitlik ve özgürlük gibi klasik nitelikli haklara bağlamıştır. Kendisinden sonra gelen ve günümüze kadar devam eden iklim değişikliği konferanslarına öncülük etmiş olması itibariyle, Stockholm Konferansı'nın son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki, bu konferansta ağırlıklı olarak kimyasal silahlar, atom bombası denemeleri ve balina avcılığı gibi konular üzerinde durulmuş, salt çevre konuları bir nebze arka planda kalmıştır. Yani iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi temel konular gündeme gelmemiştir. UNEP (Birleşmiş Milletler Çevre Programı) de Stockholm Konferansı'nda kurulmuştur.¹⁰⁷ Küresel ısınmaya ilk vurgu ve terimin popülerleşmesi ise ancak 1975 yılında Amerikalı geokimyacı Wallace Broecker'in “*Climatic Change: Are we on the Brink of a Pronounced Global Warming?*” (İklim Değişikliği: Aşık bir Küresel Isınmanın Eşiğinde miyiz?) adlı makalesinde küresel ısınma terimini kullanmasıyla gerçekleşmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, çevre konferanslarının ilki olması ve sonrasında gelen iklim konferanslarına öncülük etmiş olması sebebiyle Stockholm Konferansı oldukça önemlidir. Ayrıca, “sürdürülebilir kalkınma” ilkesi de, Stockholm Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Çevre ve iklim açısından son derece önemli olan sürdürülebilirlik, bundan sonra yapılan uluslararası çalışmalar ve çevreci hareketlerin birçoğu için de dayanak noktası olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Ayrıca, konferansın en önemli çıktılarında bir tanesi, Stockholm Deklarasyonu'nun ilan edilmesi ve bir çevre yönetim organı olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (United Nations Environment Programme / UNEP) kurulmuş olmasıdır. Ana merkezi Nairobi'de (Kenya) konuşlanmak üzere kurulan ve 300'den fazla uzmanın bünyesinde çalıştığı UNEP, ilk 5 yıllık çalışmaları için Birleşmiş Milletlerden 100 milyon dolar gibi önemli sayılabilecek bir bütçe almıştır. Bu tarihten sonra BM bünyesinde çevresel sorunlar ve çözümlerine liderlik etmekle yükümlü olan ve bu işlevini bünyesinde bulundurduğu uzmanları vasıtasıyla sürdüren UNEP, ülkelerin çevresel

¹⁰⁷UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı; Birleşmiş Milletler çevre etkinliklerini eş güdümlen, gelişmekte olan ülkelere çevre politikaları konusunda yardımcı olan ve çevreye duyarlı kalkınma yöntemleri öneren BM kuruluşu.

sorumluluklarını yerine getirmeleri için gerekli desteği sağlamakla beraber, hem ulusal, hem bölgesel hem de küresel bazda aynı anda çalışmalarını sürdürmekte olan son derece işlevsel bir BM organı olarak görevini yerine getirmiştir.¹⁰⁸ UNEP, sadece iklim değişikliği değil, doğal afet yönetiminden ekosistemin korunmasına, kaynakların kullanımından çevresel yönetişime kadar birçok konuya öncülük etmektedir. UNEP'in küresel ısınma çalışmalarına yaptığı en büyük katkılardan biri de, 1988 yılında WMO ile birlikte Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'ni (Intergovernmental Panel on Climate Change / IPCC) kurması olmuştur. Küresel ısınmanın getirdiği potansiyel riskleri değerlendirmek üzere kurulan IPCC, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çevre Konvansiyonu'nun (BMİDÇK) uygulanmasına ilişkin konularda raporlar yayımlayarak uluslararası çalışmalara destek vermektedir. IPCC, yayınladığı ilk değerlendirme raporunda, insan faaliyetleri yüzünden atmosfere salınan sera gazı emisyonunun giderek arttığı ve bu konuda bir sınırlama ve rejim geliştirmek üzere bir küresel anlaşma yapılması gerektiğini beyan etmiş, son on yıllık dönemde insan yüzünden değişen küresel sıcaklığın 0.3 – 0.6 derece arasına ulaştığını açıklamıştır.¹⁰⁹

IPCC'nin yayınladığı ilk raporda da üzerinde durduğu gibi, uluslararası işbirliği ve sera gazı emisyonlarının azaltılması için küresel çabanın gerekli olduğu, 1980'li yılların ortalarından itibaren sıklıkla konuşulmaya başlanmış bir konu haline gelmişti. 1992 yılında Rio, Brezilya'da gerçekleştirilen Rio Konferansı'nda, bu konuyla ilgili ilk defa somut bir adım atıldı. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (United Nations Framework Convention on Climate Change / UNFCCC), Rio iklim zirvesinde kabul edildi. UNFCCC, IPCC'nin de daha önce üzerinde durduğu gibi, ülkelerin sera gazı emisyonlarını kısıtlamayı ve bu konuda bağlayıcı bir anlaşma olma görevini yerine getirmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle bir ilk olan UNFCCC, tarihi açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir. UNFCCC, kendisine taraf olan tüm ülkelerin (191 ülkenin çerçeve sözleşmesinde imzası bulunmaktadır) sera gazı emisyonlarını aşamalı bir şekilde azaltmalarını öngörmektedir. UNFCCC'ye taraf olan ülkeler arasında, her yıl düzenli olarak toplantılar düzenlenmeye başlanmış ve bu toplantılarda iklim değişikliği ile ilgili ortak kararlar alınmaya başlanmıştır. COP (Conferences of the Parties) adı

¹⁰⁸ UNEP, <https://www.un.org/youthenvoy/2013/08/unep-united-nations-environment-programme/>.

¹⁰⁹ IPCC, *Climate Change, The IPCC Scientific Assessment*, Cambridge: Syndicate of the University of Cambridge, 1990.

verilen bu toplantılar, 1994 yılında sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle beraber yapılmaya başlanmış, hala da düzenli şekilde devam etmektedir.

COP toplantılarının üçüncüsü, 1997 yılında Kyoto, Japonya’da gerçekleştirilmiştir. 1994 yılından beri yapılan COP’lar arasında en bilineni olan Kyoto konferansı, burada yapılan toplantılar ve konferansların ardından Kyoto Protokolü’nün imzalanmış olması (11 Aralık 1997) nedeniyle en çok önem atfedilen COP toplantılarının başında gelmektedir. İmzalanan Kyoto protokolünde, 2008 – 2012 yıllarına kadar, gelişmiş ülkelerin ve bazı orta Avrupa ülkelerinin, sera gazı emisyonlarında %6 ila %8 oranında azalışa gitmesi taahhüt ediliyordu¹¹⁰. En yüksek sera gazı emisyonuna sahip olan ülke ABD ise, Kyoto protokolüyle beraber sera gazı emisyonlarında %7’lik bir azalmaya gideceğini taahhüt etmiş oluyordu.¹¹¹

Kyoto Protokolü, endüstride kullanılan fosil yakıtların azaltılması, ulaşımda kullanılan yakıtların sera gazı emisyonu düşük olanlarla değiştirilmesi, karbon salımı düşük olan nükleer enerjinin teşvik edilmesi, nükleer enerji gibi doğaya zararı düşük olan güneş enerjisi kullanımının artırılması, ısınmak için kullanılan yöntemlerin değiştirilmesi, atık ve çöp depolama işlemlerinin doğaya zararsız hale getirilmesi gibi pek çok yolla sera gazı salımının azaltılması yolunda atılması gereken adımları işaret ediyordu. Ayrıca sera gazı salımını yeteri kadar düşüremeyen ülkelerin, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere sera gazı salımı kotası satın alarak bu açıklarını kapatmaları yönünde politika önerileri de ortaya koyuyordu. Genel olarak bakıldığında, tüm bu politikalar, aslında devletlerin UNFCCC’de çizilen çerçevenin gerekliliklerine uygun olarak hareket etmeleri için hazırlanmış bir protokol olduğu söylenebilmektedir.

Kyoto Protokolü, uluslararası alanda geniş bir kabul görmüş olması itibarıyla son derece büyük bir öneme sahiptir. Antropojenik iklim değişikliğinin asıl sebebi olarak görülen gelişmiş ülke ekonomilerinin doğaya verdiği zararı minimuma indirmek gibi bir amaç güden Kyoto Protokolü, bu yönüyle bakıldığında son derece işlevsel bir anlaşma olarak kabul edilebilir.

¹¹⁰ UNFCCC, “Kyoto Protocol Reference Manuel”, 11.01.2008, s. 13

¹¹¹ a.g.e.

Ancak Kyoto Protokolü'nün gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler ayrımı yaparak her ülkeye ekonomilerinin boyutlarına göre farklı yükümlülükler getirmesi, Batı ülkelerinin bazıları tarafından zaman içerisinde tepkiyle karşılandı ve adaletsiz bir anlaşma olarak lanse edildi. ABD gibi ülkeler, Kyoto protokolünün, gelişmiş ülkeleri büyük bir sorumluluk altına sokarak, gelişmemiş ülkelere karşı bir haksız rekabet yarattığı konusunda itirazlarda bulundu. Kyoto protokolünü en baştan imzalayan ülkeler arasında olmasına rağmen ABD, 2001 yılında Başkan George W. Bush'un verdiği kararla Kyoto Protokolü'nden çekildiğini açıkladı. Sebep olarak ise, Kyoto Protokolü'nün getirdiği yükümlülüklerin ABD ekonomisini zor durumda bırakacak oluşu gösterildi.¹¹² ABD'den sonra ise Kanada da Kyoto Protokolü'nden çekilen diğer ülke oldu. En büyük karbon salımına sahip ülkelerin anlaşmadan çekilmesiyle beraber, Kyoto Protokolü de asıl önemini yitirmiş oldu. Çünkü ABD'nin taraf olmadığı bir iklim anlaşması, diğer ülkeler ne kadar insiyatif alırlarsa alsınlar, gerekli olan küresel etkiyi göstermekten aciz kalacaktı. Nihayet Kyoto Protokolü 2005 yılında devreye girse de (anlaşmanın hazırlanmasından 8 yıl sonra), büyük endüstri ülkelerinin anlaşmadan çekilmiş olması nedeniyle etkinliğini yitirmiş bir anlaşma olarak kaldı. Avrupa Birliği ülkelerinin olumlu çabalarına rağmen, 2008-2010 yıllarına gelindiğinde, Kyoto Protokolü'nün başarıdan çok büyük bir hezimet ile sonuçlandığı yorumları sık sık yapılmaya başlandı.

Devletleri bağlayıcı bir niteliği bulunmayan ve ABD ve Kanada'nın anlaşmadan çekilmesi ile anlamını iyiden iyiye yitiren Kyoto Sözleşmesi'ni en az zararlı olacak şekilde kurtarmak için 2000'li yıllarda bir çok COP'da çözüm arayışları olmuştur. 2007 yılında önce Viyana, sonra Washington ve Bali'de yapılan iklim görüşmeleri, istenen sonuçları vermemiş ve yine Kyoto Protokolü'nün kendisi gibi bağlayıcılıktan uzak olması sebebiyle gereken etkiyi yaratamamıştır. 2009 yılına gelindiğinde Kopenhag'da yapılan görüşmelerde, taraf devletler 2050 yılına kadar karbon emisyonlarını yüzde 50 oranında indirmeyi kabul etmiş ve Kopenhag Anlaşması'nı (*Copenhagen Accord*) imzalamışlardır. Ancak yine herhangi bir bağlayıcı metin bulunmaması, ayrıca üzerinde uzlaşılmış olan misyonu yerine getirmek üzere bir yol haritası dahi belirlenmemiş olması, Kopenhag'da varılan uzlaşımın da yerine getirilmekten uzak bir anlaşma olduğu

¹¹²Julian Borger, Global Warming, <https://www.theguardian.com/environment/2001/mar/29/globalwarming.usnews>. 29.03.2001.

konusunda bir intiba ortaya çıkarmıştır.¹¹³ Daha sonraki yıllarda Durban, Qatar ve Polonya'da yapılan toplantılarda Kyoto Protokolü'nü etkili hale getirecek bir adım atamamışlardır.

Sonuç olarak , Kyoto Protokolü istenen etkiyi göstermekten uzak kalmış, emisyon azaltma taahhütleri ve kısa ve orta vadeli amaçlarını gerçekleştirememiş, devletlerin gerçek anlamda ilgi göstermediği bir anlaşma olarak miadını doldurmuş ve iklim değişikliği üzerinde herhangi bir etki yaratması da mümkün olmamıştır.¹¹⁴

Kyoto Protokolü'nün başarılı bir şekilde hayata geçirilememesi üzerine, 21. COP için Paris'te bir araya gelen ülkeler, Paris anlaşması üzerinde mutabakata vardılar. Paris Anlaşması, 2020 yılı sonrası için sera gazı emisyonlarının azaltılmasını hedefleyen bir anlaşma olarak hazırlanmıştır. Anlaşma, 2015 yılında hazırlandıktan sonra, 2016 yılında 55 ülkenin imzalaması ve bu ülkelerin toplam sera gazı emisyonunun yüzde 55'ine karşılık gelmesi sonucunda yürürlüğe girebilmiştir. Anlaşmanın Kyoto Protokolü'nden en temel farkı, tüm ülkelerin dahil olduğu ve sera gazı emisyonlarında azaltmaya tüm tarafların katkı sağlanacağı bir çerçeve ile hazırlanmış olmasıdır. Dolayısıyla Paris Sözleşmesi, Kyoto'nun aksine sorumluluğu dengeli bir şekilde tüm ülkeler arasında dağıtıyor, sadece gelişmiş ülkelerin sorumluluk üstlenmesine değil, gelişmekte olan ülkelerin de elini taşın altına koymasının önemine vurgu yapıyor ve bu bağlamda düzenlemeler içeriyordu. Anlaşmanın temel amacı, 2020 sonrası süreçte, küresel ısınmanın sanayi öncesi döneme nazaran 2 santigrat derecenin altında tutulmasıdır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için de, fosil yakıtların kullanımının olabildiğince azaltılması ve yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi öngörülmüştür.¹¹⁵

İklim değişikliği ile mücadele bağlamında Anlaşma, ulusal katkılar, azaltım, uyum, kayıp/zarar, finansman, teknoloji geliştirme ve transferi, kapasite geliştirme, şeffaflık, durum değerlendirmesi konularına ilişkin uygulama modelleri belirlenmek üzere bir çerçeve oluşturmuştur. Anlaşma, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine maruz kalan

¹¹³ Deutsche Welle, "<https://www.dw.com/en/g8-summit-ends-with-pledges-on-food-oil-and-the-climate/a-3472192>", 9 Temmuz 2008.

¹¹⁴ Amanda M. Rosen, "The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change", *Politics & Policy*, 2015, Vol. 43, No. 1, s. 30.

¹¹⁵ UNFCCC, *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change: Kyoto*, UNFCCC , 1997.

ülkelerin uyum ve direnç kabiliyetlerinin artırılması ile sera gazı emisyon azaltım kapasitelerinin yükseltilmesi amacıyla öncelikle gelişmiş ülkelerin, 'En Az gelişmiş Ülkeler' ve 'Küçük Ada Devletleri' başta olmak üzere, ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkelere finansman, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme imkânları sağlamaları öngörülmektedir. Emisyon azaltma hususunda Anlaşma, gelişmiş ülkelerin mutlak emisyon azaltma hedeflerini sürdürmeleri; gelişmekte olan ülkelerin ise emisyon azaltma hedeflerini yükselterek farklı milli koşulları uyarınca, zaman içinde tüm sektörleri kapsayacak yeni, artırılmış hedefler benimsemelerini telkin etmektedir.¹¹⁶

Ülkelerin ulusal katkılarına büyük önem atfeden Paris İklim Anlaşması, 1 yıl geçmeden yürürlüğe giren ilk küresel anlaşma olmuştur. Bu da göz önüne alındığında, Paris İklim Anlaşması, iklim değişikliğine karşı oluşturulan uluslararası çaba açısından son derece cesaretlendirici bir etkiye sahip olmuştur. Ancak Kyoto Protokolü'nde olduğu gibi Paris Sözleşmesi'nin de bir yaptırım gücünün olmaması, ne kadar başarılı olabileceği konusunda soru işaretleri ortaya çıkarmıştır. AB ülkelerinin 1980'li yıllardan beri bağlayıcı ve yaptırımlarla korunan bir anlaşma isteğinin ABD tarafından sürekli geri çevrilmesi, ABD'yi anlaşmanın dışında bırakmamak için bağlayıcı yaptırımların sözleşmelere konulmasına sürekli olarak engel arz etmiştir.¹¹⁷ ABD Dış İşleri Bakanı John Kerry'nin, bağlayıcı kurallar koymanın, sözleşmenin başarısız olması anlamına geldiğini belirtmesi ve bu konuda ABD tarafının ısrarları sonucu yine bağlayıcılık ve yaptırımlar olmadan onaylanan anlaşma, birçoklarına göre de aynı sebepten başarısız olmuştur. Buna ek olarak, ABD'yi anlaşmanın içinde tutmak amacıyla verilen bu taviz, yeni ABD Başkanı Donald Trump'ın anlaşmadan çekilmeye karar vermesiyle tamamen boşa gitmiştir. Kyoto sözleşmesinden George W. Bush döneminde ayrılan ABD, Paris İklim Sözleşmesine taraf olmaktan da Donald Trump döneminde geri adım atmış ve evrenin en büyük sera gazı üreticisi olarak anlaşmadan çekilmesiyle onu tek başına başarısız bir hale getirmiştir.

Bu durum, anlaşmanın imzalandığı günden beri optimist bir tutum sergileyen bilim insanlarının çabalarını da bir bakıma boşa çıkarmıştır. Paris Anlaşmasını sadece "hiç anlaşma olmamasından iyidir" şeklinde yorumlayan bir takım bilim insanlarının

¹¹⁶Turkish Ministry of Foreign Affairs. <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>

¹¹⁷Raymond Clemencon, "The Two Sides of Paris Climate Agreement: Dismal Failure or Historic Breakthrough?", *The Journal of Environment & Development*, Vol. 25, No. 1, 2016, s. 5.

bahsettiği şekilde, amacına ulaşmaya henüz çok uzak bir noktadayken Paris sözleşmesi, ABD'nin bu tutumuyla birlikte amacını yitirme noktasına gelmiştir. Daha pesimist olan bilim insanlarının iddia ettiğine göre ise, Paris İklim Anlaşması zaten edindiği amaç itibariyle dahi eksik bir anlaşmaydı. Küresel ısınmayı 2 derecenin altında durdurmayı amaçlamasına karşın, aslında sıcaklıkların hiç değilse 1.5 derecenin altında tutulması olmazsa olmaz bir önem taşımaktaydı. Yani eğer anlaşma sağlıklı bir şekilde yürürlüğe girseydi dahi, bu iklimin olumlu seyre girmesi için yeterli olmayabilirdi.

Kyoto Protokolü ve diğer iklim anlaşmalarının aksine Paris İklim Sözleşmesi'nin aşağıdan yukarı doğru kurulan yapısı sayesinde devletlerin katılımını daha teşvik edici bir modele sahip olması, tarafları ilk başta umutlandırmış, sözleşmenin başarılı olabileceği konusunda tahminler yapılmasına sebep olmuştur. Ancak son tahlilde bakıldığında, devlet ve şirketlerin bencil ve kendi kısa vadeli çıkarlarını düşündüğü bir uluslararası yapıda, tüm taraflar tarafından hızlı şekilde onaylanan ve yürürlüğe girmesine müsaade edilen bir anlaşmanın, uygulanabilirlik ve fayda açısından sorunlu olduğu tespiti de, pesimist görünse dahi gecikmiş bir öngörü olarak karşımızda durmaktadır.

3. Uluslararası Çabaların Başarısızlığının Temel Sebepleri

İnsan eliyle bozulan iklim ve ekolojik dengeye karşı bir bilinç oluşması, yukarıdaki bölümde de incelendiği üzere 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Takip eden yıllarda, küresel ısınma ile ilgili de büyük bir bilinç oluşmuş, hem akademik hem politik bir farkındalık tüm dünyada hâkim olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda özellikle 1980'li yıllardan sonra uluslararası girişimler hız kazanmış, küresel ısınmaya karşı birlikte mücadele etmek üzere uluslararası organizasyonlar devletleri harekete geçirmek için çabalar sarf etmeye başlamıştır. 1980'lerde UNFCCC'nin de kurulmasıyla beraber, her yıl COP toplantılarıyla bir araya gelen ve küresel ısınmanın etkilerini minimuma indirmek üzere çalışma yapan devletler, bu tarihlerden itibaren birçok anlaşma imzalayarak, küresel ısınmaya karşı önlemler almak için çaba sarf etmişlerdir. Ancak, gerek Kyoto sözleşmesi, gerekse Paris İklim Sözleşmesi gibi büyük katılımlı anlaşmalar imzalanabilmiş olmasına rağmen, küresel ısınmayı yavaşlatmak ve iklim değişikliğini

önlemek konusunda, uluslararası organizasyonların başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Gün geçtikçe iklim değişikliğinin ekoloji üzerindeki etkilerinin azaltılması bir yana, ivme kaybetmeksizin arttığı bilim insanları tarafından ortaya koyulmuştur.¹¹⁸ Ayrıca, iklim değişikliğinin yarattığı sonuçlar, birçok farklı sorunu da etkilemeye başlamış ve iklim değişikliği sorunu yeni boyutlar kazanarak insan hakları, güvenlik gibi birçok alanın ortak sorunu haline almıştır.

Bu durumda, uluslararası girişimlerin neden başarısız olduğunun analiz edilmesi önem arz etmektedir. Yaklaşık 50 yıllık uluslararası çabalar, tarihsel açıdan incelendiğinde, başarısızlığın sebebini amaç ve uygulamalardan ziyade, uluslararası sistemin kendisinde aramak gerektiği göze çarpmaktadır. Uluslararası ilişkilerin değişen sorunlarına, geleneksel yöntemlerle ve geleneksel araçlarla çözüm arayışlarında bulunmak, küresel ısınmanın etkisini azaltmaya yönelik çabalarda karşımıza çıkmaktadır. Devlet merkezli çözüm arayışları bu başarısızlığı doğuran ilk sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin temel aktör olduğu ve kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tuttuğu bir düzende, iklim değişikliği gibi tüm ülkelerin ortak hareket etmesini zorunlu kılan bir sorunla başa çıkmak, kendi çıkarlarını bir kenara koyarak ortak çıkara yönelik fedakarlık gerektirmektedir. Ancak neorealist mantıkla ve rasyonel tercih perspektifiyle hareket eden ulus devletler, kendi çıkarlarını maksimize etmek adına, uluslararası çabalara yeterince katkı sağlamamakta, hatta bu çabaları önemsememektedir. Kyoto ve Paris sözleşmesi gibi bağlayıcılığı bulunmayan ve yaptırım gücü düşük uluslararası anlaşmaları imzalasalar dahi, devletler bireysel çıkarlarını ön planda tutarak, bu anlaşmalara gerekli desteği vermemekte, anlaşmaya destek veriyor görünse dahi sadık kalmamaktadır. Bu durumun en büyük örneği, ABD'nin hem Kyoto hem Paris sözleşmelerini ilk başta imzalamış olmasına rağmen daha sonra 'ulusal çıkarlarına ters' düşüğünü öne sürerek anlaşmadan cayma yoluna gitmesinde kendisini göstermektedir. Kendi kısa vadeli ulusal çıkarlarını uluslararası çıkarların önüne koyan ABD, iklim anlaşmalarından önce George W. Bush, sonra da Donald Trump döneminde geri çekilmiştir. Ancak dünyanın en gelişmiş sanayisine sahip olan, dolayısıyla da tüm devletler arasındaki en büyük karbon salımına sahip ülke durumundaki ABD'nin içerisinde olmadığı bir iklim anlaşması, diğer tüm devletler

¹¹⁸ Matt McGrath, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49791513>, 23 Eylül 2019.

gerekli adımları atsalar dahi anlam ifade etmeyecektir. Ayrıca ABD'nin anlaşmadan çekilmesi, diğer ülkeleri de anlaşmaya riayet etmemek konusunda cesaretlendirmiştir. Çünkü anlaşmaya uymayarak ekonomisini ucuz yoldan büyütme devam eden ABD karşısında, diğer ülkelerin rekabet etmesi mümkün görünmemektedir ve bu sebeple anlaşma birçok ülke tarafından daha delinmeye başlanmış, neticesinde de ilk başta belirlenen hedeflere ulaşmak mümkün olmamıştır.

Aslında bu sorunun, Westphalia sonrasında kurulan ulus-devlet merkezli uluslararası yapının ve bu yapının getirdiği kişisel çıkarların (self-interest) korunmasını her şeyin üstünde tutan mantığın bir sonucu olduğu söylenebilir.¹¹⁹

Ulus-devletlerin önem kazanması ve otonomi elde etmesiyle beraber, 17. yüzyılın ortalarından itibaren, devletlerin rasyonel bir aktör olarak kabul görmesi ve kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutması, iklim değişikliğiyle mücadelede de kendisini göstermiştir ve devletlerin bu davranışı, ortak çıkarların korunması konusunda sürekli devam eden başarısızlığa sebep olmuştur. Yukarıda verilen örnekte görüldüğü üzere, ABD'nin kendi çıkarlarını korumak pahasına yaşanabilir bir iklimi, dolayısıyla dünyanın geleceğini tehlikeye atmaktan çekinmemesi, diğer devletlerin de ABD'nin bedavacı (free rider) tutumu karşısında maliyeti tek başlarına ödememek adına anlaşmanın gereklerini doğru bir şekilde yerine getirmemesi sonucunu yaratmıştır. Yani, ortak malların ve ortak değerlerin tüketilmesi ve kullanılmasında çıkan bu sorunlar, buna ek olarak devletlerin ortak malların kullanımının düzenlenmesi hususunda yapılan çalışmalarda takındığı bencil (self-interest) tutum, iklim değişikliği üzerine yapılan tüm müzakereleri de olumsuz etkilemiştir. Ortak problemlerin çözümünün önündeki en büyük sorun olan devletlerin bencilce tutumu, kendisini ulusların ortak problemi olan birçok farklı konuda daha göstermektedir. Bunlardan bir diğeri de, nükleer silahsızlanma konusudur. Devletlerin nükleer silah biriktirmesi, kendi çıkarlarına hizmet etmesine karşın, uluslararası ortak çıkarlara ters düşmektedir. Nitekim nükleer silahsızlanmaya yönelik devletler arasında ikili ve uluslararası birçok anlaşma mevcuttur. Ancak bu anlaşmalar da, devletler için bir bağlayıcılık taşımamaktadır ve devletlerin nükleer silah üretmesinin önüne geçememektedir. Herhangi bir devlet, kendi kaderini tayin edebilme

¹¹⁹Glen T. Martin, *The Logic of Disarmament and the Tragedy of the Commons*, Hyderabad: World Intellectual Forum, 2019. s. 2.

hakkına (self determination) sahip olduğu için, istediği takdirde nükleer anlaşmalardan cayabilmektedir¹²⁰. Nitekim, ABD, 1987 yılında Rusya ile imzalanan Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması'ndan (INF) tek taraflı olarak çıkacağını duyurdu.¹²¹ Ayrıca bu ABD'nin son 17 yılda çekildiği ikinci büyük silahsızlanma anlaşması oldu. ABD'nin anlaşmadan çekilirken: Rusya'nın hali hazırda zaten anlaşmayı ihlal ettiğini ve nükleer silah üretmemenin ABD'ye zarar verdiğin belirtmesi¹²², iklim anlaşmasında olduğu gibi yine tarafların bazılarının kendisini kaybeden taraf olarak gördüğü için işbirliğinden geri adım attığını göstermektedir. Yani, iklim değişikliğinde olduğu gibi silahsızlanma konusunda da, devletler kendi çıkarlarını korumak için ortak hareket etmeye yanaşmamakta, ancak bunu yaparak da uluslararası güvenliği açık şekilde daha büyük bir tehlikenin altına sokmaktadır.

Görüldüğü üzere, uluslararası düzenin geleneksel yapısı ve rasyonel tercih ilkesi doğrusunda hareket etmeyi teşvik eden hâkim anlayışlar, günümüzün ortak sorunlarını çözmek bir yana, sorunların kaynağı olarak karşımızda durmaktadır. Devletlerin kendi gücüne yaslanması gerektiğini savunan yapısalcı realist perspektifin devam eden silahlanma ve güç biriktirme yarışı, devletin kendisini güçlendirirken, ekolojiye ve ortak refaha büyük zarar vermekte, dünya üzerindeki tüm canlılar için de büyük sorun teşkil etmektedir. Thomas Hobbes ve Friedrich Hegel'in 17. ve 18. yüzyılda belirttiği ve geleneksel uluslararası ilişkilere damga vurduğu şekliyle: 'uluslararası sistemin devamlılığını sağlamak amacıyla devletlerin silahlanmasının gerekliliği ve savaşın kaçınılmazlığı' fikrinin genel kabulü, ortak bir çalışma ile çözüm getirilebilecek olan tüm konularda işbirliği yapmaktan ziyade öncelikli olarak kendi menfaatlerini düşünmeye yöneltmiştir.¹²³

İklim değişikliğine karşı çabaların sonuçsuz kalması, sadece yukarıda açıklandığı şekliyle devlet temelli yapısalcı realist paradigmanın hâkimiyetiyle açıklanamaz. Bir diğer geleneksel paradigma olan ve uluslararası siyasetin şekillenmesine damga vuran neoliberal kuram ve politikalar da, iklim değişikliğine karşı etkili ve faydalı bir işbirliği

¹²⁰A.g.e., s. 3.

¹²¹Julian Borger, "https://www.theguardian.com/world/2019/feb/01/inf-donald-trump-confirms-us-withdrawal-nuclear-treaty" , 1 Şubat 2019.

¹²²BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45931917>, 2 Ağustos 2019.

¹²³ Martin, a.g.e, s.3.

yapılmasının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. İklim değişikliğine karşı geliştirilen uluslararası çabalara bakıldığında, bu politikaların devlet temelli olduğu kadar, ekonomik hedefleri itibariyle analiz edildiğinde neoliberal perspektif tarafından şekillendirildiği de söylenebilmektedir. Bununla birlikte, iklim değişikliğinin asıl sebebinin de, yine neoliberal politikalarla şekillenen limitsiz büyüme arayışının bir sonucu önceki bölümlerde de altı çizilen bir saptamadır. Ancak buna rağmen uluslararası çabalar, çözümü yine mevcut iktisadi ve politik sistemin içerisinde aramaktadırlar. Hem Kyoto, hem Paris sözleşmelerinin içeriğine bakıldığı zaman, ‘ekonomik büyümenin bir kenara bırakılmaksızın devam ettirilmesi’ durumunu eleştiren yahut bunu bir sorun olarak tespit eden bir perspektif göze çarpmamaktadır. Ancak ekonomik büyüme aynı hızda devam ederken, bir yandan da küresel ısınmanın etkilerini en aza indirmek, karbon salımını azaltmak mümkün görünmemektedir. Devletler, küresel ısınmayı en aza indirmek üzere çaba sarf ederken, bir yandan da büyüme hızlarını devam ettirmek istemekte, bu da yapılan çalışmaların sonuçsuz kalmasına sebep olmaktadır. Nitekim bu durumu, George W. Bush Kyoto sözleşmesinden çekilirken kendi de dile getirmiş: ABD’nin menfaatlerine zarar verdiği gerekçesiyle Kyoto Protokolünden çekildiklerini açıklamıştır¹²⁴

Sonuç olarak, neoliberal politikalardan ve ekonomik büyümeden vazgeçmek ile küresel ısınmanın etkilerini azaltmak arasında kalan şirket ve devletler, söylemlerine yansıtmasalar da birinci seçeneği tercih ederek uluslararası çabaları nihayetinde boşa çıkarmaktadır. Sonuç olarak, sorunun asıl kaynağı olan neoliberal yahut neorealist perspektif ile çözüm aramak, son derece ironik bir durum oluşturmaktadır. Bunun en büyük kanıtı da, tüm çabalara rağmen küresel ısınmanın ve karbon salımının gün geçtikçe artarak devam etmesidir.

Ayrıca yine rasyonel tercih mantığıyla hareket eden şirketler, öncelikle kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek küresel ısınmaya karşı geliştirilen politikaları da kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya meyillidirler. Örneğin Kyoto protokolünde az enerji harcayan yeni beyaz eşyaların ve karbon salımı az otomobillerin reklamlarını yaparak kurtuluşun adeta kendilerinden yeni ürünler satın alınmasında olduğunu

¹²⁴ Jonathan Pickering ve diğerleri, “The impact of the US retreat from the Paris Agreement: Kyoto revisited?”, *Climate Policy*, Vol. 18, No. 7, 2018, s. 820.

gösteren ve bu yönde büyük bir propoganda yapan Batılı şirketler, küresel ısınma ile mücadeleyi kendileri için yeni bir sektöre dönüştürmenin çabası içine girerek, araçları amaçsallaştırmakta ve ekonomik büyüme sağlayabilecekleri yeni yollar bulmanın peşine düşmektedirler.

Neoliberal kurumların hataya düştüğü bir diğer konu da ‘yeşil büyüme’dir. Dünya ekonomisinin bir yandan büyümeye devam ederken, bir yandan da ekoloji dostu enerji kullanımını ile desteklenebileceği ve sistem içerisinde bir çözümün mümkün olduğunu iddia eden yeşil büyüme (green growth) teorisi, 20. COP toplantısından beri uluslararası kuruluşların üzerinde durduğu konuların ve politikaların ana çerçevesini oluşturmaktadır. Özellikle OECD, UNEP ve Dünya Bankası, yeşil büyüme üzerine raporlar yayımlayarak tüm devletleri ve şirketleri bu yönde teşvik etmektedir. OECD, UNEP ve Dünya Bankası’nın üzerinde uzlaşmış olduğu bir yeşil büyüme tanımı olmamasına karşın: “refahımızın dayanmakta olduğu çevresel varlıkları korurken, bir yandan ekonomik büyüme ve gelişmeyi de sürdürülebilir kılacak eylemler” olarak genel anlamda ifade edilebilir.¹²⁵ Yeşil büyümenin mümkün olduğu ise, birkaç temel varsayım etrafında şekillenmektedir. Bunlardan birincisi, ekonomik büyümenin ürünlerden hizmetlere kaydırılmasıyla ekonomik büyümenin doğaya zarar vermeden devam ettirilebileceği iddiasıdır.¹²⁶ Ancak bu iddia, ampirik verilere dayanmayan ve temenniden öteye gitmeyen bir arzuyu dile getirmekten öteye gitmemektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin mallardan hizmet sektörüne kayıyor olmasını, yeşil büyümenin bu yolla sağlanabileceği konusunda kanıt gösteren çalışmalar, doğaya son derece zarar veren mal üretiminin büyük şirketler tarafından gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere kaydırıldığı gerçeğini ıskalayarak bu yorumda bulunmaktadırlar. Her ne kadar ekonominin hizmet sektörüne olan yönelişi gelişmiş ülkelerde büyümeyi doğaya verdiği zararı artırmadan devam ettiriyor olsa da, gelişmiş ülkelerin mal üretimlerini az geliştirmekte olan ülkelerde yapmaya devam etmesi sonucunda, dünya genelinde doğal kaynakların tahribatı azalmak bir yana, artarak devam etmektedir. Bunun yanı sıra, gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe de ürün/malzeme kullanımının bir hayli yüksek olması, bu teoriyi en başından geçersiz kılmaktadır.

¹²⁵ Jason, Hickel, Giorgos Kallis. “Is Green Growth Possible?”, *New Political Economy*, Vol. 25, No. 4, 2019, s. 2.

¹²⁶ a.g.e.

Bir diğ er varsayım ise, teknolojik gelişmeler sonucunda, yeni teknolojiler sayesinde karbon salımının ve hammadde kullanımının daha aza indirileceğ i ve bu sayede yeş il büyümenin tahsis edilebileceğ i yönünde olmuştur.¹²⁷ Ancak bu varsayımın da empirik datalar tarafından desteklenmediğ i birçok çalışmada ortaya konmuştur¹²⁸. Monika Dittrich ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmanın ortaya koyduğ u üzere, 2030 yılına gelindiğ inde teknolojik gelişmeler sonucunda güney ülkelerinin de tüketiminin OECD ülkeleri seviyesine ulaşacak olması, 2050 yılına gelindiğ inde materyal kullanımının neredeyse 3 kat artacağını işaret etmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmelerin tüketimi azaltarak büyüme destekleyeceğ i tezi, nüfus artışında ortalama bir artış ve tüm ülkelerin verimli kaynak kullanımına yöneleceğ i iddialarını içermektedir. Ancak bu durumun herhangi bir teminatı olmadığı gibi, teknolojinin gelişmesiyle bazı hammadde ve materyallerin kullanımının azalacak olmasının, başka hammadde ve ürünlerin kullanımında da azalış olacağı anlamına gelmemektedir¹²⁹. Sonuçta, ş uana kadar yeş il büyüme politikalarının erişilememiş ve başarıya ulaşmamış olmasından da hareketle, yeş il büyümenin devletler ve sistemin devamlılığ ı için bir illüzyon olduğunu söylemek yerinde bir ifade olacaktır.

Sonuç olarak görüldüğü üzere, devletler ve şirketlerin büyüme odaklı ve kendi çıkarlarını önceleyen yapıları, küresel ısınmanın bir numaralı sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistemden en çok faydalanan gelişmiş ülkeler ve çokuluslu büyük şirketler, küresel ısınmanın en büyük müsebbibi olmalarına karşın, aynı zamanda küresel ısınmadan kısa vadede en az zarar görecektir. Sonuçta, politik olarak kabul edilebilir görünen yeş il büyüme gibi stratejiler, ekolojik bir felakete bizi her geçen gün bir adım daha yaklaştırırken, ekolojik olarak yapılması gereken hamleler de politik olarak atılması imkânsız adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu durum, tartışmaları tekrar başladığı nokta olan, Meadows ve arkadaşlarının 1972 yılındaki *Büyümenin Sınırları (Limits to Growth)* tezine getirmektedir. Ekonomik büyümenin ve doğal kaynakların limitsiz olmadığını vurgulayan Meadows ve arkadaşları *Büyümenin Sınırları* adlı çalışmada: nüfus artışı, gıda üretimi, sanayileşme, çevresel kirlenme ve

¹²⁷ a.g.e, s. 5.

¹²⁸Monika Dittrich, Stefan Giljum, Stephan Lutter, Christine Polzin, *Green economies around the world? Implications of resource use for development and the environment*, Vienna: Sustainable Europe Research Institute , 2012, s. 67.

¹²⁹ Hickel ve Kallis, a.g.e., s. 5.

doğal kaynakların tükenme hızı olmak üzere 5 değişkene odaklanmış; bu 5 noktada görülen hızlı değişimin sebebinin içinde yaşadığımız ekonomik düzenden kaynaklandığını ve bu durumun sürdürülebilirliğinin dünyanın geleceği açısından imkânsız olduğunu iddia etmişlerdir. Bununla birlikte doğal kaynakların ve petrolün yakın gelecekte tükeneceğini de iddia eden Meadows ve arkadaşları, ‘sonu olan bir dünyada yaşadığımızı vurgulayarak sürdürülebilir bir ekonomik modele geçilmesi konusunda uyarılarda bulunmuşlardır.¹³⁰ Bu yıllarda meydana gelen uluslararası petrol krizi gibi kaynak temelli sorunlar, bu konudaki farkındalığı da giderek artırmıştır. Ancak devletler ve şirketlerin geleneksel uluslararası sistemde rasyonel seçim ilkesiyle hareket ettiği bir yapıda, bu aktörleri büyütmekten alıkoymak ve büyümenin sınırları tezine uygun şekilde hareket etmeye ikna etmek de mümkün görünmemektedir. Kenneth Boulding’in iddia ettiği üzere, insanlık geleneksel olarak adeta bir kovboy ekonomisinde (sınırların sürekli genişlediği – vahşi batı ekonomisi gibi – sınırsız imkânlar ve büyüme sunan bir ekonomide) yaşıyormuş gibi hareket ettiğini belirterek büyümenin sınırları tezinin bahsettiği gerçeklere geleneksel aktörleri ikna etmenin zorluğunu vurgulamıştır.¹³¹

İklim değişikliğini önlemek adına yapılan uluslararası çalışmaların da başarısız olma sebeplerinin başında, bu bölüm boyunca incelendiği üzere mevcut sistemin büyümeye odaklı yapısının rolü gelmektedir. Büyütmekten vazgeçmeyen ülkeler, gelecekte dünyanın yaşayabileceği hayati sorunlara ikincil derecede önem atfetmekte, bunun sonucunda da iklim müzakereleri ve anlaşmaları başarılı olamamaktadır.

Uluslararası aktörlerin, geleneksel güvenlikçi ve nisbi gücü artırmaya odaklanmış politikaları benimsemiş olmalarına karşın, küresel ısınmanın açık şekilde ortada olan kanıtlarını ve bunların uzun vadeli sonuçlarını tespit edemediğini de söylemek doğru olmayacaktır. Nitekim neredeyse tüm devletler bu konularda yapılan uluslararası çalışmalara taraf olmakta ve aktif olarak katılım göstermektedir. Uluslararası çabalarda aktif katılım göstermelerine rağmen samimi bir işbirliğinden

¹³⁰ Meadows ve diğerleri, a.g.e.

¹³¹ Kenneth E Boulding, *The Economics of the Coming Spaceship Earth*, Environmental Quality in Growing Economy, New York: The Johns Hopkins University Press, 1966, s. 9

kaçınmaları ise, yukarıda da semptomlarından bahsedilen Ortak Malların Trajedisi teorisi sayesinde açıklanabilmektedir.

Ortak Malların Trajedisi, Garrett Hardin'in 1968 yılında kaleme aldığı ve ortak mal ve kaynakların aşırı kullanılmasının yarattığı zararı anlattığı makalesidir. Herkesin müşterek kullanımında olan doğal kaynakların bireyler tarafından aşırı kullanımı sonucu, herkesin zararına olacak şekilde tahribata uğraması ve kendi çıkarlarını korumaya çalışan bireylerin tüm paydaşların zarar etmesine sebep olması, Hardin tarafından ortak malların trajedisi olarak nitelendirilmiştir. Hardin bu konuyu açıklamak için, çobanlar tarafından kullanılan ortak bir merayı örnek vermiştir. Devletin sahibi olduğu ancak tüm çobanların hayvanlarını otlatmasına izin verdiği bu alanın olabildiğince uzun seneler kullanılabilmesi, tüm çobanların yararına olacaktır. Ancak çobanlar, zamanı geldiğinde hayvanlarını diğer çobanlardan daha iyi fiyata satabilmek için daha fazla otlatarak meranın tahrip olmasına yol açmaktadırlar. Bu da meranın tahrip olmasına ve tüm çobanların uzun vadede zarar etmesine yol açacaktır. Ancak çobanlar yine de uzun vadeli çıkarları düşünüp itidalli hareket etmezler, çünkü kendileri koyunlarını sadece yeteri miktarda otlatırken, diğer çobanlar hayvanlarını fazlaca otlatarak hem meranın tahrip olmasını hem de koyunlarının semirmesini sağlayabilir. Bu durumda koyununu yeterli miktarda otlatan çoban hem kısa vadede hem uzun vadede zarar etmiş olacaktır. İşte çobanların düştüğü bu durum karşısında kısa vadeli bireysel çıkarlarına yönelerek uzun vadeli ve toplumsal faydayı gözetmemeleri, ortak malların trajedisini doğuran ana noktadır.¹³² Çoban hikayesinde basit bir şekilde anlatılan ortak malların trajedisi, aslında uluslararası alanda ortak şekilde kullanılan tüm kaynaklar üzerinde yaşanan bir sorundur. Hardin'in makalesinde üzerinde durmak istediği ana nokta, çoban analogisinde de görüldüğü üzere, ortak malların kullanımında birlikte hareket etmek yerine bireysel çıkarları ön planda tutmanın yarattığı sorunları ortaya koymak, aynı zamanda bu durumun bir bakıma kaçınılmaz olduğunu ve her bireyin de yöneleceği davranışın bu şekilde olacağını işaret etmektir.

Bununla birlikte, ortak malların trajedisi Hardin'e göre tamamen kaçınılmaz bir durum da değildir. Bu ikilemden bireyleri ve toplulukları kurtarabilecek olan çözüm

¹³² Hardin, Garrett, *The Tragedy of the Commons*, American Association for the Advancement of Science", American Association for the Advancement of Science, 1968, s. 1243-1248.

yollarından da Hardin yine makalesinde bahsetmiştir. Ancak çözüm yolunu açıklamadan önce, aktörleri bir arada hareket etmekten alıkoyan temel durumun altını tekrar çizmek faydalı olacaktır. Hardin'e göre, bedavacılar (free rider), ortak hareket etmenin karşısındaki en büyük problemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bireyler ortak olarak hareket etmenin kendilerine kazanç sağlayacağını bilmelerine rağmen, ortak hareket etme konusunda isteksiz görünen bireyler, tüm ortak çalışmayı anlamsız kılacağı gibi, üstüne üstlük bedavacı aktörlerin normalden de fazla kazanç sağlayarak aralarında bulunan rekabette çok daha büyük fayda sağlayacağı korkusuyla ortak amaç için fedakarlık etmeye de yanaşmazlar. Ancak Hardin'e göre, sistemin içerisinde bir üst otorite ya da yasa koyucu olduğu zaman, uyulması gereken kurallar kesin olarak belirlendiği ve yaptırımlarla desteklendiği takdirde bu trajediden de kurtulmak mümkün olacaktır.¹³³ Vergilendirme, kısıtlama, teşvik gibi daha birçok farklı stratejinin uygulanması da mümkün olmakla birlikte, aslında tüm bu stratejilerin uygulanabilirliği de yine şüpheli görünen konulardır.¹³⁴

Ayrıca, geleneksel neorealist uluslararası ilişkiler bakış açısıyla bu konuya yaklaşıldığında, tüm caydırıcı girişimler (vergi, teşvik yahut yaptırım gibi) sonuçsuz kalacaktır. Bunun nedeni, uluslararası sistemde bir üst otoritenin var olmaması ve aktörleri yaptırımlara uymak zorunda bırakacak bir mekanizmanın işlemez durumda bulunmasıdır.

Aynı zamanda neoliberal bir bakış açısıyla da ortak malların trajedisinden kurtulmanın bir yolu görünmemektedir. Neoliberal yapıda aktörlerin kendi çıkarlarını başkalarının çıkarlarına üstün tutarak ortak malların kullanımında bedavacı (free rider) bir tutum sergilemeleri ve bunu rasyonel olarak uyguluyor olmaları, neoliberal bir politik anlayışla da trajedinin üstesinden gelinemeyeceğini göstermektedir. Neoliberraller ise, trajediye karşı yapılması gereken şeyin, ortak malları ortadan kaldırmak olarak tespit etmişlerdir. Neoliberrallere göre, tüm ortak malların mülkleştirilmesi sonucunda, sadece kendinden ve kendi mülklerinden sorumlu hale gelecek aktörler, en rasyonel kararı uygulayarak uzun vadede de kendilerini, dolayısıyla tüm sistemi tehlikeye atmayacak olan seçenekleri kendi başlarına uygulayacaklardır. Bu

¹³³ a.g.e.

¹³⁴Marvin S. Soroos, "Garrett Hardin and tragedies of global commons", *Environmental Politics* içinde, der. Peter Dauvergne, 35-50. Canada: Edward Elgar Publishing, Inc., 2005, s. 41.

sayede bedavacı sorunundan da kurtulunabileceği neoliberaler tarafından savunulmaktadır. Aslında bu, Hardin'in makalesinde ortaya attığı çözüm yollarından bir tanesidir.¹³⁵ Ancak bu tür bir çabanın işe yarayacağına dair kesin bir veri olmadığı gibi, tarihsel olarak uygulamalara bakıldığında bu girişimin liberal düzeni korumaktan öte geçmediği ve sorunun kökenine odaklanmadığı gibi çözüme de katkı sunmadığı görülebilir. Bunun en önemli kanıtı ise, Kyoto Protokolünde ülkelere tanınan karbon salınım haklarının mülkleştirilmesi sonucunda gelişmemiş ülkelerden karbon salım hakkı satışının başlaması ve karbon salımı kısıtlamalarının bu yöntemle beraber tam tersi bir sonuç doğurması gösterilebilir. Çözümü, sorunu yaratan yapının içerisinden aramanın ne derece sakıncalı ve işlevsiz olduğu, verilen örnekte Kyoto Protokolü'nün başarısızlığı üzerinden de net şekilde görülebilmektedir.

Ancak belirtmek gerekir ki, devletlerin bencil tutumları sonucunda ortaya çıkan ortak malların trajedisi, aslında neorealist ve neoliberal kuramcılar tarafından işaret edildiği gibi tamamen doğal bir durum değildir. Cox, yaptığı antropolojik çalışmalar sonucunda, ortak malların trajedisinin her toplumda bulunan bir sorun olmadığını aborjin toplumlarını inceleyerek ortaya koymuş, bu trajediyi doğuran rekabet ve mülke dayalı politik sistemin doğal olmadığını, aksine sosyal olarak inşa edilmiş yapay bir durum olduğunu açıklamıştır.¹³⁶ Bu da bize, geleneksel anlayışın sorgulanması durumunda, kaçınılmaz görülen ortak malların doğurduğu trajedinin üstesinden gelinebileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, devletler iklim değişikliği ve sonuçlarının farkında olsalar dahi bu konuda diğer devletlerle ortak adım atmak yerine kendi çıkarlarına koruma yoluna başvurumaktadırlar. Neo realist anlayışa göre bu başarısızlık devletlerin self-interest ve nisbi kazanca dayalı çıkar tanımından kaynaklanmaktadır. Bu durumun sonucunda, ülkeler uluslararası iklim idaresi çabalarına sıfır toplamlı bir oyun olarak yaklaşmaktadır ve sorumluluğu diğer ülkelerin üzerine yıkmaya çalışarak (buckpassing) çözümü daha da zor hatta imkânsız hale getirmektedirler.¹³⁷ Neoliberal kurumsalcı yaklaşım da, uluslararası ilişkilere mutlak kazanç yaklaşımıyla bakması dolayısıyla işbirliğini teşvik eden çözümler sunuyor olsa

¹³⁵ Garrett, a.g.e, s. 1245.

¹³⁶ Susan Jane Buck Cox, "No Tragedy on the Commons", *Environmental Ethics*, Vol. 7, No. 1, 1985. s. 49-62.

¹³⁷ H. Akın Ünver, "Paris İklim Anlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2017, Vol. 14, No. 54, s. 8.

bile, devletlerin ortak malların trajedisinden kurtulamıyor olması ve ekonomik büyümeye dayalı yapının karşılıklı bağımlılığa rağmen fayda sağlamamıştır. Kyoto ve Paris İklim sözleşmelerinde açık şekilde görüldüğü üzere, mevcut düzen içerisinde sorunlara çözüm bulmak mümkün görünmemektedir. Neoliberaller Kyoto Sözleşmesi'nden sonra imzalanan metni dayatmalar içermesinden dolayı eleştirmişler ve başarısızlığı buna bağlamışlardır. Ancak herhangi bir dayatma içermeyen ve tüm ülkelerin rızasıyla çok hızlı bir şekilde kabul edilen Paris İklim Sözleşmesi'nin de başarısızlıkla sonuçlanması, eleştirilmesi ve sorgulanması gereken şeyin çok daha derinlerde olduğunu göstermiştir.

Liberal teorinin bakış açısıyla, *Geyik Avı* mantığıyla hareket ederek devletleri uzun vadeli kazançlara yöneltmek ve kısa vadeli kazançlarından vazgeçirmek, yahut bireysel hareket etmenin maliyeti artırılarak “ortak malların trajedisi” durumundan kurtulmak mümkün görünse dahi, müeyyide sorunu sonucunda devletlerin fayda/maliyet analizlerini kendi çıkarlarına göre yapıyor olması, uluslararası anlaşmaları başarısız kılmaktadır.

Sistemin kendi içerisinde birçok çıkmazı barındırması, iklim değişikliğine karşı geliştirilecek politikalarda alternatif teorilerin bakış açılarından faydalanma gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber, devlet temelli bir uluslararası ilişkiler anlayışının getirdiği en büyük problem olan devletin güvenliğinin ve devamlılığının sağlanması, geleneksel bakış açılarında görülen en büyük problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yerine, ekolojinin güvenliğin temeline oturtulduğu ve ekolojinin devamlılığının sağlanmasını ana amaç edinen Yeşil Teori'nin yaklaşımı, iklim değişikliği ile mücadele edebilmek için son derece nitelikli bir yaklaşımdır. Yeşil Teori, iklim değişikliğinin sebeplerini çeşitlendirmek ve çözüm arayışları konusunda farklı pratikler geliştirmekle beraber, bu mücadeleyi temel olarak üç ana sütun üzerine konuşturmuştur.

Bu üç temel maddeden birincisi, kısa vadeli ekonomik çıkarlar yerine uzun vadeli ve sürdürülebilir kazanımlara odaklanılmasıdır. Devletlerin rasyonel hareket ederek kısa vadeli ekonomik kazanımlarını ön plana çıkarmaya devam etmesi, uzun vadede en başta ekolojik düzenin bozulmasına yol açacaktır. Bozulan ekolojik düzen, içerisinde yaşayan tüm canlılara zarar verecektir ve bu canlıların başında da insanlar

gelmektedir. Devletlerin de bu bilinçle hareket etmesi ve uzun vadeli ekolojik çıkarları kısa vadeli politik ve ekonomik çıkarların önüne koyması son derece önem arz etmektedir ve bu sayede iklim değişikliğine karşı da uzun vadeli ve devletler arası politikanın kısa vadeli kazanımlarından arındırılmış bir plan ortaya çıkacaktır.

İkinci önemli husus ise, insanların değer yargılarında yaşanması gereken değişimlerdir. Geleneksel anlayışın sosyal yapılara yüklediği rekabetçi ve kazanma odaklı; dünyayı insanlığın yararına sunulmuş bir kullanım sahası olarak gören ve çevre ile ilişkisini onu sömürmek üzere kuran insan yerine, ahlaki olarak kendisine sorumluluk yükleyen ve iklim değişikliğine karşı mücadele etmeyi sorumlulukları arasında gören bir ahlak anlayışının benimsenmesi son derece önemlidir. İnsanın diğer tüm canlılara göre daha bilinçli olması ve dünyada yaşayan diğer canlılar üzerinde egemenlik kurabilecek kapasitede olması, ona sömürü ve ekolojiyi tahrip etme hakkı tanımadığı gibi, bu yüksek bilinç insana aynı zamanda tüm ekolojinin de koruyucusu olma misyonunu yüklemektedir. İşte bu bakış açısıyla hareket eden insan, ahlaki açıdan da iklim değişikliğine karşı bir sorumluluk hissederek hareket edecektir.

Üçüncü önemli husus ise, devlet temelli uluslararası ilişkiler anlayışının sorgulanmasıdır. Bu bölüm boyunca da anlatıldığı üzere, devletler insan ve ekolojinin güvenliğinden ve devamlılığından önce kendi devamlılıklarını ve nisbi ya da mutlak kazançlarını artırmanın peşine düşmekte ve günümüzün global sorunlarına yanıt verememektedir. İklim değişikliği gibi tüm dünyayı etkileyen ve herkesin sorumluluk alanında olan sorunları çözmek için, küresel yönetim bir hayli önem sahibidir. İklim değişikliğine karşı koyabilecek Yeşil çözüm, ekolojiyi korumak ve karbon salımını azaltmak adına küresel yönetim kurumlarını kurmak ve güçlendirmek, ayrıca toplumların birlikte çalışmasını sağlayarak (devletin sorumluluğunu azaltarak) ulaşılabilecek bir amaçtır.

Yukarıda bahsi geçen üç ana maddenin daha derince analiz edilmesi ve anlatılması, iklim mültecileri bölümünde de ayrıca yapılacaktır. Ancak buradan da anlaşıldığı gibi, Yeşil teori iklimle ve dünya ile ilgili çözülemeyen sorunlara yaklaşırken radikal ancak gerçekçi bir takım varsayımlarda bulunmaktadır. Bugün anladığımız şekliyle uluslararası ilişkiler literatürü ve geleneksel uluslararası ilişkiler anlayışları Yeşil teorinin varsayımlarını oldukça radikal bulsalar dahi, ekolojik problemler gün

yüzüne çıktıkça tutarlı bir şekilde soruna karşı koymanın yeni perspektifler sayesinde başarılı olabileceği konusunda birleşme göstereceklerdir. Ancak bu ne olursa olsun, “uluslararası” denilince akla devletlerarası ilişkilerin geldiği bir düzende kolay olmayacaktır ve ekolojiyi ve yeni sosyal/toplumsal yapıları gelenekselleriyle değiştirmek büyük özveri isteyecektir.

4. Sonuç

Görüldüğü üzere, iklim değişikliği, ekolojiyi birçok anlamda tehdit etmekte, yapılan tahminler ve iklim değişikliğinin sonuçları, anlatıldığı üzere evrendeki canlılığın sonunu hazırlayabilecek niteliktedir. İklim değişikliğinin en belirgin sonuçları olan sıcaklıkların artışı, hava kirliliği ve deniz kirliliği, su seviyelerinin yükselmesi, yeni hastalıkların ortaya çıkması, canlı türlerinde görülecek azalmalar, içilebilir su kaynaklarının ve tarım arazilerinin azalması, çölleşme ve ormansızlaşma gibi büyük sorunlar, aynı zamanda iklim göçüne de sebep olan birinci etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden tüm bu etkileri analiz etmek, tezin asıl konusunu oluşturan iklim göçünü anlamak için bir hayli önemlidir. Bu bölümün başında, antropojenik iklim değişikliği açıklanmış, sonrasında ise iklim değişikliği bilimi ve iklim değişikliğinin tarihçesi, küresel düzeydeki etkileri sırasıyla analiz edilmiştir. Devamında ise, iklim değişikliği konusunda uluslararası kuruluşların yaptığı çalışmalar ve sistemin kendisinden kaynaklanan problemler ortaya konulmuştur, bu sorunlar da yine iklim göçü konusundaki politikaları da etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim değişikliği yüzünden oluşan göçü anlamak ve buna karşı bir çözüm arayışı geliştirmek de, bu nedenleri ve uluslararası yapının başarısızlığını anlamadan mümkün görünmemektedir. İklim göçünün oluşmasının temel sebebi olan antropojenik iklim değişikliği ve sonuçları, uluslararası çabalar yukarıda bahsedildiği şekilde incelendikten sonra, şimdi de tezin bir sonraki bölümünde iklim mültecileri konusu, birçok farklı yönü ve sorunları ile birlikte analiz edilecek ve bu yeni güvenlik sorunu ile ilgili bir çerçeve çizilecektir.

BÖLÜM 3

İKLİM MÜLTECİLERİ

21. yüzyılda insanlığın yüzleşeceği en büyük sorunlardan biri, değişen iklim koşulları, kuraklık, kasırga, çölleşme gibi çevresel faktörler sonucu ortaya çıkan iklim göçüdür. Özellikle son yüzyılda iklim değişikliğinin etkilerinin daha fazla hissedilmeye başlamasıyla, iklim felaketleri yüzünden göç eden insan sayısı da artmış ve iklim mültecileri sorunu gündemde daha çok yer tutmaya başlamıştır.

İklim göçü, insani bir felaket olmasının yanı sıra, mahiyeti açısından bakıldığında, iklim bilimi, sosyoloji, kamu yönetimi gibi birçok disiplinin ortak çalışma alanında bulunmaktadır. Dolayısıyla birçok farklı bilim alanından çeşitli bilim insanları bu sorun üzerine çalışmalar yürütmektedir. İklim göçünün çok kapsamlı yapısı nedeniyle de, çalışmalar genellikle disiplinler arası olma özelliği taşımaktadır. Özellikle 1980 sonrasında çevre ve iklim sorunlarının uluslararası ilişkiler literatüründe giderek daha fazla yer bulması ile birlikte, iklim göçü aynı zamanda uluslararası ilişkilerin odağına yerleşen konular arasına girmiştir. İklim değişikliği sebebiyle gerçekleşen göçün giderek şiddetlenmesi ve sınır aşan bir soruna evrilmesi, uluslararası politika ve güvenlik alanında yapılacak çalışmaların da önemini artırmaya başlamıştır.

Tezin bu bölümünde, iklim mültecileri üzerine oluşan literatür göz önünde bulundurularak genel bir çerçeve çizilecek; yaşanan hukuki, siyasi, en önemlisi de güvenlik sorunları ayrıntılı bir biçimde incelenecektir. Ardından, geleneksel/devlet temelli uluslararası ilişkiler yaklaşımları ve ekoloji temelli bir güvenlik siyaseti geliştiren Yeşil Teori yaklaşımlarının konuya getireceği farklı bakış açıları karşılaştırmalı olarak ortaya konacaktır. Bu kapsamda, öncelikle iklim göçü sebebiyle dünyayı bekleyen problemler ve tahminler değerlendirilecek, sonraki başlıklarda ise, iklim göçünde data ve tanım sorunları, ardından konunun hukuksal boyutundaki tartışmalar, siyasi tartışmalar ve nihayet güvenlik tartışmaları sırasıyla başlıklandırılarak ortaya konulacaktır. İklim değişikliği ve iklim göçüne ilgili konular incelenirken, bir yandan da devlet merkezli ve ekoloji merkezli uluslararası ilişkiler paradigmaları da karşılaştırmalı olarak sunularak meselenin çözümü için bir alternatif ortaya konulması amaçlanacaktır.

1. İklim Göçü ve Dünyayı Bekleyen Problemler

Değişen iklim koşulları sonucunda göç etmek, aslında insanlık tarihi boyunca uygulanmış olan bir adaptasyon yöntemidir. Bu yönüyle iklim göçünün yeni bir olgu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, insan eliyle bozulan, yani antropojenik iklim değişikliği yüzünden insanların yaşadıkları bölgeleri zorunlu olarak terk etmek zorunda kaldıkları “iklim göçü”, yaşadığımız yüzyıla ait bir olgudur. Bu yönüyle bakılacak olursa, iklim mültecisi kavramının da yeni bir konsept olduğunu söylemek mümkündür. İklim mültecilerinin uluslararası alanda dikkat çekmesi ve literatürde daha fazla yer bulmaya başlaması ise, 1985 yılında Essam El-Hinnawi tarafından ilk kez “environmental refugee” adıyla tanımlandıktan sonra olmuştur¹³⁸. El-Hinnawi UNEP için hazırladığı raporda, iklim mültecisini “Yaşadıkları bölgeyi, çevresel felaketler (insanlar tarafından tetiklenmiş yahut doğal şekilde vuku bulmuş) nedeniyle, geçici bir süreliğine veya kalıcı olarak terk etmek zorunda kalan insanlar” şeklinde tanımlanmıştır.¹³⁹

İklim göçünün önümüzdeki yıllarda hangi boyutlara ulaşabileceğini gösteren ve açıklayan birçok farklı tahmin bulunmaktadır. Norman Myers’in *Ultimate Security* adlı kitabının “*Environmental Refugees*” adlı bölümünde yapmış olduğu geleceğe dönük tahminler, literatürde en fazla itibar gören değerlendirmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Myers’in tahminine göre 150 milyon insan yakın gelecekte iklim mültecisi olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.¹⁴⁰ Myers, *Ultimate Security* adlı kitabının ilk baskısında yaptığı bu tahmini, kitabının gelecek baskılarında 200 milyon olarak güncellemiştir.¹⁴¹

¹³⁸ Essam El-Hinnawi, *Environmental Refugees*, Nairobi, UNEP, 1985.

¹³⁹ A.g.e. Devam eden yıllarda konu üzerine çalışmaların çeşitlenmesi ile, konuyu farklı yönleri ile ele alan tanımlara, “Data ve Tanım Sorunları” başlığında ayrıntılı şekilde değinilecek ve üzerinde durulacaktır. Bu başlık altında bir tanıma yer verilmesinin sebebi ise, El-Hinnawi’den sonra da birçok tanım yapılmış olmasına karşın, ilk olması ve olabildiğince geniş bir şekilde iklim mültecisini tanımlamış olması itibarıyla, dünyayı bekleyen iklim göçü odaklı tahminlere yer vermeden önce bir çerçeve çizmek ve bahsi edilecek tahminleri bir tanım üzerinden somutlaştırmaktır.

¹⁴⁰ Norman Myers, “Environmental refugees: A growing phenomenon of the 21st Century”, *Ultimate Security*, New York: W. W. Norton & Company, 1993.

¹⁴¹ A.g.e., s.s. 609-613.

Birleşmiş Milletler de, konu ile ilgili hazırladığı raporlarda sık sık Myers'in tahminlerine atıfta bulunmuş ve bu sayıları baz almıştır. İklim mültecileri ile ilgili bir diğer tahmin ise Christian Aid kuruluşu tarafından yapılmıştır. Christian Aid'in yaptığı tahmine göre, ülke içinde ve ülke dışında yaklaşık 1 milyar insanın 2050 yılında iklim mülteci olacağı öngörülmüştür.¹⁴² Oli Brown ise hazırladığı IOM raporunda: yapılan bu tahminlere atıflarda bulunarak her 45 insandan birinin 2050 yılında mülteci durumuna düşme tehlikesi olduğu çıkarımını yapmıştır.¹⁴³

Bu araştırmacıların yapmış olduğu tahminlerin yanında birçok farklı tahmin bulunmakla birlikte, iklim mültecileri ile ilgili yapılan çalışmalarda en sık rastlanılan, dolayısıyla en çok güvenilen sayıların bu tahminler olduğu söylenebilir. Her ne kadar tüm bu tahminler güvenilir kaynaklar tarafından yapılmış olsa da, aralarında büyük farklılıklar bulunması da dikkat çekicidir. Oli Brown da hazırladığı IOM raporunda bu farklılaşmaya dikkat çekmiş, tahminlerin bu denli farklı olmasını sorgulamıştır.¹⁴⁴ Tahminlerin birbirlerinden bu denli farklılaşmasının en önemli sebepleri, iklim mültecisine ait net ve ortak olarak kabul edilmiş bir tanım olmamasına ilaveten, iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişkinin de tam olarak ortaya konmamasının da etkili olduğunun söylenmesi gerekir. Bu konuda yapılacak tüm çalışmalar, uluslararası düzlemde adımlar, siyasi ve hukuki önerilerden önce, iklim ve göç arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymak yerinde olacaktır. Bu amaçla, tezin sıradaki başlıklarında da iklim değişikliğinin göçe olan etkisi değerlendirilecek ve dört farklı bölgeden 4 farklı iklim göçü örneği açıklanarak ilişkinin somutlaştırılması amaçlanacaktır. Ardından da tahminlerin birbirlerinden bu kadar farklı olmasının bir diğer nedeni olan tanım sorunları ortaya konulacaktır.

2. İklim Değişikliğinin Göçe Etkisinin Değerlendirilmesi

Küresel iklim değişikliği, yukarıdaki başlıklarda incelendiği şekilde ekolojik dengeyi değiştirmekte, uluslararası çabaların sorunu çözmekte başarısız olması nedeniyle de her geçen gün ekolojik denge üzerinde daha büyük ve onarılamaz etkiler

¹⁴² Christian Aid, *Human Tide: the Real Migration Crisis*, London: Christian Aid, 2007, s. 5.

¹⁴³ Oli Brown, *Migration and Climate Change*, Geneva: International Organization for Migration, 2008, s. 11.

¹⁴⁴ A.g.e., s. 13.

bırakmaktadır. Antropojenik iklim değişikliği ve küresel ısınmanın göçe olan etkisi de her geçen gün artmakta ve çok daha fazla insanı yaşadıkları bölgelerden göç etmeye zorlamaktadır. Şu ana kadar bahsedilen iklim değişikliğinin sonuçları her ne kadar göçün de nedeni olsalar dahi, tüm bunlar bazen doğrudan göçe etki yaptığı gibi, bazen de olaylı olarak göçe neden olmakta, bazen ise çarpan etkisi yaparak hali hazırda devam eden göç akımlarını daha da şiddetli hale getirmektedir. Ekolojik tahribat ve iklim göçü tüm dünyanın ortak problemi olmasına karşın, tüm bu etkileri daha derinden hisseden bölgeler ve ülkeler genel anlamda az gelişmiş ülkelerdir.¹⁴⁵

İklim değişikliği ve göç arasındaki ilişki ortaya koyulurken, iklim göçünü oluşturan – ve iklim değişikliğinin sonuçlarıyla da bağlantılı olan – 4 ana sebep, Susan Martin tarafından bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu dört temel sebep: ‘iklim değişikliği sonucu doğal afetlerin sıklığının artmasıyla oluşan iklim göçü’, ‘tarımdaki üretkenliği ve temiz suya erişimi etkileyen kuraklık ve sıcaklık artışları nedeniyle oluşan iklim göçü’, ‘küresel ısınma sonucu yükselen deniz suları ile tarım arazilerinin ve kıyı şeritlerin yok olması ve sular altında kalan ada devletleri sebebiyle oluşan iklim göçü’ ve ‘doğal kaynakların kullanımı konusunda artan rekabet sonucu ortaya çıkan çatışmalarla beraber ortaya çıkan iklim göçü’ olarak Susan Martin tarafından sınıflandırılmıştır.¹⁴⁶ Sıradaki başlıklarda, bu dört farklı iklim göçüne örnek oluşturulacak şekilde seçilmiş dört farklı ülke ve bölgeden iklim göçü örneği sıralanacaktır. Bu dört örnek ülke ve iklim göçlerinin analiz edilecek olmasının nedeni, iklim göçünün anlatılmaya devam edeceği takip eden başlıklarda (data ve tanım sorunları, hukuksal, siyasal ve güvenlik sorunları) referans alınmasını ve farklı vaka örnekleri sayesinde konunun somutlaştırılabilmesi sağlamak olacaktır.

2.1 Mısır ve İklim Göçü

Susan Martin’in yapmış olduğu iklim göçü sınıflandırmasının dört ayağından birincisi “tarımsal üretimi ve temiz suya erişimi etkileyen iklim değişikliği” olarak karşımıza çıkmaktadır. İklim değişikliği sonucunda artan kuraklık, çölleşme ve tarım arazilerinin yetersiz sulanması ile ortaya çıkan verimsizlik, birçok bölge ve ülkeyi

¹⁴⁵ Frank Laczko ve Christine Aghazarm, *Migration, Environment and Climate Change : Assessing the Evidence*, Geneva: International Organization for Migration, 2009, s.15

¹⁴⁶ A.g.e

önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durumun etkileri günümüzde de görünmekle beraber, iklim değişikliğinin etkilerinin artmasıyla birlikte daha yoğun şekilde hissedilmeye başlanacaktır.

Temiz suya erişimin ve tarım üretiminin iklim değişikliği sebebiyle etkilenmesi, sadece belli bölgelere değil, tüm dünyaya yönelik ortak bir tehdit olmakla birlikte, bazı bölgelerde çok daha yoğun olarak hissedilmektedir. Sahel Bölgesi olarak adlandırılan ve Kuzey Afrika'nın altında kalan ülkeleri kapsayan bölge, temiz suya erişimin en zor olduğu ve gün geçtikçe daha da zor hale geldiği bölgelerin başında gelmektedir. Bölgede bulunan ülkeler, az gelişmiş ve kırılgan ülkeler olması itibarıyla de sorundan en fazla etkilenen ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu bölgede yaşayan milyonlarca insanın bölge içerisinde ve bölge dışında göç etmek zorunda kalacağı tahminleri yapılmaktadır.

Bu sorunun yaşandığı en büyük ülkelerden bir tanesi ise, 97 milyon nüfusu ile Afrika'nın en kalabalık ülkelerinden biri olan Mısır'da yaşanmaktadır. Mısır, küresel ısınmanın etkilerini en çok hissedecek olan ülkelere biri konumundadır. Bulunduğu coğrafi şartlar itibarıyla, hem kuraklıktan hem de deniz seviyesi artışından büyük ölçüde etkilenmesi beklenen Mısır, bu etkileri hali hazırda da tecrübe etmeye başlamıştır. 1961 yılından günümüze Mısır'da ortalama sıcaklıklar yükselmeye başlamış, Yukarı Mısır ve Batı Çöllerinde sıcaklığın 45 derecenin üzerinde seyrettiği gün sayısı ciddi bir artış göstermiştir. Sıcaklıkların 45 derecenin üzerinde seyrettiği günlerde yaşanan artışlarla beraber, Nil Nehri'nin sularında da azalma gözlemlenmiştir. Konu ile ilgili bazı makaleler, gelecek yıllarda iklim değişikliğinin etkisiyle Nil Nehri'nde yaşanacak su kaybının zamanla yüzde 90'a kadar ulaşacağı tahminlerini yapmaktadırlar.¹⁴⁷

Bu gelişmeler sonucunda, hali hazırda iklim şartları yüzünden yaşanmakta olan göç dalgasının, önümüzdeki yıllarda çok daha ciddi bir şekilde tecrübe edileceği bilim insanlarının yaptığı çalışmalarla ortaya konmaktadır. Ayrıca birçok canlıyı yerinden ederek mülteci durumuna düşürecek olan en önemli sorunlardan biri de bölgede yaşanacak olan çölleşmedir. Batı çöllerinde yükselen ve hareket eden kum tepeleri, bölgede bulunan bazı köyleri yutarak insanları göç etmek zorunda bırakmaktadır.

¹⁴⁷ Basillioh Mutahi, "Egypt-Ethiopia row: The trouble over a giant Nile dam" <https://www.bbc.com/news/world-africa-50328647>, 13 Ocak 2020.

Warner ve arkadaşları da, Nil deltasında göçmenlerle yaptıkları mülakatlarda, çölleşmenin ve kuraklığın göçün en büyük sebebi olduğunu tespit etmişlerdir.¹⁴⁸ Sonuçta da, tüm bunlar neticesinde oluşacak olan demografik baskılar, yeni göç dalgaları yaratma potansiyeline sahiptir. 2006 yılında 77 milyon nüfusa sahip olan Mısır, 2020 itibariyle yaklaşık 100 milyonluk bir nüfusa sahiptir ve 2030 yılına gelindiğinde nüfusun 120 milyonu aşması beklenmektedir.¹⁴⁹ Giderek kuraklaşan ve çölleşen bir bölgenin nüfus artışıyla beraber oluşturduğu demografik baskılar, kişi başına düşen temiz su miktarını oldukça azaltacak ve birçok insanı temiz suya rahat ulaşabilmek adına göç etmeye zorlayacaktır.

Yaşanacak su kıtlığına ilave olarak, yiyecek güvenliği de tarımsal arazilerde artan verimsizlikle beraber Mısır için büyük bir sorun teşkil etme potansiyeline sahiptir. Hali hazırda tarımsal üretimin oldukça verimsiz olduğu Afrika kıtasında, gıdaya erişim gün geçtikçe daha maliyetli hale gelmektedir. Son 15 yılda Mısır’da hane halkının gıda harcamaları %227 oranında artış göstermiştir.¹⁵⁰ İklim değişikliğinin etkilerinin artışı ile beraber gıda harcamalarında daha da büyük artış yaşanması öngörülmektedir. Son 15 yılda değişen iklimle beraber gıda harcaması 2 kattan fazla artan Mısır halkı, günümüzde gelirinin %54’ünü gıdaya harcamaktadır. ABD vatandaşlarının gelirlerinin sadece %6’sını gıdaya harcadıkları düşünüldüğünde, durumun vehameti daha iyi anlaşılmaktadır. Bu yüksek gıda kıtlığı, Mısır’da toplu göçlere sebep olacak ve önümüzdeki 10 yıllarda daha büyük problemlerin habercisi olacak gibi görünmektedir. Ayrıca, bu sorunların sadece Mısır’da değil, tüm bölgede yaşanacak olması, bu göç dalgalarının Avrupa’ya doğru yönelmesine sebep olma potansiyeli taşımaktadır. Avrupa’nın giderek gelenekselleşen ve güvenlikçiliğe savrulan göç politikaları düşünüldüğünde, Mısır’da başlayacak olan iklim göçünün büyük insani dramlara gebe olduğu ortaya çıkmaktadır.

¹⁴⁸ Warner ve diğerleri, *Human Security, Climate Change and Environmentally Induced Migration*, United Nations University, 2008, ss. 21-27

¹⁴⁹ Hala Youssef, Magued Osman, ve Roudi-Fahimi, *Responding to Rapid Population Growth in Egypt*, Population Reference Bureau, Washington, 2014, s. 5.

¹⁵⁰İslam Salahuddin, “How do Egyptians...”, <https://medium.com/info-times/how-do-egyptians-spend-their-money-5-things-we-discover-from-numbers-239fcc9d465>, 6 Nisan 2017.

2.2 Meksika ve İklim Göçü

Susan Martin'in yaptığı sınıflandırmadaki bir diğer başlık ise "iklim değişikliği sonucunda artan doğal afetler" sebebiyle oluşan iklim göçüdür. Küresel ısınmanın etkilerinin daha fazla hissedilmeye başlamasıyla artan yüzey sıcaklıkları sonucunda fırtına yoğunluklarında artış olması beklenmektedir. Ayrıca, atmosferde daha fazla ısı birikmeye başlaması ve okyanus yüzey sıcaklıklarının artışı da, tropik fırtınaların şiddetlenmesine yol açma ihtimali barındırmaktadır. Mevcut doğal afetlerin şiddetlenmesinin yanı sıra, yeni doğal afetlerin baş gösterme ihtimali de ortaya çıkmaktadır. Özellikle ormansızlaşan bölgeler ve deniz sularının yükselmeye başladığı alanlar, yeni doğal afetlerin meydana geleceği ve etkilerini artıracığı başlıca alanlar arasında gösterilebilir.

İklim değişikliği sonucu artan doğal afetlerden en çok etkilenecek bölgelerden biri de Orta Amerika'dır. 2050 yılına kadar ortalama hava sıcaklıklarında 2 derecelik bir artış beklenen Orta Amerika'da yağış rejimleri bozulmakta, sel ve fırtına riskleri de giderek artmaktadır. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'na göre, yakın zamanda Orta Amerika'da iklim bir hayli bozularak yağış rejimlerini etkileyecek, Honduras yağışların azalmasıyla kuraklığa mahkum kalırken, geri kalan ülkelerde ise sel felaketlerinde %60 oranında artış yaşanacaktır.¹⁵¹ Bu durum hem kuraklık yaşanan Honduras'ın, hem de sel felaketlerinin arttığı diğer bölge ülkelerini olumsuz etkileyerek tarımla uğraşan milyonlarca insanı göç etmek zorunda bırakacaktır.

Her yıl topraklarının 1000 kilometrekare gibi önemli bir alanını çölleşme sonucu kaybeden Meksika, iklim değişikliği ve bunun sonucu oluşan doğal afetlere karşı oldukça savunmasız durumda olan ülkelerin başında gelmektedir.¹⁵² Hali hazırda bir göç ülkesi olan Meksika, ABD ile paylaştığı 3200 kilometrelik sınırından (gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında paylaşılan en uzun sınır hattı) her yıl yüzbinlerce göç vermektedir. Ülke ayrıca, özellikle Tabasco'da, kuzeydeki su arzını azaltan ve ülkenin Karayipler ve Meksika Körfezi'nin kenarındaki pozisyonu göz önüne alındığında artan

¹⁵¹ Lauren Markham, "How climate change is pushing Central American migrants to the US", <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/apr/06/us-mexico-immigration-climate-change-migration>, 6 Nisan 2019.

¹⁵² Nic Wirtz, <https://theglobalamericans.org/2017/10/climate-change-migration-mexico-fifth-series/>, 16 Ekim 2017

kasırğa riski ile karşı karşıyadır. Meksika’da artan kasırğa riskinin de en önemli nedeni iklim değişikliğidir. İklim değişikliği ve bunun etkileri sonucunda ABD’ye bir de iklim göçmenleri gönderme ihtimali olan Meksika’ya karşı, Obama ve Trump yönetimleri son 10 yılda sınır güvenliklerini gittikçe artırmış ve her yıl kayıtsız şekilde ABD’ye giren yüzbinlerce Meksikalı tekrar ülkeye iade edilmeye başlanmıştır. İklim değişikliği sonucunda ülke içinde yer değiştirmeye başlayan iklim mültecileri, yurt dışına iltica eden iklim mültecileri ve bunların yanı sıra ABD’den geri gönderilen düzensiz göçmenler ve mülteciler ile beraber, göç konusu Meksika için her geçen yıl yönetilmesi daha zor bir konuya dönüşmeye başlamıştır. 1998 yılında birçok insanın ölümü ve evsiz kalması ile sonuçlanan Mitch Kasırğası sonrası Meksika’dan ABD’ye doğru başlayan iklim göçü, 2007 yılında Tabasco Eyaleti’nde meydana gelen sel ile de devam etmiştir. Ancak 2011 yılında değişen Meksika göçmen yasası ile beraber ABD’ye göçmen geçişleri zorlaşmıştır. Takip eden on yıllarda iklim değişikliğinin etkilerinin artmasıyla beraber meydana gelecek daha büyük doğal afetler sonrasında yaşanacak toplu göç yığınları, ABD ve Meksika arasında büyük sorunlar yaratacağı gibi, birçok iklim mültecisini de son derece zor durumda bırakacaktır.

2.3 Suriye ve İklim Göçü

İklim değişikliğinin en önemli özelliklerinden bir tanesi de, bir tehdit çarpanı olmasıdır. İklim değişikliğinin doğrudan tehlikeleri olduğu gibi, birçok farklı sorunu da dolaylı yoldan etkileme kapasitesine sahiptir. Bu sebeple, normal şartlarda yaşanmakta olan birçok sorun, iklim değişikliğinin de etkisiyle daha şiddetli şekilde hissedilebilmektedir. İklim değişikliğinin tehdit çarpanı (threat multiplier) olarak etkisini en çok hissettirdiği bölgeler, az gelişmiş, kırılganlığı yüksek ülkelerdir. İklim göçü ise, az gelişmiş ülkelerde yaşanan toplumsal krizlerin, iç savaşların ve çatışmaların hem sebebi hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İklim değişikliği yüzünden kırsal alanlardan şehirlere göç etmek zorunda kalan insanlar, ekonomik anlamda istikrarlı olmayan bölgelerde iç çatışmaları artırma eğiliminde olduğu gibi, aynı zamanda iklim değişikliği sonrası oluşan kuraklığa bağlı olarak devlet ile halk arasında başlayan çatışmalar sonucunda da göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Susan Martin’in de iklim göçünün dört temel sebebinden biri olarak ortaya koyduğu “doğal kaynakların

kıtlığından dolayı ortaya çıkan iç çatışma sonucu yer değiştirme” başlığı çerçevesinde değerlendirilecek olduğunda, Suriye mülteci krizi, bu konuda verilebilecek en güncel örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap Baharı sırasında Orta Afrika ülkeleriyle başlayan ve neredeyse tüm Orta Doğu’yu etkisi altına alan iç savaşlardan en dramatik olanı, Suriye’de yaşanmıştır. 10 yıla yaklaşan iç savaş, gün geçtikçe çözüme kavuşmaktan ziyade daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Ancak ne Suriye’de, ne de Orta Doğu’nun farklı yerlerinde yaşanan iç savaşlar ve devrimler, bilim adamları tarafından tahmin edilmemiş ve sürpriz olarak karşılanmıştır. Tam da bu noktada, bir çarpan etkisi olarak İklim değişikliğini, tüm bu krizin sonucu olaraksa milyonlarca göçmeni “iklim değişikliğinin katkı sağladığı çatışma yüzünden yerlerinden edilmiş insanlar” olarak tanımlamak mümkün olacaktır.

2011 yılında Suriye’de Arap Baharı’nın etkileri yaşanmaya başladığında, 3 yıldır süregelen bir kuraklık mevcuttu. İklim değişikliği sonucunda değişen yağış rejimlerinden kaynaklı olarak ortaya çıkan bu kuraklık, ekonomisi tarıma dayalı olan Suriye halkı açısından da zor yıllar anlamına geliyordu. Bu süre zarfı içerisinde, birçok Suriyeli henüz iç savaş başlamadan şehirlere göç etmek zorunda kalmışlar ve hali hazırda iklim göçmeni durumuna düşmüşlerdi. Ekonomisi oldukça kırılgan olan ve bu durumla mücadele etme kapasitesi düşük olan Suriye hükümeti, şehirlerde oluşan dengesizliğe karşı da politikalar geliştirmekte yetersiz kalmıştır. Ayrıca Beşar El-Esad tarafından uygulanan yanlış sulama ve tarım politikaları sonucunda daha da zor duruma düşen insanlar, Arap Baharı’nın getirdiği devrimci dalgaya kapılmaya ve hükümete karşı ayaklanmaya daha yatkın duruma gelmişlerdir. Tekrar belirtmek gerekir ki, Suriye krizi sadece bir iklim krizi olarak nitelendirilemez. Ayrıca iklim değişikliğinin diğer sebepler arasında önemli bir faktör olduğuna dair de bilimsel çalışmalar mevcut değildir. Ancak birçok çalışmanın da gösterdiği üzere, 2006 yılından sonra yaşanmaya başlanan kuraklıklar sonucunda, halk hükümete karşı ayaklanmak için daha motive duruma gelmiş, ekonomilerinin iyice bozulması, iç savaşı körüklemiştir. Suriye İç Savaşı başladığı dönemde Amerikan Dışişleri Bakanı John Kerry de, Suriye tarihinde bilinen en kurak dönem ile iç savaşın aynı zamana denk gelmesinin tesadüf olmadığını dile getirmiştir. Amerikan Başkanı olan Barack Obama da, Suriye İç Savaşını iklim

değişikliğine bağlamış ve iklim değişikliğinin ayaklanmaların sebeplerinden biri olduğunu iddia etmiştir.¹⁵³

Neredeyse 10 yıldır devam eden Suriye İç Savaşı'nda, milyonlarca insan yerlerinden edilmiş ve mülteci statüsüne düşmüştür. Türkiye'de, Lübnan'da, Ürdün'de, Avrupa'da ortalama 6 milyon kadar Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Bir bu kadar kişi ise ülke içerisinde yerinden edilmiştir. Halen devam eden savaş nedeniyle mülteci sayısı da günden güne artmaktadır. Suriye'nin toplam nüfusu ile kıyas edildiği zaman, örneğin Türkiye'de 40 milyonluk bir nüfusun yerinden edilmesi, yahut ABD'de nüfusun 150 milyonunun yerinden edilmesi ile eşdeğer bir insani kriz ortaya çıkmıştır. Bazı yazarlar, Avrupa'ya ulaşan Suriyeli mültecileri, iklim göçmeni ya da iklim mültecisi olarak kategorilendirmişlerdir.

Sonuç olarak, Suriye'de yaşanan İç Savaş'ın en önemli nedenlerinden biri, ekonomik yapıyı bozan ve ülkeyi daha kırılgan hale getiren iklim değişikliği kaynaklı kuraklıklar olmuştur. Susan Martin'in belirttiği iklim göçü sebeplerinden biri olarak ortaya çıkan Suriye İç Savaşı, milyonlarca insanı yerlerinden etmiştir. Susan Martin'in bu sınıflandırmasına verilebilecek tek örnek Suriye örneği değildir. Yine aynı yıllarda Arap Baharı sırasında bir devrime, devrimle beraber de gelen iç karışıklıklarla da birçok insanın yerinden edilmesine sebep olan Mısır ve yiyecek sıkıntısı sonucunda büyük bir insani kriz yaşanan Sudan'ın Darfur bölgesi de bu kategoriye örnek gösterilebilecek iklim göçünü oluşturan örneklerden birkaçıdır.

2.4 Bangladeş ve İklim Göçü

Nüfusu 165 milyon civarında olan ve hızla artmaya devam eden Bangladeş, iklim değişikliğinden doğrudan etkilenecek olan ülkelerin başında gelmektedir. Yüz ölçümü ABD'nin Florida eyaleti kadar olan Bangladeş, bu küçük alanda 165 milyon insanı barındırmaktadır. Gelişmiş ülkeler arasında kilometrekareye düşen insan sayısı bakımından en kalabalık ülke olan Hollanda'nın iki katı daha fazla bir yoğunluğa sahip olan Bangladeş, halkının büyük çoğunluğunun tarım alanlarında yaşıyor olması, bu

¹⁵³ Barack H. Obama, <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2009/obama/26183-nobel-lecture-2009/>, 10 Aralık 2009.

tarım alanlarının da büyük kısmının deniz seviyesinin altında kalıyor olması sebebiyle iklim değişikliğine karşı en büyük risk altında olan alanlar arasındadır.¹⁵⁴

Küresel ısınma sonucunda deniz sularının yükselmeye başlamasıyla birlikte Bangladeş'in yüzölçümünün önemli bir bölümünün sular altında kalacak olması, bu bölgelerde yaşayan en az 35 milyon insanın göç etmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Az gelişmiş bir ülke olan Bangladeş için, 35 milyon iklim mültecisiyle başa çıkmak neredeyse imkânsız olacaktır. 2050 yılına kadar nüfusunun 220 milyonu bulması beklenen Bangladeş, yaşanacak olan bu insani krizle başa çıkma kapasitesine sahip değildir. Henüz 30 yıl önce, 1991 yılında kasırga sonucu 200.000 insanın hayatını kaybettiği, bu sayının büyük kısmının deniz sularında boğulduğu göz önünde bulundurulduğunda, olası deniz seviyesi yükselmesinin vereceği zararlar daha iyi hesap edilebilir. Üstelik deniz seviyesinde yaşanacak olan artış, ülkeyi yeni kasırgalara karşı da daha savunmasız hale getirme potansiyeline sahiptir.

Yaşanacak bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkacak olan mülteci krizi, Bangladeş'in ekonomisini, siyasi istikrarını ve güvenliğini de büyük ölçüde tehdit etmektedir. 1974 yılında yaşanan doğal afet sonucunda 300.000 insanın ölmesiyle ülkenin kurucu lideri Sheik Mujibur Rahman'ın devrilmesine yol açmıştır. 1975 yılına Mucibur Rahman ve ailesi, yönetimi darbe ile devralan askeri vesayet tarafından ölüme mahkum edilmiştir. Ülkede hali hazırda devam eden istikrarsızlık ve problemler artarak devam etmiştir. Benzer durumların ve belki de çok daha büyük krizlerin yaşanması, deniz seviyesinde gerçekleşecek bir yükselme sonucunda ortaya çıkacak olan mülteci krizi neticesinde tecrübe edilebilecektir.

Susan Martin'in deniz seviyesinin yükselmesiyle beraber oluşacak iklim göçüne verdiği bir diğer örnek ise sular altında kalacak olan ada devletleridir. Bu ada devletlerine en önemli iki örnek olarak Kribati ve Tuvalu gösterilebilir. 116.000 nüfuslu Kribati ve 11.000 nüfuslu Tuvalu, Pasifik Okyanusunda bulunan iki ada devletidir. Bu ada devletleri, deniz seviyesinde görülecek olan herhangi bir artıştan son derece kötü şekilde etkilenecek ve büyük ihtimalle tamamen sular altında kalacaklardır. Bu adalarda yaşayan tüm insanlar da, iklim mültecileri olarak başka devletlerden sığınma talebi

¹⁵⁴ Myers, (Ultimate...) A.g.e., ss. 190-193

istemek zorunda kalacaklardır. Yaşadıkları devletin tamamen sular altında kalması sonucunda, ada insanların zorunlu dış göç dışında başka bir şansları bulunmamaktadır. Maldivler ve Marshall adaları da deniz seviyesindeki artışa karşı korunmasız durumda olan diğer adalardır.

Sonuç olarak bakıldığında, bu dört bölgenin de en belirgin ortak özelliği olan şey az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden oluşmalarıdır. Ancak belirtmek gerekir ki, az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkelerin iklim göçünden daha fazla etkileniyor olması, bu durumu sadece onların problemi yapmamaktadır. Dünyada yaşanan büyük insani krizlerin tüm dünyayı etkileme potansiyeline sahip olduğu son yıllarda yaşanan mülteci krizlerinde açık şekilde görülmektedir. Bunun yanı sıra, etik açıdan bakıldığı zaman da, her ne kadar iklim göçünden en çok etkilenen az gelişmiş ülkeler olsa da, sorunun müsebbibi aksine gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkelerin endüstrileridir. Sıradaki başlıkta, iklim göçünün farklı bir sınıflandırmasına yer verilecektir. Bu sınıflandırmada, iklim göçünün sebeplerinden ziyade, yarattığı sonuçlar açısından kategorik bir sınıflandırma söz konusudur. Bu sonuç bazlı sınıflandırma, özellikle iklim göçüne karşı oluşturulacak politikaların belirlenebilmesi açısından son derece büyük önem taşımaktadır.

3. İklim Göçünün Sınıflandırılması

Antropojenik iklim değişikliği sonucunda yerinden edilen ve mülteci durumuna düşen insan sayısı, her geçen gün artmakta ve daha büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ancak iklim göçünü iyi analiz etmek için, iklim ve göç arasındaki nedensel ilişkinin doğru biçimde ortaya koyulması gerekmektedir. Bu da öncelikle iklim göçünün analiz etmeye uygun şekilde sınıflandırılması, daha sonra bu ayrıma uygun şekilde data ve tanımların ortaya koyulması, hukuksal sorunların bu verilere göre analiz edilmesi ve son olarak da sorunun siyasi ve güvenlik boyutlarının incelenmesi ile mümkün olacaktır. Tezin sıradaki bölümlerinde tüm bunlar sırasıyla incelenecektir.

Yukarıdaki paragrafta da anlatıldığı gibi, öncelikle iklim göçünü belli sınıflara ayırmak gerekmektedir. İklim göçünü birçok farklı ölçüte göre sınıflandırmak da mümkündür. Örneğin iklim göçünün yaşandığı bölgelere göre coğrafi bir sınıflandırma,

oluşan göçün etkilerine göre bir sınıflandırma, yahut krizin aciliyetine göre sınıflandırmalar yapılabilir. Bununla birlikte, en iyi tasnif birinci olarak iklim göçünün oluş şekline göre (yavaş/ani başlangıçlı), ikinci olarak da yer değiştirmenin mahiyetine göre (iç göç/dış göç) yapılan sınıflandırmalar olacaktır. Göçün oluş şekline göre yapılan sınıflandırma iklim değişikliği ile göçün arasındaki nedenselliği tespit etmekte, yer değiştirmenin mahiyetine göre olan sınıflandırma ise politika belirlenmesi sürecinde yapılması gereken uygulamaların tespiti için faydalı olacaktır.

3.1 Yavaş Başlangıçlı/Seyirli İklim Göçü ve Ani Başlangıçlı/Seyirli İklim Göçü

İklim değişikliğinin bazı etkileri hızlı bir şekilde kendisini gösterirken, bazı etkileri ise yavaş yavaş ortaya çıkar ve bir süreci kapsar. Deniz seviyesinin yükselmesi, tarım arazilerinin tuzluluk oranlarının artması, çölleşme, artan su kıtlığı ve gıda güvensizliği gibi iklim süreçleri, yavaş seyirli değişimlerdir. Örneğin: yavaş seyirli iklim değişikliklerinden deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı bölgeleri kullanılamaz hale getirmekte ve bu topraklarda tarım yapılmasını imkânsız kılmaktadır. Ayrıca kıyı yerleşimleri de deniz seviyesindeki artıştan olumsuz etkilenmekte ve bölgede yaşayan insanlar göç etmek durumunda kalmaktadır. Sahel gibi bölgelerde yaşayan ve temiz suya ulaşmak için 25 kilometre mesafe yürümek zorunda olan insanların, gün geçtikçe su kıtlığının artmasıyla daha da büyük mesafeler kat etme zorunluluğuna maruz kalması ve sonunda yaşadıkları bölgelerden suya olan erişimlerinin tamamen kesilmesi, bölge insanlarını göç etmeye zorlayan bir başka örnektir.¹⁵⁵

Ayrıca deniz seviyesinde yaşanan artışlar ekonomiyi ve gıda güvenliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bangladeş ve Mısır gibi ülkelerin önemli gıda merkezleri deniz seviyesine 1 metre yükseltide bulunmaktadır ve deniz seviyelerinin yükselmesi bu ülkeler adına büyük bir problem teşkil edecektir. Mısır'da Nil Deltası bölgesi 6 milyonluk bir nüfusun yaşadığı dünyanın en kalabalık bölgelerinden biridir. Sadece 1 metrelik bir deniz seviyesi yükselmesi, 6 milyon insanın göç etmek zorunda kalması

¹⁵⁵Oli Brown, *Migration and Climate Change*, Geneva: International Organization for Migration, 2008, s. 17.

anlamını taşımaktadır. Ayrıca 4500 km²'lik tarım arazisinin de sular altında kalmasına sebep olacak bu olay, yavaş seyirli olması itibariyle bir anda değil ancak yıllar içerisinde gerçekleşecektir. Ancak sonucunda iklim değişikliği yüzünden göç etmek zorunda kalan milyonlarca insan mülteci durumuna düşecektir.¹⁵⁶ Nil Deltası'nda olduğu gibi Asya bölgesinde de birçok denize yakın yerleşim yeri -yavaş seyretmesine rağmen tedbir almanın neredeyse imkânsız olmasından dolayı- deniz seviyesi yükselmesi sonucunda iklim göçünün yoğun yaşandığı bölgeler olacaktır.¹⁵⁷

İklim göçünün bir diğer şekli olan ani başlangıçlı iklim göçü, muson taşkınları, kasırga ve tayfunlar, tsunamiler gibi iklim olayları yüzünden göç etmek zorunda kalan insanları kapsamaktadır. Bu tür iklim göçü, çok fazla insanı çok kısa zamanda etkileyebilme kapasitesine sahip olduğu için iklim ve göç arasındaki ilişki yavaş başlangıçlı iklim göçüne göre daha bariz şekilde görünmektedir. Örneğin: 2005 yılında ABD'de gerçekleşen Katrina ve Rita kasırgaları sonucunda 2 milyona yakın insan evsiz kalmış ve iklim mülteci konumuna düşmüştür. Dünya afet raporu da, 1990'lı yıllarda her yıl iklim felaketleri yüzünden yaklaşık 200 milyon insan etkilenirken, 2000'li yıllara geldiğinde bu sayısının 250 milyonu aştığını açıklamıştır. Bu da iklim değişikliğiyle beraber afetlerden etkilenen insan sayısındaki dramatik artışı gözler önüne sermektedir.¹⁵⁸ Sel, ani fırtınalar ve şiddetli yağışlar gibi ani gelişen iklim olayları sonucunda yaşamları etkilenen bazı insanlar, tahribatın boyutlarına göre evsiz kalma ve buldukları bölgeleri terk etme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu tür felaketler sonrasında gerçekleşen yer değiştirme, her zaman kalıcı göçe işaret etmemektedir. Bu felaketlerin gerçekleştiği ülkelerin gerekli önlemleri almaları ve altyapı iyileştirmelerini yapmaları sonucunda, göç eden insanların bir kısmı bir süre sonra yaşadıkları bölgelere geri dönebilmektedirler.¹⁵⁹ Ancak altyapı çalışmalarının ve iyileştirme faaliyetlerinin yetersiz olduğu az gelişmiş ülkelerde genellikle bu göçler kalıcı olmaktadır.

¹⁵⁶ Brown, (Migration...) A.g.e, s. 18.

¹⁵⁷ Walter Kälin, Nina Schrepfer, *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change: Normative Gaps and Possible Approaches*, Geneva: UNHCR, 2012, s. 14.

¹⁵⁸ Brown, (Migration...) A.g.e, s. 18.

¹⁵⁹ Kälin ve Schrepfer, A.g.e, s. 14.

Görüldüğü üzere, yavaş seyirli ve ani seyirli iklim göçü ve iklim olayları, birbirlerinden farklı iki fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yavaş seyirli iklim göçünü ortaya çıkaran doğa olayları belirli bir süreç içerisinde gerçekleştiği için bunun sonucunda oluşan göç zamana yayılarak gerçekleştiği için iklim ve göç arasındaki nedenselliği dış etkilerden ayırarak kurmak görece daha zordur. Ancak ani seyirli iklim göçü, bir anda beliren doğal afetler sonucunda gerçekleştiği için iklim ve göç arasındaki ilişki kendiliğinden göze çarpmakta, bununla beraber ani felaket sonrası politika geliştirmek ise daha zor bir hal almaktadır.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde, toplumların yüksek seviyede kırılganlık gösteriyor olması, devletleri de daha acil endişelere karşı önlem almaya itmekte, yavaş seyirli iklim göçüne karşı politika geliştirme konusunun ikinci dereceden önem arz etmesine sebep olmaktadır.¹⁶⁰ Ancak yavaş seyreden iklim değişikliği, hali hazırda kırılgan olan ve gıda güvenliği, su kıtlığı gibi problemlerle günlük hayatta yüzleşmekte olan toplulukları giderek daha fazla etkilemekte ve kırılganlıklarını artırmaktadır. İnsanlar da bir noktada artan bu sorunlar karşısında göç etmeyi bir çözüm yolu olarak benimsemektedir. Ani seyreden iklim değişiklikleri sonucunda hızlı bir göç dalgası oluşması, ani iklim göçünü daha büyük bir felaket olarak karşımıza çıkarmakta olmasına karşın, yavaş seyreden iklim göçünün uzun vadede çok daha fazla insanı mülteci konumuna düşüreceği unutulmamalıdır. Bununla birlikte, yavaş iklim göçünü, ekonomik göç gibi diğer göçlerden ayırt etmek daha zordur. Bu ayrımın daha net şekilde ortaya konulabilmesi açısından uzun vadeli data toplama ve bilimsel veri analizleri yapılması son derece önemlidir. Bu bölümde yapıldığı şekilde yavaş ve ani iklim göçü şeklinde bir ayrım yapmak her ne kadar politika geliştirmeye olan katkısından ötürü önemli de olsa, bu iki olgunun birbirlerinden tamamen bağımsız olmadığı da unutulmamalıdır. Her iki göç türünün de iklim değişikliği yüzünden yaşanıyor olmasının yanı sıra, yavaş seyreden iklim değişikliğinin ani gelişen iklim olaylarının şiddetinin artmasına da sebep olduğu hesaba katıldığında, iklim değişikliğine karşı geliştirilen tüm çabaların her iki göç türünü de azaltmaya yönelik fayda sağlayacağı görülmektedir. En başta iklim değişikliğini durdurmak, her iki göçü de minimuma indirecektir. Bu bölüm boyunca yapılan ayrım

¹⁶⁰Bina Desai, *No matter of choice: displacement in a changing climate*, Geneva: IDMC, 2018, s. 4.

ise, göç gerçekleştikten sonra ortaya konulacak politikaları belirlemek ve buna göre hareket edebilmek açısından önem taşımaktadır.

3.2 İç ve Dış Göç

Yavaş veya ani seyirli iklim değişikliği sonucunda yaşadıkları yerleri terk etmek ve göç etmek zorunda kalan insanlar, ülke içerisinde başka bir yere yahut ülke dışında başka bir ülkenin topraklarına yerleşebilmektedir. Eğer ülke içerisinde yer değiştiriliyorsa buna iç göç, ülkeler arası bir yer değiştirme söz konusuysa buna da dış göç denmektedir. İklim göçünün doğurduğu sonuçlar da, göçün iç göç veya dış göç olmasına göre farklılıklar göstermektedir. İklim göçünün doğuracağı siyasi ve hukuki sonuçlar da, buna göre sınıflandırılarak farklı bir değerlendirmeye alınmaktadır. Bu ayırım sadece iklim yüzünden göç etmek zorunda kalan değil, aynı zamanda farklı sebeplerle göç eden kişiler için de önemli bir ayrımı ifade etmektedir. Bunlarla birlikte, dünyada daha çok gerçekleştiği gözlemlenen göç çeşidi iç göçtür. Birleşmiş Milletlerin 2018 yılı sonu rakamlarına göre, dünyada zorla yerinden edilmiş kayıt altında olan insan sayısı 70.8 milyondur. Bu sayının %58i, yani 41.3 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş insanlardan, %42si yani 25.9 milyonu ise mültecilerden yani ülke dışına göç etmiş kişilerden ve ülke dışı sığınmacılardan oluşmaktadır.¹⁶¹

İklim göçünde de büyük bir çoğunluğun öncelikli olarak ülke içerisinde göç edeceği, özellikle ani gelişen iklim olayları sonucunda insanların ülke içerisinde farklı bir bölgeye yerleşmeye daha meyilli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ülkeler arası göç etmenin oldukça zor olması da, iklim göçmenlerinin daha çok ülke içerisinde yer değiştirmeye yatkın olduğu çıkarımına uygundur. Bununla birlikte, iklim yüzünden göç eden insan sayısının önümüzdeki yıllarda yüz milyonlara ulaşması, gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru büyük bir dış göç dalgası da yaratma potansiyeline sahiptir.¹⁶² Deniz seviyelerinde yaşanacak yükselmeler sonucunda tamamen sular altında kalacak olan ada ülkeleri veya Bangladeş gibi önemli bir bölümü sular altında

¹⁶¹ UNHCR, *Global Trends: Forced Displacement in 2018*, Geneva: UNHCR, 2019, s. 2.

¹⁶² Kälin ve Schrepfer, A.g.e., s. 68.

kalacak ülkelerde yaşanacak iklim göçü de, mutlaka ülkeler arasında yaşanacak ve dış göç kapsamına girecektir.¹⁶³

Sonuç olarak, iklim göçü konusunda yapılan sınıflandırma işlemi, hem akademik çalışmalar için hem de politika yapımı için bir hayli önemlidir. Burada yapılan sınıflandırmadan farklı bir tasnif işlemi de gerçekleştirmek mümkündür. Belirtmek gerekir ki, bu sınıflandırmalar düzgün şekilde yapılırsa dahi, göçlerin iklim değişikliği ile ilişkisini tam olarak ortaya koymak için yeterli olmamaktadır. Özellikle iç göç ve yavaş seyreden göçün tek sebebinin iklim değişikliği olmadığı ve ekonomik göçlerin iklim göçü olarak nitelendirildiği en fazla üzerinde durulan noktalardır. Bu tür bulanıklıklardan kurtulmak ve iklim ile göç arasındaki ilişkiyi daha iyi ortaya koymak adına, iklim göçü üzerine daha fazla data toplanmalı, toplanan bu datalar üzerinden devamlı analizler ortaya konmalıdır. Ayrıca iklim göçünün tanımı da daha net bir şekilde ortaya konularak bir çerçeve çizmek mümkün olacaktır. Bir sonraki bölümde, iklim göçü ile ilgili data ve tanım sorunları incelenecektir.

4. İklim Mültecileri ve Tanım Sorunları

İklim mültecileri ile ilgili politikalar geliştirmeden ya da hukuksal düzenlemeler yapmadan önce, iklim mültecileri (ya da iklim göçmenleri) ile ilgili kapsayıcı ve işlevsel bir tanım yapmak gerekmektedir. Bu tanım iklim yüzünden etkilenen birçok insanın hangilerinin iklim mültecisi/göçmeni sayılacağını belirteceği gibi, hangilerinin bu kapsama alınmayacağını da bildiriyor olması sebebiyle, hem kapsayıcı hem de kısıtlayıcı bir özelliğe sahip olacaktır. Ayrıca iklimden etkilenerek göç eden kimselere iklim göçmeni mi yoksa mültecisi mi demenin daha mantıklı olduğu da yine doğru bir tanım yaparak cevabı bulunabilecek bir sorudur.

Sonuçta, iklim göçü üzerine yapılacak olan tanımın iki ana nedenden dolayı önemli olduğunu söyleyebilir: Birincisi, hükümetleri ve uluslararası kurumları nüfus

¹⁶³ Myers, (Ultimate...), a.g.e., s. 191.

hareketlerine karşı doğru şekilde siyasa oluşturmaya yöneltmesi; İkincisi ise iklim göçünün nasıl tanımlandığına göre istatistik ve data oluşturulmasını sağlamasıdır.¹⁶⁴

Yaşanılan tanım sorunlarının en başında, iklim göçüne verilecek isim üzerinde yaşanan tartışmalar gelmektedir. İklim göçünün nasıl adlandırılacağı, aynı zamanda ismin altındaki tanım için de belirleyici bir özelliğe sahip olacaktır. Örneğin medyada ve bazı bilimsel çalışmalarda kullanılan ‘iklim değişikliği mültecisi’ ya da ‘çevre mültecisi’ gibi tabirler, en benimsenen isimlerden olmasına karşın, mülteci kelimesinin aslında hukuksal bir statü belirtiyor olması sebebiyle de birçok bilim insanı tarafından karşı çıkılan bir tanımlama şekli olmuştur. İklim göçü üzerine yapılan ilk çalışmalardan birine imza atan Lester Brown’ın kullanımıyla 1970’li yıllarda popülerleşen, daha sonraları da El-Hinnawi tarafından 1980 ve 1990’larda kullanılmaya devam eden çevresel mülteciler (environmental refugees) şeklinde yapılan tanım, uzun süre boyunca bu haliyle akademik çalışmalarda yer bulmuştur.¹⁶⁵ El-Hinnawi, çevre mültecisini; doğal afetler (deprem, sel gibi) ya da insan eliyle bozulmuş iklim değişikliği sonucunda kendi istekleri olmaksızın yerlerinden edilen insanlar olarak tanımlamıştır.¹⁶⁶ Bu tanımda geçen çevre mültecilerinin sayısı, iklim değişikliğinin etkilerinin artmasıyla her geçen gün çoğalmakta ve dünya için daha büyük bir probleme dönüşmektedir. Daha sonra bu konu üzerinde çalışma yapan ve konunun akademik camiada daha popüler ve bilindik hale gelmesini sağlayan Norman Myers da, *Ultimate Security* kitabında, iklim değişikliği yüzünden göç etmek zorunda kalan insanları bir ayırım gözetmeksizin çevresel mülteciler olarak tanımlamıştır.¹⁶⁷ Ancak bu tip bir tanımlamanın retorik bir ifade olduğunu ve hukuksal yahut siyasal açıdan “mülteci” kelimesinin karşılığını doldurmadığı gibi kullanımının da yanlış olduğunu iddia eden de birçok bilim insanı mevcuttur. Örneğin mülteci kelimesinin sadece ülke sınırlarını aşan insanları ifade ediyor olması, ancak iklim yüzünden yer değiştiren birçok insanın ülke içerisinde göç etmesi, iklim göçmenlerine mülteci tanımlaması yapıldığında oluşacak temel sorunlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıdaki tanımlardan ve yaptıkları çalışmalardan da anlaşılacağı üzere ne El-Hinnawi ne de Norman Myers,

¹⁶⁴ Laczko ve Aghazarm, (Migration, Environment...), A.g.e., s.18

¹⁶⁵ a.g.e

¹⁶⁶ Essam El-Hinnawi, *Environmental Refugees*, Nairobi: UNEP, 1985, s. 4.

¹⁶⁷ Myers, (Ultimate...), ss. 189-213.

çevre mültecilerinden bahsederken sadece ülkeler arası yer değiştirenlerden bahsetmemiş, daha geniş bir tanım çerçevesi çizmişlerdir. Ancak tanımın içerisinde kullanılan mülteci kelimesi, bu tanımın uluslararası örgütler tarafından ve hukuksal olarak kabul edilmesini zorlaştıran bir etmen olmuştur. Göç çalışmaları alanında en önde gelen bilim insanlarından bir tanesi olan Stephen Castles da, çevresel koşullar ve iklim yüzünden göç etmek zorunda kalan insanların genellikle ülke içerisinde göç ettiklerini ve bu yüzden mülteci kelimesi yerine yerinden edilmiş insanlar demenin daha uygun olduğu üzerinde durmuştur.¹⁶⁸

BM Uluslararası Göç Örgütü başkanı Dina Ionesco da, iklim mültecisi yerine iklim göçmeni denilmesinin daha doğru olduğu vurgusu yapmıştır. Ionesco, mülteci kelimesinin iklim göçmenleri için kullanılmasının, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile kabul edilmiş olan mültecilerin statüsünü de zayıflatarak yeni mağduriyetler oluşturabileceğini iddia etmiştir.¹⁶⁹

Tüm bunlarla beraber, 21. yüzyılın en büyük insani felaketlerinden biri olma potansiyeline sahip olan iklim göçüne gereken önemin verilmesi için dikkat çekici olan mülteci kelimesini kullanmak, pragmatik açıdan yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktadır. Ayrıca 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'nde yapılan mülteci tanımı, revize edilmeye açık bir tanımdır (hukuksal tanım ile ilgili tartışmalar ileriki başlıklarda ele alınacaktır.)

Tüm bu tanım tartışmalarının arasında, en çok kabul görmüş olanı Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından yapılan tanımdır. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2007 yılında bir çerçeve geliştirmek amacıyla yaptığı tanıma göre:

“Çevresel göçmenler, yaşamlarını veya yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyen ani veya yavaş gelişen iklim/çevre olaylarından ötürü, evlerini ve yaşadıkları bölgeleri geçici veya kalıcı şekilde terk etmek zorunda kalan ve bu sebeple ülkesi içinde ya da ülkesi dışına göç eden insanlar için kullanılan kavramdır.”¹⁷⁰

¹⁶⁸ Stephen Castles, “Environmental Change and Forced Migration: Making Sense of the Debate”, Working Paper no: 70, Ekim 2002, s. 8.

¹⁶⁹ Dina Ionesco, “<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>”, 6 Haziran 2019.

¹⁷⁰ Laczko ve Aghazarm, (Migration, Environment...),a.g.e., s.19

Oldukça geniş bir çerçeve çizen bu tanım, tüm sınıflandırmaları içine alacak şekilde geniş bir kapsama sahip olmasından ötürü iyi bir tanım olmakla beraber, aynı sebepten ötürü muğlaklık barındırmaktadır. Doğru tanıma ulaşmak kadar önemli bir diğer konu ise, doğru data ve istatistikleri toplamaktır.

5. İklim Mültecileri ve Data Sorunları

Doğru bir iklim mülteci tanımlamak kadar önemli olan bir diğer nokta da, iklim göçü ile ilgili kapsamlı data ve istatistik toplanmasıdır. Data ve istatistik eksikliği, göç ve çevre arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve bu konuda politikalar geliştirmek açısından son derece hayattır.¹⁷¹

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, gelecek yıllarda iklim değişikliği yüzünden göç etmek zorunda kalacak kişilerle ilgili birçok tahmin ve istatistik bilim insanları tarafından üretilmiştir, ancak tüm bu değerlendirmeler, iklim değişikliği üzerine olan beklentiler ve gelecekte yaşanacak nüfus artışı tahminlerine göre oluşturulmuş kaba bulgulardır. Yani, ampirik bir çalışmanın ürünü olarak ortaya konmayan tüm bu datalar, iklim değişikliğinden etkilenecek bölgelerdeki nüfus yoğunluğu göz önünde bulundurularak ortaya konmuş tahminlerin ötesine geçmemektedir.¹⁷² Bunun da asıl nedeni, iklim ve göç arasındaki ilişkiyi gösteren data toplamının oldukça zor olmasıdır.

Data toplamada yaşanan en büyük sorunlardan biri, iklim değişikliğinin olası etkilerini tahmin etmekte yaşanan zorluklar ve iklim değişikliğinin bireylerin tercihlerine etkisinin mevcut modelleme teknikleriyle yeterince açıklanamayıdır. Ayrıca, gelecekte ulaşılacak emisyon oranları ve meteorolojik değişikliklere karşı geliştirilecek politikaların bilinmezliği de, ileriye yönelik data ve istatistik oluşturmanın önündeki en büyük engeller arasındadır.¹⁷³

¹⁷¹ a.g.e s. 20.

¹⁷² a.g.e

¹⁷³ a.g.e

Bir diğerk önemli sorun ise, bir önceki başlıkta da bahsedilmiş olan tanım sorunudur. İklim göçü ile ilgili geniş çapta kabul görmüş bir tanım olmaması, data toplama ve istatistik oluşturmaya da bir hayli zorlaştırmaktadır. Çevresel değişimlerin göçe olan etkisini ekonomik, politik ve sosyal sebeplerle ortaya çıkan göçlerden ayırt etmek de bu doğrultuda zorlaşmaktadır. Buna ek olarak, adaptasyon, savunmasız olma, çevresel felaket gibi tanımı muğlak olan diğerk kavramlar da, tutarlı ve geniş çevrelerce kabul görececek dataların toplanmasını zorlaştıran diğerk etmenlerdir.¹⁷⁴

Günümüzde, iklim göçü ile ilgili – özellikle az gelişmiş ülkelerde - kullanışlı data miktarı oldukça yetersizdir. Birçok az gelişmiş ülke, nüfus sayımlarında dahi insanların doğum yerini kayıt altına almamakta, bu durum göç ile ilgili en basit dataların bile toplanamamasına sebep olmaktadır.¹⁷⁵ Birçok az gelişmiş ülkede iklim değişikliği hakkında bilimsel araştırmalar yapılması dahi oldukça zordur. United Kingdom's Department for International Development DFID'in yapmış olduğu araştırmaya göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, bilimsel araştırma kapasitesi oldukça sınırlıdır: Afrika Kıtası'nda Sahra Altı'nda kalan Sahel bölgesinde her bir milyon kişiye sadece 48 araştırmacı düşmektedir. Bu sayının OECD ülkelerinde her bir milyon insana 3000 araştırmacıya tekabül ediyor oluşu, iklim göçünden en fazla etkilenecek olan az gelişmiş ülkelerde araştırma yapmanın ne denli zor olduğunu göstermek açısından son derece önemlidir.¹⁷⁶

Araştırmacı eksikliğine bir de az gelişmiş ülkelerdeki siyasal isteksizlik eklendiğinde, sağlıklı ve yeterli data toplanması neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Az gelişmiş ülkelerin mevcut durumda birçok hayati problemle yüzleşiyor oluşu da, geleceğe yönelik potansiyel tehditlerle öncelikli olarak ilgilenmelerini mümkün kılmamaktadır. Eski BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'un da belirttiği gibi, dünyada yaşanan mevcut krizler ve mülteci krizleri ile çok meşgul olunması, siyasal otoriteleri iklim göçüne yeterince mesai harcamaktan alıkoymaktadır. Tüm bunlara rağmen, son yıllarda birçok farklı alanda çalışan bilim insanının iklim göçü alanında çalışmalar yapıyor olması ve bu sayede disiplinler arası çalışmaların sayısında yaşanan artış, belirli ölçekte sağlıklı datanın gün geçtikçe artarak toplanmasına fayda sağlamaktadır. Bu da,

¹⁷⁴ a.g.e s.21

¹⁷⁵ a.g.e

¹⁷⁶ ag.e

son yıllarda iklim değışikliği çalışmaları üzerine giderek artan ilgi sayesinde meydana gelmiştir.

Sonuç olarak, doğru tanımlamalar ve data analizleri yaparak iklim g ilişkisini ortaya koymak, iklim göçü alanında politikalar geliştirmek ve bu sorunu zmek için olmazsa olmazlar arasındadır. Ayrıca, siyasetçileri iklim göçünün ne derece önemli olduğuna ikna etmenin yolu da yine datalar toplayarak sorunun ciddiyetinin somut şekilde ortaya konmasıyla olacaktır.¹⁷⁷ Data ve tanım sorunları kadar önemli bir diğer sorun da, iklim mültecileri ve hukuki statü sorunudur. Sıradaki başlıkta, iklim mültecilerinin hukuksal statüleri ve bu konudaki problemler ele alınacaktır.

6. İklım Mültecileri ve Hukuki Sorunlar

İklım yüzünden göç etmek zorunda kalan insanların mülteci statüsünde değerlendirilmesi, tanım sorunları başlığında da bahsedildiği gibi, uluslararası hukukun alanına giren bir meseledir. İklım göçünün uluslararası bir boyut kazanmaya başlaması ile birlikte, ilk iklim mülteciliği başvuruları da yapılmaya başlanmıştır. 2013 yılında, bir ada devleti olan Kiribati'den Ioane Teitiota, Yeni Zelanda'dan mülteci statüsü alabilmek amacıyla başvuruda bulunmuş, ancak Yeni Zelanda Yüksek Mahkemesi Teitiota'nın başvurusunu reddetmiştir. Sebep olarak ise, Teitiota'nın Cenevre sözleşmesi ile belirtilen mülteci tanımına uymadığı belirtilmiştir. Ioane Teitiota'nın davasına benzer niteliklerde hem Yeni Zelanda'da hem de birçok farklı ülkede davalar görülmüş, ancak iklim değerikliği sebebiyle g etmek zorunda kalan kişiler mülteci statüsü kazanamamışlardır.¹⁷⁸ İklım değerikliği sebebiyle g etmiş kişilerin mültecilik statüsüne hukuken sahip olamaması ve bu konuda oluşan sorunları doğru anlamak için, öncelikle uluslararası mülteci hukukunu, tarihsel süreci içerisinde yaşadığı değerimlerle incelemek gerekmektedir.

¹⁷⁷ A.g.e., s.30

¹⁷⁸ Teena Brown Pulu, "New Zealand's climate refugee debate grows older", *Te Kaharoa*, Vol. 8, No. 1, 2015, s. 10-13.

Mültecilik, ilk olarak 1951 Cenevre Konvansiyonu'nda tanımlanmıştır. Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci:

“1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişidir”

1951 yılında hazırlanan ve daha sonra 1967 yılında imzalanan protokolle revize edilen mültecilik statüsü için, Cenevre Sözleşmesi ve getirmiş olduğu tanım en bağlayıcı hukuki metin olarak günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.¹⁷⁹

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi, sadece Avrupa'dan gelen insanlara bu statüyü vermeyi taahhüt etmektedir. Ayrıca Cenevre'de yapılan tanım sadece 1951 yılından önce yaşanan olaylar sonucunda iltica eden kimseleri kapsamaktadır. Örnek vermek gerekirse, Nazi zulmünden kaçan Yahudiler tam olarak burada yapılan tanımın kapsadığı biçimi ile mülteci statüsü alabilecek niteliklere sahiptirler. 1967 yılında Cenevre Sözleşmesi'ne ek olarak hazırlanan protokol ile birlikte, sözleşmeden tarih kısıtlaması kaldırılmış ve 1951 yılından sonra olan olaylar sonucu iltica eden kimselere de mülteci statüsü tanınmasının önü açılmıştır. 1967 protokolü ile beraber yapılan bir diğer değişiklik ise, mekan sınırlamasının kaldırılmasıdır. Cenevre sözleşmesi ile sadece Avrupa'dan gelenlere tanınan hak, 1967 protokolü ile birlikte mekan sınırlamasından da sıyrılarak evrensel bir nitelik kazanmıştır.¹⁸⁰

Mülteci tanımında en dikkat çekici noktalardan bir tanesi, “haklı sebeplerle zulme uğrama endişesi taşıma”, bir diğer önemli nokta ise “bulunduğu ülkeyi terk etmiş” olmaktır. İklim göçmenlerine mülteci statüsü verilip verilmemesi üzerine akademik çalışmalarda yaşanan tartışmalar da, temelde bu iki nokta üzerine dayanmaktadır.

¹⁷⁹ Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, “<http://sgdd.org.tr/wp-content/uploads/2017/05/Turkiye-de-Iltica-Sureci.pdf>”

¹⁸⁰ Nuray Ekşi, “İklim Mültecileri”, Göç Araştırmaları Dergisi, Vol. 2, No. 2, 2016, s. 16.

İklim değişikliği yüzünden göç etmek zorunda kalacak olan insanların büyük çoğunluğunun buldukları ülke içerisinde göç etmesi beklenmektedir. Bu da onları, kendi ülkesinde yerinden edilmiş insanlar sınıfının bir parçası yapmaktadır. Oysaki uluslararası hukukta kabul edilmiş olan mülteci statüsü, kendi ülkesinden iltica etmiş ve başka ülkenin sınırları içerisinde sığınma talebi olan kişilere verilmektedir. Yani, iklim göçmenleri mülteci olarak kabul edildikleri durumda dahi, iklim göçü sorunu ile yüzleşen milyonlarca insan, kabul edilen tanımın dışında kalacaktır. Sonuç olarak, bulunduğu ülkeyi terk etmeyen (ya da edemeyen) ancak iklim değişikliğinden etkilendiği için ülke içinde göç etmek zorunda kalan kişiler yapılan tanımın dışında bırakılmış olacaktır.¹⁸¹ Birçok yazar iklim göçmenlerinin mülteci olarak kabul edilmesini bu sebeple doğru bulmamaktadır. Ülke içinde göç etmek zorunda kalan kimselerin durumunu kapsayacak şekilde bir iklim mültecisi tanımı yapmak ve onlara bazı haklar tanımak da mümkün değildir.¹⁸² Çünkü bir devletin otoritesinin hüküm sürdüğü alana uluslararası hukuka göre de başka devlet veya uluslararası organizasyonların müdahale etmesi mümkün olmamaktadır.

İklim göçmenlerinin mülteci tanımına uymamasının bir diğer sebebi ise, mülteci tanımında geçen ‘haklı sebeplerle zulme uğrama endişesi taşımak’ ibaresidir. Mültecilik tanımında bahsedilen haklı sebepler: din, dil, ırk ve politik görüşleri kapsamaktadır. Ancak iklim göçü, din, dil, ırk gibi belli başlı özelliklere sahip olan gruplara karşı geliştirilen eylemler sonucunda değil, iklim değişikliği sonucunda yaşanmaktadır. İklim değişikliğinin etkileri ise, bunu tecrübe eden insanların farklılıklarına bakmaksızın hepsini bir arada etkilemektedir. Bundan dolayı, birçok akademisyen ve hukukçuya göre, iklim göçmenlerine mülteci statüsü tanımak doğru olmayacaktır. Bununla bağlantılı bir diğer önemli nokta ise “zulüm” (persecution) tanımının iklim göçmenlerine uygulanabilirliğidir. Tüm devletlerin ve toplumların ortak olarak katkı sağladığı küresel ısınma, zulüm olarak nitelendirilecek olduğu takdirde dahi zulmeden bir aktör bulma olanağı bulunmamakta, bu da iklim göçmenlerini normal şartlarda kasıtlı insan hakkı ihlalini gerekli kılan zulüm tanımının dışına itmektir. Önceden de

¹⁸¹ Bu sorun aslında sadece iklim mültecilerinin değil, tüm mültecilerin ortak problemi olarak göze çarpmaktadır.

¹⁸² Jane McAdam, *Climate Change, Forced Migration and International Law*, New York: Oxford University Press, 2012, s. 43.

değinildiği gibi bu uygulanan sözde zulmün (iklim değişikliği) bir neden yüzünden (dini – siyasi – ırk) uygulanmıyor oluşu, yine bu koşullar altında iklim göçmenlerini mülteci statüsünün dışına çıkararak diğer nedenlerdir.

Ancak tüm bunlara rağmen, iklim değişikliğine en fazla katkı veren ülkelerin gelişmiş ülkeler olması, bunun karşı iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek insanların ise az gelişmiş ülkelerin insanları olması en dikkat çekici noktalardan biridir. Üstelik gelişmiş ülkeler tarihsel olarak bu durumdan sorumlu oldukları gibi, günümüzde de havayı kirletmeyi ve ekolojik dengeyi bozmaya devam ederek görece bilinçli bir zarara yol açmaktadırlar. Bu yönüyle bakıldığı zaman, iklim göçünün de gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerinde uyguladığı zulüm olduğu söylenebilmektedir.¹⁸³ Ancak bu durum zulüm olarak kabul edildiği takdirde, iklim göçmenlerinin gelişmiş ülkelerin hükümetlerinden kaçarak kendi az gelişmiş ülkelerinin topraklarına iltica etmesi beklenir. Realitede ise, iklim göçmenleri kendi ülkelerinden kaçıp gelişmiş ülkelere iltica etmeye çalışarak adeta tüm mülteci paradigmasını tersine çevirmektedirler. Bu da tanımda bahsedilen “zulmedenden kaçış” anlamında kullanılan mültecilik tanımının tam tersi bir harekettir.¹⁸⁴

Tüm bu tartışmalar içerisinde en büyük problemin zulüm tanımında olduğunu görebiliriz. Geleneksel tanımıyla anlaşıldığı takdirde, zulüm (persecution) ve iklim değişikliği birbirleriyle kolay bağdaştırılamayacak noktalarda durmaktadır ve bu nedenle iklim göçmenlerinin zulme uğradığını söylemek de mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, yerel halklar ve yerli kabilelerin yasal hakları ve hukuki durumları üzerine çalışmalarda bulunan kişilerin aklında bulundurması gereken en önemli noktalardan bir tanesi, hukuki düzenlemelerin mevcut durumla her zaman örtüşmediğidir. Yani hukuki düzenlemeler, özellikle çevresel sorunları açıklamakta ya da onlara çözüm üretmekte birçok durumda yetersiz kalmaktadır.¹⁸⁵

Güncel sorunları açıklamakta hukukun bazen yetersiz kalıyor olması, sadece mülteci hukukunda değil, birçok insan hakları davalarında da yaşanan sorunlardır.

¹⁸³ McAdam, (Climate Change...), a.g.e., s. 45

¹⁸⁴ a.g.e

¹⁸⁵ Laura Westra, *Environmental justice and the rights of ecological refugees*, London: Earthscan, 2009, ss. 14-20.

Sonuçta, zulüm gibi kavramların hukukta geleneksel anlamlarıyla tanımlanmış olması, mültecilerin de bu tanımın kapsamının dışında kalmasına sebep olmaktadır. Mevcut tanımı korunduğu takdirde, iklim göçmenlerinin mülteci statüsü kazanması bu nedenle mümkün görünmemektedir.¹⁸⁶ Birleşmiş Milletler Mülteci Komiserliği'nin sanayileşmiş ülkelerin baskılarından sıyrılarak mülteci tanımını değiştirme ihtimali ise, Biermann ve Boas tarafından son derece zayıf bir olasılık olarak nitelendirilmiştir.¹⁸⁷ İklim göçmenlerinin haklarını düzenleyen uluslararası hukuka dayalı yasalar olmaması, bazı ülkelerin bu duruma kendi iç hukuklarında yer vermesine neden olmuştur. Bu ülkelerin sayısı ise oldukça kısıtlıdır.

Sonuç olarak, iklim göçmenlerinin mülteci statüsü alabilmelerinin önünde bir takım engeller bulunmaktadır. İklim göçmenlerine hukuki bir statü kazandırmak ve mülteci olarak tanınmalarını sağlamak için, mevcut mülteci tanımında değişiklikler yapılması gerekmektedir. İklim mültecisi için birçok tanım önerilmiş olmasına karşın, kapsayıcı ve uygulanabilir bir tanım geliştirmek bugüne dek mümkün olmamıştır. Yapılan tanımlardan en kapsamlılarından biri, Jessica Cooper'ın yapmış olduğu tanımdır. Jessica Cooper mülteci tanımını:

“(1) Irk, din, milliyet gibi belirli bir sosyal grubun üyeliği veya siyasi görüş nedeniyle zulüm görme korkusuna sahip olan veya (2) yaşamını, sağlığını tehdit eden bozulmuş çevresel koşullara ve doğal kaynak kıtlığından dolayı yaşam endişesi taşıyan ve ülkesinin sınırları dışında bulunan ve ülkesinin korumasından faydalanma rızasında bulunmayan kişilere mülteci denir”

Şeklinde yapmıştır.¹⁸⁸ Cooper'ın tanımının gayet kapsamlı bir tanım olmasına rağmen, halen ülke içerisinde yerinden olmuş insanlar dahil birçok grubu dışarıda bırakan bir tanım olduğu görülmektedir. 1967 yılında düzenlenen mülteci tanımı değiştirilmeden iklim göçmenleri mülteci kapsamına alınmak isteniyorsa, zulüm (persecution) kelimesine yüklenen hukuki anlam revize edilerek, güncel çevresel sorunları kapsayacak yeni bir zulüm tanımı üzerinde çalışılmalıdır. Tüm bunların yanında belirtmek gerekir

¹⁸⁶ McAdam, (Climate Change...), a.g.e., s. 42.

¹⁸⁷ Frank Biermann ve Ingrid Boas, “Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees”, Global Environmental Politics, Vol. 10, No. 1, 2010, s. 82.

¹⁸⁸ Jessica B. Cooper, “Environmental refugees: Meeting the requirements of the refugee”, New York University Environmental Law Journal, Vol. 6, No. 2, 1998, ss. 480–488.

ki, tanımı bu şekilde revize edecek olmak birçok sorunu çözmek için bir fırsat doğuracak olsa dahi, gelişmiş ülkelerin mülteci tanımını revize ederek yeni sorunluluklar üstlenmek istemeyeceği aşıkardır.

Jessica Cooper tarafından tanımlanmış olduğu gibi geniş bir mülteci tanımı oluşturulduğu ve bunun da gelişmiş devletler tarafından kabul edildiği düşünülürğünde dahi, sorunun çözüldüğünü söylemek mümkün olmayacaktır. İklim mültecisi durumuna düşenler ve iklim değışikliğı yüzünden yaşam alanını kaybeden tek canlı türü insanlar değildir. Birçok hayvanın da dahil olduğu milyarlarca canlı da insanlarla beraber yaşadıkları bölgelerden göç etmek zorunda kalacak, ekolojik habitat tamamen değışme uğrayacaktır. Yani hukuksal düzenlemeler sorunun kökenine inen ve iklim göçü meselesini çözüme kavuşturacak niteliklere sahip durumda değildir. Ancak oluşan mağduriyetleri azaltma anlamında bir yardımcı söz konusudur.

Hukuki düzenlemelerin yeterliliğıyle ilgili bir diğere önemli noktaya ise Jane McAdam parmak basmıştır. Uluslararası hukuka göre iklim göçmenlerinin mülteci olarak kabul edilmesi, ancak bir amaç değil araç olarak görüldüğünde fayda saylayabilir. Çünkü uluslararası hukukun almış olduğu karar, siyasi otoriteler tarafından desteklendiğı takdirde bir anlama kavuşabilir. Aksi takdirde uluslararası hukukun mülteci tanımını genişletmesi veya yeni bir tanım yapması, devletler yeni tanımı onaylamadığı ve yürürlüğe sokmadığı sürece bir anlam ifade etmeyecektir. Hatta hukuki olarak bir sonuca ulaşmış gibi gözükme, devletlerin siyasi çaba göstermesinin önüne dahi geçebilir. Buradan çıkarılacak olan sonuç, uluslararası bir siyasi irade gösterilmediğı müddetçe, alınacak hukuksal kararlar da münferit kararlar olarak kalacak ve mevcut krizlerin çözümüne fayda sağlamayacaktır.¹⁸⁹ En başta yapılması gereken şey, ampirik bulgularla ve bilimsel çalışmalarla desteklenmiş ve harekete geçirilmiş siyasi teşebbüslerdir.

Özetle, tezin bu bölümüne kadar olan başlıklarda anlatılmış olan tanım, sınıflandırma, data, istatistik ve hukuksal sorunların hepsi, iklim mültecileri konusunda eksik olan ve geliştirilmesi gereken parçalar olarak karşımıza çıkmaktadır, ancak tüm bu sorunların birleşerek oluşturduğu ana sorun siyasal sorunlardır. İklim mültecileri gibi

¹⁸⁹ McAdam, (Climate Change...), a.g.e., ss. 210-211.

tüm dünyayı etkileyen büyük bir sorunun çözümü, şimdiye dek bahsedilen mevcut problemler çözüldükten sonra dahi, ortaya konacak güçlü bir siyasal irade ile sonuca ulaştırılabilir. Bir sonraki başlıkta da bu doğrultuda iklim göçü ve siyasal sorunlar ele alınacaktır.

7. İklim Mültecilerinin Siyasi ve Güvenlik Sorunları

Siyasi ve güvenlik sorunları, iklim mültecileri krizinin en önemli iki ayağını oluşturmaktadır. İklim göçünün ne denli tehlikeli ve yıkıcı bir etkiye sahip olacağı, atılan siyasi adımlar tarafından belirlenecektir. İklim göçü ile ilgili bundan önce bahsedilen başlıklarda değinilen data, tanım, hukuki sorunlar gibi tüm problemler, doğrudan veya dolaylı olarak sorunun siyasi boyutuyla ilgilidir. Bu sebeple, iklim göçü ile ilgili şu ana dek işlenmiş tüm başlıkların, siyasi sorunları çözmeye yönelik aşamalar olarak görülmesi de mümkündür.

Siyasi sorunlar kadar önemli olan bir diğer konu ise iklim göçünün güvenlik boyutudur. Günümüzde uluslararası ilişkiler ve dünya siyasetini belirleyen temel nokta güvenlik kaygıları ve güvenlik algısıdır. Yani, güvenlik ve siyaseti birbirlerinden ayırarak incelemek bu ikisi arasındaki bağlantının iyi anlaşılmasına engel olabilir. Bu sebeple iklim göçünün güvenlik ve siyaset sorunları tek başlık altında toplanarak beraber incelenecektir. İşin güvenlik boyutu dışarıda bırakıldığında, iklim göçü ile ilgili yapılması oluşturulması gereken politikalar bundan önceki başlıklarda incelenen konulardan ibarettir. Tekrar üzerinden geçmek gerekirse, konuya yeterince ilgi gösterilmemesinden kaynaklanan bilimsel araştırma eksikliklerinin yol açtığı data ve tanım sorunları, iklim göçünün daha çok kırılganlık gösteren az gelişmiş ülkelerin üzerlerinde bir yük olması sebebiyle yaşanan sorumluluk dengesizliği, yine az gelişmiş ülkelerin bilimsel çalışmalara yeterince kaynak ayıramaması sonucunda gelecek için yeterince hazırlık yapamamaları, küresel çözüm yerine gelişmiş ülkelerin iklim sorunu yaşanan bölgelerden inisiyatif almalarını beklemeleri, bunun sonucunda da uluslararası hukukta yapılması gereken gerekli düzenlemelerin yerine getirilmemesi, iklim göçünün siyasi sorunlarını oluşturan ana meseleler olarak dikkat çekmektedir.

Tüm bu sebeplerin yanında, aktörlerin iklim göçü konusunda oluşturdukları politikaları etkileyen ana etmen, belirtildiği gibi güvenlik algılarıdır. Aslında sadece iklim göçü değil, tüm göç ve mülteci krizlerinin -özellikle devletler tarafından – bir güvenlik meselesi olarak görüldüğünü, bu konudaki politikaların da her geçen yıl güvenlik kaygıları tarafından daha fazla şekillendiğini görmek mümkündür.

Örnek olarak verilen AB'nin mülteci politikalarının, aslında gelişmiş ekonomilere sahip Avrupa ülkelerinin güvenlik kavramına atfettikleri anlam tarafından şekillendiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, iklim göçüne karşı aktörlerin politikalarını incelemek için de, güvenlik algılarına göre bir sınıflandırma yapmak yerinde olacaktır. İklim göçü konusunu güvenlik sorunu olarak ele alan ve politika belirleyen temelde üç farklı yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi, devletin güvenliğini önceleyen ve tehditleri devletin güvenliğini referans alarak belirleyen yaklaşımlardır. İkincisi ise, bireyin güvenliğini önceleyen, dolayısıyla tehditleri bireyin güvenliğini referans alarak politika oluşturan yaklaşımdır. Üçüncü ve son yaklaşım ise, günümüz geleneksel anlayışında yeterince yer bulamasa da, çağdaş güvenlik sorunlarını çözüme kavuşturmak için en sağlıklı seçenek olan: ekolojinin ve biyosferin güvenliğini önceleyen ve tehdit algısını ve siyasetini buna göre belirleyen ekolojik-güvenlik anlayışıdır. Sıradaki başlıklar altında bu üç farklı güvenlik algısı sırasıyla analiz edilecek ve günümüzün güvenlik sorunlarına cevap vermek için hangi güvenlik anlayışının daha makul olduğu üzerine bir tartışma yürütülecektir.

7.1 Devlet Temelli Güvenlik

Devletin güvenliğini önceleyen ve tehdit algısını buna göre yapılandıran güvenlik ve siyaset algısı, bu üç farklı güvenlik anlayışı içerisinde en geleneksel olan anlayıştır. Belki yüzyıllardır güvenlik dendiğinde akla gelen ilk şey olan 'devletin güvenliği'ni sağlamak, bu tür siyasetin en temel amacıdır. Devletin güvenliğini sağlamak üzere politikaları düzenleyen de yine devletin kendisidir. Uluslararası ilişkilerde de neorealist perspektifin hâkim teorilerin başında geldiğini düşündüğümüzde, uluslararası politikayı şekillendiren en önemli siyaset yapım şekli olarak da bu tür güvenlik ve siyaset anlayışının karşımıza çıktığını söylemek zor olmayacaktır. Sonuç olarak, devletlerin

uluslararası sistemdeki amaçları, kendi güvenliğini ve egemenliğini korumak üzere hareket etmektedir.¹⁹⁰

Bir güvenlik meselesi olarak iklim göçüne bakışta da, devletin güvenliğini ön plana çıkararak onu korumak üzere eylemler alınması sık rastlanılan bir durumdur. Yani devleti temel alan güvenlik yaklaşımları, çevresel felaketlere ve iklim göçüne karşı devleti koruyarak iç istikrarsızlık ya da çatışma durumlarından kaçınmayı hedef alır¹⁹¹. Bir diğer hedef ise, çevresel felaketleri bir ekonomik güvenlik sorunu olarak görerek devletin sınırlarını çevre sorunlarına karşı korumaktır. Özellikle gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerden kendilerine doğru başlayacak olan büyük göç dalgalarının büyük bir güvensizliğe sebep olacağını düşünerek buna göre hareket etmekte ve politika geliştirmektedirler. Avrupa Birliği de, iklim göçüne ve iklim değişikliğine karşı bu tür bir güvenlikçi perspektiften yaklaşmaktadır. Özellikle son dönemde Avrupa Birliği ülkelerine yönelen göçlerin sayısında görülen artış da, Avrupa Birliği ülkelerini gitgide daha da devlet güvenliğini sağlamaya yönelik politikalara itmiştir. 2007 yılında Avrupa Birliği tarafından hazırlanan Bir Güvenlik Riski Olarak İklim Değişikliği (*Climate Change as a Security Risk*) adlı raporda da, artan iklim değişikliğinin devletlerin istikrarlarının bozulabileceği ve yeni göç dalgaları da oluşturarak AB ülkelerinin güvenliğini tehdit edebilecek bir sonuç doğurabileceği üzerinde durulmuştur.¹⁹²

Son yıllarda Avrupa Birliği'nin de göç ve mülteci konularını ele alırken gittikçe daha güvenlikçi bir bakış açısıyla konuya yaklaştığı görülmektedir. 2016 yılında da Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu birlikte sınırların güvenliğini daha da güçlendirerek mültecilerin Avrupa'ya girişini önleyecek yeni bir anlaşmaya imza atmıştır. Bu anlaşmayla beraber Frontex'i kurarak AB sınırlarını mültecilere karşı daha güvenli hale getirmişlerdir¹⁹³. Görüldüğü üzere, yapılan bu anlaşma tam olarak devlet temelli bir güvenlik algısının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın (FRA) hazırladığı raporlarda da, mültecilere karşı gittikçe artan güvenlikçi bakış açısı dikkat çekmektedir. Temel insan hakları

¹⁹⁰ Arı, (Uluslararası...), a.g.e., s. 139.

¹⁹¹ Yasemin Kaya, *Ekolojik Güvenlik*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2019, s.57.

¹⁹² A.g.e., ss. 90-91.

¹⁹³ European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_2292

vurgularının yoğun olarak yapıldığı bu raporlar, 2020 yılına gelindiğinde sınır güvenliklerinin öne çıktığı raporlara dönüşmüştür.¹⁹⁴

İklim göçü, çevresel felaketler ve mülteci konularına devlet temelli bir güvenlikçi bakış açısıyla yaklaşımda bulunan tek yapı Avrupa Birliği ve üye ülkeleri değildir. Neredeyse tüm gelişmiş sanayi ülkeleri, yüz yüze oldukları bu problemleri güvenlik sorunu olarak nitelendirmektedirler. Örneğin ABD'nin iklim mültecilerine karşı uyguladığı politikalar da aynı yönde işaretler vermektedir. İklim göçünün günümüzdeki neredeyse ilk örneklerinden bir tanesi Alaska'da bulunan Sarichef adlı küçük bir adada yaşanmıştır. 2004 yılında artan sıcaklıklar sonucu adanın yüzeyinin erimeye başlaması sonucu insanlar zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu bölgenin ABD sınırları içerisinde olmasına rağmen ABD dışlayıcı bir politika izleyerek iklim mültecilerine yeterince yardımcı olmamıştır.¹⁹⁵

Yukarıda bahsi geçen örneğe, ayrıca ABD'nin mülteci politikasındaki genel dışlayıcılığa ve güvenlikçiliğe baktığımızda, aslında gelecek yıllarda özellikle Meksika'da yaşanacak olan iklim göçüne karşı alacağı tavrı tahmin etmek zor olmayacaktır. ABD'nin mülteci politikası, her yıl başkanın Kongre'ye danışarak aldığı kararlarla belirlenmektedir. Başkan her mali yılda, Kongre ile beraber ABD'nin o yıl alacağı maksimum mülteci sayısını belirlemektedir. 2016 yılında 85.000 olan bu sayı, 2018 yılında başkan Trump tarafından 45.000'e düşürülmüştür. Bu sayı 2019 yılında ise 18.000'e düşürülmüştür.¹⁹⁶ Böyle bir ortamda, son yıllarda Meksika – ABD sınırından içeri girmeye çalışan iklim mültecileri de ABD'nin güvenlikçi politikalarına takılmakta ve sınırdan içeri girememekte, girseler dahi sürekli olarak ülkeden ihraç edilme tehlikesi ile yüz yüze yaşamaktadırlar. 2015 yılında Honduras'ın neredeyse hiç yağış almaması sonucu yüzbinlerce insan Meksika sınırından ABD'ye girerek kendilerini açlıktan korumaya çalışmışlardır.¹⁹⁷ ABD'nin ise artan iklim mültecilerine ve diğer mültecilere karşı ilk politikası sınıra duvar örmek şeklinde olmuştur. Donald Trump'ın seçim döneminde en büyük vaatlerinden birisi de, ABD'nin güvenliğini sağlamak üzere

¹⁹⁴ FRA, *Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders*, Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2020.

¹⁹⁵ Steven Tetric, *Climate Refugees: Establishing Legal Responses and U.S. Policy Possibilities*, Scholarly Horizons: University of Minnesota, Morris Undergraduate Journal, 2018, s. 9.

¹⁹⁶ a.g.e

¹⁹⁷ Tetric, a.g.e., s. 11.

Meksika sınırını tamamen duvarlarla kapatarak insan geçişini önlemek olmuştur. Birçok ABD vatandaşı da bu vaade karşı büyük ilgi göstermiştir. Ancak Trump'ın devletin güvenliğini önceleyen bu “duvar” politikası, münferit bir düşünce olarak görülmemelidir. Donald Trump göreve gelmeden önce de, duvarlar ve çitlerle 1000 km'den daha uzun bir sınır çitler ve duvarlarla kapatılmış haldeydi. Bu da, aslında ABD'nin sadece iklim mültecileri değil, tüm göçmenlere karşı bakışını nasıl devletin güvenliğini önceleyen bir bakış açısıyla inşa ettiğini açıkça göstermektedir.¹⁹⁸

İklim mültecilerine devlet güvenliğini önceleyerek yaklaşan diğer ülkeler de Avustralya ve Yeni Zelanda'dır. Kiribati ve Tuvalu gibi bu yüzyıl içerisinde tamamen sular altında kalması beklenen ada devletlerine karşı dışlayıcı politikalar izlemektedirler. Kiribati ve Tuvalu'nun ikisinin birden toplam nüfusunun 120.000 civarında olduğu düşünüldüğünde, devletçi-güvenlikçi bir bakış açısının politika belirlerken ne denli sert ve sadece kendi çıkarlarını düşünecek şekilde hareket ettiği görülebilmektedir.

Sonuç olarak, kişisel çıkarlarını her şeyin üzerinde tutarak rasyonel bir seçim yaptığını düşünen tüm bu devletler iklim göçü krizini daha da derinleştirmekte, önceki bölümlerde anlatıldığı gibi bir yandan da küresel ısınmayı hızlandırarak iklim göçü krizine çift taraflı negatif katkıda bulunmaktadır. Daha çok Güney-Kuzey şeklinde seyreden iklim göçleri, gelişmiş kuzey ülkelerinin çıkarıcı tavırları, ayrıca kendilerini göç dalgalarından olabildiğince uzakta tutma çabaları sonucu gitgide büyüyen bir krize doğru evrilmektedir.

7.2 Birey Temelli Güvenlik

Bireyin güvenliğini öne çıkararak ve tehdit unsurlarını da buna göre belirleyen yaklaşım da, geleneksel uluslararası politikada en çok görülen güvenlik algılarından bir tanesidir. Bu tür bir yaklaşımda güvenlik, bireyin, yani insanın varlığını tehditler ve tehlikelerden koruyarak devam ettirmeyi amaçlar. Bu tür güvenlik algısının dayanak noktalarından bir tanesi de, bireyin güvenliği sağlandığında devletin de güvende olacağı varsayımına

¹⁹⁸ a.g.e

dayanır. Bireyin güvenliği, ana olarak can ve mülkiyet güvenliğinin sağlanması olarak iki temel noktaya dayandırılabilir.

Birleşmiş Milletler'in mülteciler ve iklim konusundaki çabaları da, genel olarak bireyin güvenliğini sağlamak üzere atılmış adımlar olarak nitelendirilebilir. Birleşmiş Milletler de, Birleşmiş Milletler Yüksek Mülteci Komiserliği vasıtasıyla dünyanın çeşitli yerlerinde mülteci durumuna düşen insanlara yardım ederek insani krizleri hafifletmek üzere çalışmalarda bulunmakta ve tüm insanların insan haklarına uygun şekilde yaşamını sürdürebilmelerini sağlamak için çalışmalar yürütmektedir.

Devleti ana aktör olarak alan ve çatışmayı sistemin doğasında olduğunu varsayan neorealist bakış açısının aksine, bireyin güvenliğinin öne alındığı neoliberal anlayışa göre, çatışma yerine işbirliği birçok problemi çözmek için kullanılabilir bir yöntemdir. Nihayetinde BM de, BM'nin bir kurumu olan UNHCR de insan güvenliğini sağlamanın işbirliğini artırarak sağlanabileceği üzerinde durmaktadır. Zira BM'nin kuruluşundaki ilk amaç işbirliğini güçlendirmektir. Ancak BM dahil tüm uluslararası kuruluşların, şirketlerin ve devletlerin tahakkümünde hareket ediyor olması, yani uluslararası politikayı yöneten ana aktörlerin şirketler ve devletler olması, BM'nin insan haklarını koruyacak şekilde bir güvenlik bakış açısıyla eylem planları hazırlayabilmesinin önündeki en büyük engeldir.

İklim göçüne ve iklim değişikliğinin de dahil olduğu insani güvenlik sorunlarının (kırılganlık, açlık, yoksulluk gibi) ekonomik gelişme ile sayesinde yenilebileceği, insani güvenliğin sağlanmasında ekonomik büyümenin en büyük etken olduğu düşüncesi, neoliberal bir mantıkla öne atılmış bir varsayımdır. Bu varsayıma göre, karşılıklı olarak bağımlılığın artması sonucunda, işbirliğine yönelen kurum ve bireyler, insani güvenliğin sağlanmasını da sağlayacaklardır. Ancak iklim değişikliğini ve iklim göçünün doğuran temel sebeplere bakıldığında, en başta büyümenin sınırları yokmuşçasına doğayı ve doğal kaynakları sonuna kadar kullanarak oluşturulan tahribat gelmektedir. Yani iklim göçünü ve iklim değişikliğini ortaya çıkaran neoliberal mantığın aynı zamanda bu sorunları ortadan kaldırdığını düşünmek mantıksal açıdan hatalıdır. Bu durum da bir örnekle anlatılabilir: doğal felaketlerden etkilenen insan grupları, gıda kıtlığı ve barınma sorunları sonucunda iklim mültecilerine dönüşmektedirler. Yani iklim mültecilerinin mülteci durumuna düşmemesi için, gıda güvenliği ve barınma

ihtiyaçlarının öncelikli olarak karşılanması gerekmektedir. Ancak bu şekilde bir politika uygulayarak insani güvenlik sağlanabilecektir. Ancak az gelişmiş ülkeleri daha da kırılgan hale getiren iklim değişikliğinin müsebbibi olan gelişmiş ülkelerden, bu duruma düşürdükleri insanları aynı politikaları uygulayarak kurtarmalarını beklemek mantık dışı olacaktır. Kaldı ki, yıllardır iklim değişikliğinin durdurmak üzere çalışmalarda bulunan uluslararası kurumlar, bunu başaramadıkları gibi, karbon salımı her geçen gün artarak devam etmektedir.¹⁹⁹

Son olarak, bireyin güvenliğini ön plana çıkararak anlayış doğrultusunda iklim ve iklim mültecileri problemlerinin çözüleceği düşüncesi, bireyi ve doğayı karşı karşıya getirdiği için de eleştirilmektedir.²⁰⁰ İklim göçü, sadece insanların değil, ekoloji içerisinde yaşayan tüm canlıların ortak sorunudur. Bundan dolayı, ekoloji ve insani birbirlerinin karşısında sınıflandırmak, etik açıdan sorunlu olduğu gibi, ekoloji zarar görürken insanı kurtarmak da mümkün olmayacağı için pragmatik açıdan da faydasızdır.

7.3 Ekolojiyi Temel Alan Güvenlik

Bu yaklaşım, önceki iki başlıkta incelenen geleneksel bakış açılarından farklı olarak, ekolojik güvenliğini sağlamanın gerekli olduğunu ve tehditleri de ekolojinin güvenliğini tehdit eden unsurlara göre belirlemek gerektiğini savunmaktadır. Ekolojiyi temel alan bir güvenlik yaklaşımı, hem bireyi hem de devleti, daha doğrusu en geniş kapsamıyla tüm varlıkları güvene erdirmeye yönelik kapasitede olduğu için, diğer güvenlik anlayışlarına göre daha kapsamlı bir güvenliği hedeflemektedir. Ekoloji üzerindeki güvenlik tehditleri ise, özellikle 20. yüzyılın ortalarından sonra insanın ekoloji üzerinde yaptığı tahribatın artmasına sebep olan üretim ve tüketim temelli ekonomik ve siyasi yapılarıdır. Neoliberal ekonomik düzende yapılan aşırı ekonomik üretim ve aşırı tüketim, ekolojik güvensizliğin bir ayağını oluştururken, güvensizliğin diğer ayağını ise çatışma

¹⁹⁹ Rebecca Lindsey, <https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-atmospheric-carbon-dioxide>, 20 Şubat 2020.

²⁰⁰ Kaya, a.g.e., ss. 74-75.

ya da sistemik işbirliği ile bireysel gücünü artırmak üzere dizayn edilmiş devletlerden oluşan uluslararası sistemdir.²⁰¹

Ekolojik güvensizliği yaratan günümüz siyasi yapısının bir ayağı neoliberal uluslararası siyasettir. Burada Neoliberallerin iddiası; küreselleşme, ekonomik büyüme ile beraber artan entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık sonucunda, çatışma ihtimalinin azalarak barış ihtimalinin artacağıdır. Bu sayede de daha güvenli bir uluslararası ortam sağlanabilir. Ancak belirtmek gerekir ki, geleneksel güvenlik anlayışı açısından doğru gibi görünen bu önerme, günümüzün güvenlik sorunları göz önünde bulundurulduğunda son derece sığ bir bakış açısı olarak kalmaktadır. 21. yüzyılın güvenlik sorunlarına cevap verecek olan anlayış, biyosferin ve tüm ekolojinin güvenliğini kapsayacak olan ekolojik güvenlik anlayışıdır.

Uluslararası çapta tanınmış bir düşünür olan Arthur Manuel, devletler ve devletlerin işbirliği içerisinde olduğu yatırımcıların, daha fazla üretim yapmak üzere geliştirdikleri işbirliğini, kendileri için finansal bir güvenlik tehdidi olmadıkça devam ettireceklerini ve yerli halkların haklarını çiğneyeceklerini iddia etmiştir.²⁰²

Bu anlayışın nasıl bir güvensizlik yarattığı, bir örnek ile açıklandığında daha iyi anlaşılacaktır. Doğal kaynakların hoyratça kullanılmasıyla biyosfere ve ekolojik güvenliğe zarar veren belli çıkar grupları, bu durum üzerinden karlarını artırmaktadırlar. Buna karşın neoliberal paradigma açısından değerlendirildiğinde sistemde herhangi bir güvensizlik oluşmamaktadır. Ancak, neoliberal düzenin en iyi uygulayıcılarından biri olan Kanada'yı yakından incelemek, bu iddianın ne kadar yersiz olduğunu ve ekolojik güvenliği bozmak suretiyle Kanada'nın ne kadar büyük bir iklim göçü sorununu yarattığını ortaya koyacaktır. Kanada'da büyük şirketler, Haida gibi yerel toplulukların kontrol hakkı bulunan topraklardaki toprakları, suyu ve ormanları tahrip etmekte, burada yaşayan halkları büyük bir gıda ve su kıtlığı ile baş başa bırakmakta ve göçe zorlamakta, bir yandan da yerlilerin hukuken ellerinde bulundurdukları toprakları Wall Street'ten aldıkları tüm kredilere teminat olarak göstererek burada yaşayan insanları gerektiğinde tamamen yerlerinden etmek üzere eylemlerde bulunmaktadır. Tüm bunlar Kanada hükümeti tarafından da bilindiği halde, ekonomik gelişme adına göz yumulmakta ve

²⁰¹ Kaya, a.g.e., ss. 98-99

²⁰² Naomi Klein, *Bu Her Şeyi Değiştirir*, İstanbul:Agora Kitaplığı, 2015, s.513

yerli halklar zor durumda bırakılmaktadır. Ayrıca bu kavimler, Kanada hükümetinin yaptıkları karşısında haklarını aradıklarında, Standard and Poors gibi büyük kredi değerlendirme kuruluşları tarafından “Kanada hükümetine karşı bir ordu ile karşı koyamazsınız ya!” şeklinde çatışmacı bir tavırla yüz yüze bırakılarak, uzun vadede yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda oldukları yönünde telkinlere maruz kalmışlardır²⁰³. Yerlilerin aldığı bu karşılık, aslında barış ve güvenlik üretmesi gereken sistemin ekolojik güvenliği es geçerek nasıl da çatışma ve güvensizlik ürettiğini açık şekilde göstermektedir.

Ekolojik güvensizliği doğuran siyasi yapının bir diğer ayağı ise neorealist paradigmanın ürettiği siyaset tarzıdır. Ancak Kanada örneğinde görüldüğü üzere, devlet merkezli ya da birey ve mülkiyet merkezli paradigmalardan birbirlerinden çok farklı güvenlik politikaları üretmediğinin altını çizmek gerekir. Neoliberal paradigmada güvenliği sağlayan karşılıklı bağımlılığın, neorealist paradigmada güvenliği sağlayan çatışma ile birbirlerinden çok farklı iki olgu gibi görünmesine karşın, pratikte ürettiklerinin birbirleriyle aynı olduğu ve rasyonel seçim yapan aktörler yoluyla ekolojik bir güvensizliğin yaratıldığı açıkça görülmektedir. Bu durumu Mathew Paterson, ekolojinin güvenliğini tehdit eden antroposentrik yapı, devletin ve kapitalizmin ortaklaşa geliştirdikleri yapının bir ürünü olarak görmektedir.²⁰⁴

Güvenliğin, her iki geleneksel anlayışa göre de savaşın varlığı ya da yokluğu ile ilişkilendirilerek açıklanıyor olması, iki paradigmanın da güvenliği olabildiğince dar bir anlamda ele almasına sebep olmakta ve birbirlerinden son derece farklı görünen iki teoriyi birbirlerinin alternatifi yapmaktadır. Bu tür benzerlikler, Charles Tilly'nin “Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990” kitabında “How War Made States and Vice Versa” adlı bölümde de kendisini göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri batılı ülkelerin birbirleriyle savaşmayı bırakmış olması, neoliberallere göre kurumsallığın ve uluslararası organizasyonların etkisini artırması sonucunda yaşandı ve dünya siyasetinde daha güvenli bir ortam tahsis edildi. Demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmamayı tercih etmeleri de, yine güvenli bir

²⁰³ Klein, *a.g.e.*, s .514

²⁰⁴ Matthew Paterson, *Understanding Global Environmental Politics*, London: Palgrave Macmillan, 2000, s. 40

uluslararası ortamın tesis edilmesini sağladı. Ancak Tilly'e göre, neoliberallerin bu varsayımlarına karşın, batılı devletlerin birbirleriyle savaşmama nedeni, tahribat gücü çok yüksek silahlara sahip olmaları ve olası bir savaşın etkisinin son derece yıkıcı bir potansiyelde olmasıdır. Bu da, neoliberal perspektifle bakıldığında güvenliğin sağlandığı anlamına gelmemektedir. Neorealistlerin caydırıcılık olarak adlandırdığı yüksek silah kapasitesi ile gelen barış ise, eksik bir barıştır ve sadece gelişmiş batı ülkelerine gelmiş bir barıştır. Gelişmiş ülkelerde savaş olmaması, bu ülkelerin savaşlarını vesayet savaşları şeklinde üçüncü dünya ülkelerinde devam ettirmesini önleyememiştir. Tilly'nin makalesinde ifade ettiği şekilde, askeri odaklı devlet kapitalizminin sıfır kazançlı bir oyun olması ve batı uygarlığının hiyerarşik, şiddet içeren ve eşitsiz bir yapıda olması, ayrıca küçük bir kesimin bu sistemden elde ettiği refahın geri kalan tüm fakir çoğunluğun sırtında yük olarak taşınması, bu sistemde savaşmayı (ulusal ve uluslararası, direk ya da vesayet yoluyla) mecburiyet haline getirdiği gibi²⁰⁵ günümüzde de bu sistem iklim mültecileri gibi kendi mağdurlarını modern ekolojik savaş ile yaratmaktadır.

Bunun sonucunda, özellikle 3. Dünya ülkelerinde yaşayan insanlar büyük savaşların ve yoksulluğun içinde kalarak iklim mültecisi sorununu yaratması, ulus-devlet ile kapitalizmin ortak hareket etmesi sonucunda yaratılmış sorunlardan bir tanesidir. Bu sorun vesayet savaşları sonunda iç savaşa sürüklenen Yemen'de kendini gösterdiği gibi, Sudan'da, Mısır'da ve birçok farklı ülkede gerçekleşmektedir. Sonuç olarak, kişisel çıkarlarını korumak üzere hareket eden kapitalist devletler ve rasyonel seçim ilkesine göre hareket eden aktörlerden oluşan uluslararası sistem, ekolojik güvenliğin sağlanması için işlevsel bir görüntü vermemektedir. Bu noktada, ekolojik güvenliğin nasıl temin edilebileceğine ve iklim göçü sorununun üstesinden nasıl gelinebileceğine dair bazı noktaların altı çizilmelidir.

Ekolojik güvenliğin sağlanması ve iklim mültecileri sorununun çözme kavuşması için, öncelikle tüm bu sorunların kökeninde duran sebep olan biyosferin üzerindeki baskıların azaltılması gerekmektedir. Biyosferin üzerindeki baskılar azaltılmadan ve

²⁰⁵ Charles Tilly, "Coercion, Capital and European States, AD 990-1990", *The American Historical Review*, Vol. 96, No. 5, 1990, ss. 67-96

küresel ısınmanın etkileri kontrol altına alınmadan iklim değişikliğini engellemek, dolayısıyla da iklim göçünü durdurmak mümkün değildir.

Daha önceden de değinildiği gibi, özellikle iklim göçünün yoğun olarak etki yaratacağı bölgelerde konu ile ilgili bilincin artırılması, politika yapıcıları yönlendirebilecek şekilde araştırmalarla bilimsel veriler toplanması da son derece önemli bir diğer konudur. İklim göçü ile ilgili yeterince bilgi toplanmadan ve bu bilgiler politika yapıcılara aktarılmadan, sağlıklı adımların atılması mümkün değildir.

Tüm örneklerde görülen en büyük sorunlardan bir tanesi de, tüketime ve büyümeye bağlı ekonomik modelden vazgeçilmesidir. Bazı çıkar gruplarına hizmet eden büyüme odaklı ekonomik anlayış, özellikle kırılgan ekonomilere ve gelişmemiş ülkelerin yaşam koşullarına zarar vermekte, iklim göçünün de tetiklemetedir. Tüketime ve büyümeye bağlı ekonomi modelini dönüştürmekle alakalı bir diğer konu da, fosil yakıt tüketimini minimuma indirmektir. Mevcut ekonomik modelden vazgeçmek, yakıt tüketimini de azaltarak biyosferin üzerindeki baskıları da azaltacaktır. Ayrıca GDP'ye dayalı bir ekonomik refah ölçümünden de vazgeçilmesi, tüm halkın refahını dikkate alan bir hesaplama ile toplumların refah seviyelerinin ölçülmesi de, revize edilmesi gereken ekonomik tutumlar arasında yer almaktadır.

Güvenliği en geniş tanımıyla ekolojik güvenlik olarak kabul etmek, ekoloji üzerindeki tüm canlıları koruyabilecek bir yöntem olmakla birlikte, tüm bunlara rağmen iklim göçünün bir ölçüde devam edeceği de bir gerçektir. Ancak insan eliyle bozulan iklim değişikliğinin etkilerinin en aza indirilmesi ile, çevresel felaketler yüzünden göç etmek zorunda kalan canlıların sayısında da ciddi bir azalma olması, bununla mücadele etme yetisini de artıracaktır. Simon Dalby'nin ifade ettiği şekilde, ekolojik güvenliği sağlamak ve düşünme şeklimizi buna göre dizayn etmek kolay bir görev değildir. Bu çaba, derin ahlaki sorgulamalar yapmayı ve radikal eleştirel düşünme tarzlarını daha çok dikkate almayı gerekli kılmaktadır.

SONUÇ

Bu tez, 21. yüzyılın en büyük fenomenlerinden biri olan iklim göçünü uluslararası ilişkiler perspektifi ile incelemeyi amaçlamıştır. Bu perspektif doğrultusunda, iklim göçünün gelecek yıllarda dünya için büyük bir güvenlik sorunu oluşturacağı saptanmış, iklim göçmenleri sorununun sebepleri ve olası çözümler üzerine bir takım çıkarımlar yapılmıştır. Tez, iklim göçü sorununun çözümünde geleneksel güvenlik anlayışlarının önerdiği perspektif yerine Yeşil Teori'nin getirdiği eleştirel bir güvenlik anlayışını alternatif yaklaşım olarak önermiştir. Dahası, uluslararası siyasetin iklim göçü gibi yeni sorunlarına yaklaşımda radikal bir değişimin gerekli olduğu tez boyunca ortaya koyulmaya gayret edilmiştir.

Bu amaçla, tezin ilk bölümünde Yeşil politik düşünce tüm yönleriyle anlatılmaya çalışılmış, yeşil düşüncenin geleneksel teorilerden ve daha önemlisi kendi benzerlerinden doğru şekilde ayırt edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yeşil teorinin felsefi, siyasi, ekonomik ve pratik temelleri üzerine oluşmuş literatüre atıflarla beraber yeşil perspektif geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bölümün sonunda ise, yeşil teorinin uluslararası ilişkiler disiplini için ne anlam ifade ettiği üzerinde durulmuş, buna ek olarak yeşil güvenlik anlayışının temel dinamikleri incelenmiştir. Bölüm boyunca da vurgulandığı gibi, yeşil teori iki ana varsayım üzerinde şekillenmiştir. Bunlardan birincisi eko-merkezcilik, ikincisi ise büyümenin sınırları tezidir. Bu iki ana nokta, Yeşil Teoriyi hem geleneksel teorilerden hem de benzerlerinden ayırt etmek açısından son derece önemlidir. İnsan yerine ekolojiyi merkeze alarak yeni bir etik anlayışa dayanan Yeşil Teori, insanı doğa üzerinde tahakküm kurucu olarak görmek yerine onu ekolojinin bir parçası olarak kabul eder. Bu etik anlayıştan yola çıkarak, sınırsız ekonomik büyümeyi hedefleyen kapitalist anlayışa eleştirel olarak yaklaşır ve günümüz dünyasının siyasi ve ekonomik pratiklerini kökten reddeder. Bu yolla çözümleri de çevreciler gibi sistemin içerisinde değil, sistemsel bir değişimde aramaktadır.

Tezin ikinci bölümünde, tezin konusunu oluşturan iklim göçünü ortaya çıkaran ana etmen olan küresel ısınma ve iklim değişikliği üzerinde durulmuştur. Küresel ısınmanın insan eliyle gerçekleştirilmiş olduğu, bilimsel kaynaklardan örneklerle desteklenmiş, küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin doğurabileceği yıkıcı sonuçlarla ilgili analizler yapılmıştır. Daha sonra iklim değişikliğini durdurmaya yönelik uluslararası çabalara

tarihsel bir bütünlük içerisinde değinilmiş, son olarak ise bu çabaların başarısız olma sebepleri ilk bölümde tüm ayrıntılarıyla işlenen yeşil politik ideolojinin perspektifinden ortaya konulmuştur. Küresel ısınmayı durdurmak amacıyla önemli çabalar sarf eden uluslararası organizasyonlar ve devletlerin, işbirliğinde bir türlü başarılı olamamasının temelinde yatan nedenlerin anlaşılması, geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarının dilemmalarını anlayabilmek açısından da son derece önemli olduğu için, ikinci bölümün sonundaki analizlerin iklim göçüne karşı uluslararası politikaları değerlendirmek için de bir o kadar değerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde, doğal kaynaklar ve biyosferin kullanım hakkı üzerinde yaşanan denetimsizlik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan aşırı kirlenme, Hardin'in "Ortak Malların Trajedisi" olarak adlandırdığı kavram ile açıklanmış ve ortak mallar üzerinde yaşanan trajedi ile rasyonel tercih modeli arasındaki ilişki sorunsallaştırılmıştır. Tezin bu bölümünde üzerinde durulan uluslararası çabaların başarısızlığının sebepleri yeşil bir perspektiften incelendiği takdirde, aslında aynı sebeplerden ötürü iklim göçünün de ortaya çıktığı ve yine aynı sebeplerden ötürü iklim göçünün mevcut sistem içerisinde sağlıklı şekilde çözülemeyeceği ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise, iklim mültecileri sorunu, çok kapsamlı şekilde ele alınmış, yakın gelecekte yaşanacak büyük sorunlara dikkat çekmek amaçlanmıştır. Mevcut durumda iklim göçünü engellemek yahut yavaşlatmak için uygulanması gereken politikaların önündeki siyasi, toplumsal, ekonomik, hukuki engeller ayrıntılı şekilde incelenmiş ve iklim mültecilerinin her şeyin ötesinde büyük bir uluslararası güvenlik sorunu olduğu ortaya konmuştur. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, "güvenlik" kelimesi de eleştirel bir perspektiften bakıldığı zaman türetilmiş (derivative) bir kavramdır. Dolayısıyla "kimin için güvenlik?" ve "ne için güvenlik?" soruları da bu kavram kullanıldığı zaman peşi sıra gelen soruları oluşturmaktadır. İklim göçü gibi büyük bir uluslararası güvenlik sorununun çözümünün devletler, kurumlar ya da şirketler için güvenlik sağlamayı amaçlayan bir bakış açısıyla çözüme kavuşturulamayacağı, hatta tüm iklim sorunlarının temelinde yatan sorunların bu anlayıştan ileri geldiği de yine bu bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, iklim değişikliği ve iklim göçü sorunları ortadan kaldırılmak isteniyorsa, ortaya koyulması gereken güvenlik anlayışının, sadece devletlerin ya da insanın değil, tüm ekolojinin güvenliğini sağlamayı amaçlayan "yeşil güvenlik" olduğu sonucuna

varılmıştır. Bu tezden çıkarılacak en büyük sonuç- pragmatik yahut normatif- hangi bakış açısıyla bakılırsa bakılsın yeşil güvenlik anlayışının günümüzün güvenlik sorunlarına yaklaşımda son derece hayati değere ve öneme sahip olduğudur.

Ekolojik güvenliği temel alan bir güvenlik ve siyaset anlayışı, hem iklim değişikliğini, hem de bu sayede iklim mültecileri sorununu ortadan kaldıracak bir anlayıştır. Bölüm boyunca anlatıldığı üzere, mevcut durumda hâkim teorilerden sorunları çözmelerini beklemek güvenliği sağlamayacaktır. Bugüne kadar çağımızın güvenlik sorunlarını çözemeyen ve hatta bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan geleneksel paradigmlar, günümüzde iyiden iyiye demode olmuş ve küresel sorunları çözme kapasitesini tamamıyla kaybetmişlerdir.

Bazı geleneksel uluslararası ilişkiler yazarları, geleneksel aktörlerinin iklim göçü ve iklim değişikliği gibi sorunları çözecek kapasiteye sahip olduğu, mevcut durumda yumuşak siyaset (soft politics) konuları içinde bulunan çevresel sorunların ileride daha büyük sorunlar oluşturduğunda geleneksel aktörler tarafından da ciddiye alınacağı ve hızlı şekilde çözüme kavuşturulabileceği gibi bir takım varsayımlara sahiptirler. Bu beklentinin son derece anlamsız olduğu, uluslararası aktörlerin mevcut sorunlarda gösterdiği işbirliğine bakıldığında görülebileceği gibi, 2020 yılı itibariyle yaşanan Covid-19 virüs pandemisi ile de kendi ispatlamıştır. Covid-19 salgını sürecinin gösterdiği üzere, devletler her ne kadar neoliberal ekonomiler vasıtasıyla karşılıklı bağımlı hale gelmiş ve işbirliği kapasitelerini son derece artırmış gibi görünse de, her zaman öncelikli olarak kendi çıkarlarını düşünen “rasyonel” aktörlerdir. Fransa, İspanya ve ABD gibi güçlü neoliberal ülkelerin müttefiklerine dahi yardım etmek bir yana, devletlerin kendi insanları arasında dahi tedavi uygulamalarında ayrımcı tavırlar sergilemeleri, çatışma anlarında ülkelerin güvenlik çemberlerini ne denli daralttıklarını da göstermesi açısından trajiktir. Yaklaşık bir milyar insanı doğrudan ve milyarlarca insanı dolaylı yoldan etkileyecek olan iklim göçleri yaşanmaya başlandığında insanlar arasında ve canlılar arasında oluşturulmuş hiyerarşik düzenin daha vahim sonuçlara gebe olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda insanın üzerine düşen ana sorumluluk, ekoloji ile kurduğu ilişkiyi sorgulayarak onu daha eşit bir biçimde yeniden kurmaktır. Bu eleştirel ve eko-merkezci tutum, insan için etik olarak doğru olduğu gibi, pratik açıdan kendi geleceği için de son derece hayati değere sahiptir.

Kaynakça

A Christian Aid Report. *Human tide: the real migration crisis*. London: A Christian Aid , 2007.

Adeni, Pier, ve Brian Wright. "The Prebisch-Singer Hypothesis: A Reappraisal Independent of Stationarity Hypotheses." *The Economic Journal*, Vol. 102, No. 413, 1992: 803-812.

Ağır, Bülent Sarper. "Critical Security Studies." *Theories of International Relations II* içinde, derleyen Tayyar Arı ve Elif Toprak, 111-127. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019.

Alessi, Eva. *Out of the plastic trap: saving the Mediterranean from plastic pollution*. Rome: WWF, 2018.

Amin, Samir. "A Brief Biography of Samir Amin." *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine Vol:44*, 1992.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktüel Yayınları, 2018.

Arı, Tayyar ve Fatih Bilal Gökpınar "Green Theory in International Relations" *Theories of International Relations II* içinde, derleyen Tayyar Arı ve Elif Toprak, 163-175. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019.

Ayaydın, Eda. *The arctic region: Impact of global warming & competition for energy resources*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2017.

Baldwin, David A. *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press, 1993.

Ball, Terence. *Green Political Philosophy*. London: Routledge, 2011.

Barral, Miguel. 19 Şubat 2019. <https://www.bbvaopenmind.com/en/science/leading-figures/svante-arrhenius-the-man-who-foresaw-climate-change/>.

Barry, John. "Green Political Theory." *Political Ideologies: An Introduction* içinde, derleyen Vincent Geoghegan ve Wilford Rick, 153-178. London: Routledge, 2014.

Barry, John. "Green Political Theory." *Political Ideologies: Introduction* içinde, derleyen Vincent Geoghegan ve Rick Wilford, 153-178. London: Routledge, 2014.

—. "Green Political Theory: Nature, Virtue and Progress." Glasgow, April 1996.

Barry, John. "Towards a model of green political economy: from ecological modernisation to economic security." *International Journal of Green Economics*, Vol. 1, No. 3-4, 2007: 446-464.

BBC. 2 Ağustos 2019. "ABD'nin bugün resmen çekildiği Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması neden önemli", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45931917>.

Biermann, Frank, ve Ingrid Boas. "Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees." *Global Environmental Politics*, Vol. 10, No. 1, 2010: 60-88.

Bindi, Marco, ve Sally Brown. *Impacts of 1.5°C of Global Warming on Natural and Human Systems*. IPCC, 2019.

Bookchin, Murray. *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi*. İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2014.

Borger, Julian. 1 Şubat 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/01/infdonald-trump-confirms-us-withdrawal-nuclear-treaty>.

—. 29 03 2001.

<https://www.theguardian.com/environment/2001/mar/29/globalwarming.usnews>.

Boulding, Kenneth E. "The Economics of the Coming Spaceship Earth." *Environmental Quality in Growing Economy*. New York: The Johns Hopkins University Press, 1966. 3-14.

Brainard, Lael, ve Derek Chollet. *Too Poor for Peace?: Global Poverty, Conflict, and Security in the 21st Century*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2007.

- Brown, Oli. *Migration and Climate*. Geneva: International Organization for Migration, 2008.
- Buis, Alan. <https://climate.nasa.gov>. 19 06 2019.
<https://climate.nasa.gov/news/2865/a-degree-of-concern-why-global-temperatures-matter/>.
- Burchill, Scott, ve Andrew Linklater. *Theories of International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Caporaso, James A. “Dependence, dependency, and power in the global system: a structural and behavioral analysis.” *International Organization*, 1978: 13-43.
- Carson, Rachel. *Silent Spring*. Fawcett Crest, 1964.
- Castles, Stephen. “Environmental Change and Forced Migration: Making Sense of the Debate.” *Working Paper no: 70*, Ekim 2002: 1-14.
- Clemencon, Raymond. “The Two Sides of Paris Climate Agreement: Dismal Failure or Historic Breakthrough?” *The Journal of Environment & Development* , Vol. 25, No. 1, 2016: 3-24.
- Commision, European. *Climate Change - What is it all about?* Belgium: European Communities, 2009.
- Cooper, Jessica B. “Environmental refugees: Meeting the requirements of the refugee.” *New York University Environmental Law Journal*, Vol. 6, No. 2, 1998: 480–488.
- Cow, Susan Jane Buck. “No Tragedy on the Commons.” *Environmental Ethics*. Bloomington: Indiana University, Vol. 7, No. 1, 1985. 49-62.
- D.E Robinson, RC Robbins. *Sources, abundance, and fate of gaseous atmospheric pollutants. Final report and supplement*. United States: Stanford Research Institute, 1968.

- Dalby, Simon. "Security and Environmental Change." *Global Environmental Change and Human Security* içinde, derleyen Richard A. Matthew, Jon Barnett ve Bryan McDonald. Cambridge: The MIT Press, 2009.
- Desai, Bina. *No matter of choice: displacement in a changing climate*. Geneva: IDMC, 2018.
- Development, United Nations Conference on Environment and. "Agenda 21, Rio Declaration, Forest Principles." New York: United Nations, 1992.
- Deutsche Welle. "G8 Summit ends with pledges on food oil and the climate" 9 Temmuz 2008. <https://www.dw.com/en/g8-summit-ends-with-pledges-on-food-oil-and-the-climate/a-3472192>.
- Dittrich, Monika, Stefan Giljum, Stephan Lutter, ve Christine Polzin. *Green economies around the world? Implications of resource use for development and the environment*. Vienna: Sustainable Europe Research Institute , 2012.
- Dobson, Andrew. *Citizenship and the Environment*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- . *Green Political Thought*. London: Routledge, 2008.
- Dreiling, Michael, ve Brian Wolf. "Environmental Movement Organizations And Political Strategy: Tactical Conflicts Over NAFTA." *Organization & Environment, Vol. 14,*, 2001: 34-54.
- Eckersley, Robyn. "Green Theory." *International Relations Theories* içinde, derleyen Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, 247 - 265. Oxford: Oxford University Press -, 2013, 3 ed.
- Eckersley, Robyn. "Greening the Nation State: From Exclusive to Inclusive Sovereignty." *The State and the Global Ecological Crisis* içinde, derleyen John Barry ve Robyn Eckersley, 159-180. London: MIT Press, 2005.
- Eckersley, Robyn. "Habermas and Green Political Thought - Two Roads Diverging." *Theory and Society, Vol. 19, No. 6,* 1990: 739-776.

- Ekşi, Nuray. "İklim Mültecileri." *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2016: 10-58.
- El-Hinnawi, Essam. *Environmental Refugees*. Nairobi: UNEP, 1985.
- Erçandırılı, Yelda. "Yeşil Teori." *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde, derleyen Ramazan Gözen, 493-514. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, 4 ed.
- European Commission. "European Border and Coast Guard agreed"
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_2292.
- Floyd, Rita. "Towards a consequentialist evaluation of security: bringing together the Copenhagen and the Welsh Schools of security studies." *Review of International Studies*, Vol. 33, No. 2, 2007: 327-350.
- Foster-Carter, A. "Neo-Marxist Approaches to Development and Underdevelopment." *Journal of Contemporary Asia* , 1973: 7-33.
- Fox-Skelly, Jasmin. Buzullarda saklı hastalıklar yeniden canlanıyor *BBC*. 10 05 2017.
<https://www.bbc.com/turkce/vert-earth-39874249>.
- FRA. *Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders*. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2020.
- Frank, Andre Gunder. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. Monthly Review Press, 1967.
- Frieden, Jeffrey A., ve David Lake. *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth*. London: Routledge, 2003.
- Friedrichs, R.W. *A Sociology of Sociology*. New York: Free Press, 1970.
- Goodin, Robert E. *Green Political Theory*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- Hardin, Garrett. "The Tragedy of the Commons." *American Association for the Advancement of Science* (American Association for the Advancement of Science), 1968: 1243-1248.

Harding, Stephan. "What is Deep Ecology"

<https://www.schumachercollege.org.uk/learning-resources/what-is-deep-ecology>.

Hickel, Jason, ve Giorgos Kallis. "Is Green Growth Possible?" *New Political Economy*, Vol. 25, No. 4, 2019: 1-18.

Hill, Gladwin. "U.N. Panel on Stockholm Conference Boycotted." *The New York Times*, 7 March 1972.

Hoffman, Mark. "Critical Theory and Inter-Paradigm Debate." *Millennium - Journal of International Studies*, Vol. 16, No. 2, 1987: 231-249.

Ionesco, Dina. "Let's Talk About Climate Migrants, Not Climate Refugees", 6 Haziran 2019. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>.

IPCC. *Climate Change , The IPCC Scientific Assessment*. Cambridge: Syndicate of the University of Cambridge , 1990.

IPCC. *Climate Change: The Scientific Basis, Summary for Policymakers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

John Cook, Dana Nuccitelli, Sarah A. Green. "Quantifying the consensus on anthropogenic global warming in the scientific literature." *Environmental Research Letters*, Vol. 8, No. 2, 2013: 2.

Kälin, Walter, ve Nina Schrepfer. *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change: Normative Gaps and Possible Approaches*. Geneva: UNHCR, 2012.

Karaömerlioğlu, M. Asım. "Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye çalışmaları." *Toplum ve Bilim Sayı:91*, Kış 2002: 81-99.

Karaş, Göksel. "Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı." *International Journal of Public Finance*, 2017: 245-263.

- Kay, Cristobal. "The Latin American Structuralist School." *International Encyclopedia of Human Geography* içinde, derleyen R. Kitchin ve N. Thrift, 159-164. Elsevier, 2009.
- Kaya, Yasemin. *Ekolojik Güvenlik*. Bursa: Dora Yayıncılık, 2019.
- Keohane, Robert. "International Institutions: Two Approaches." *International Theory: Critical Investigations* içinde, derleyen James Der Derian, 279-307. New York: New York University Press,
- Klein, Naomi. *Bu Her Şeyi Değiştirir*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015.
- Kufakurinani, Ushehwe, Ingrid Harvold Kvangraven, Frutuoso Santanta, ve Maria Dyveke Styve. *Dialogues On Development Volume I: Dependency*. Institute for New Economic Thinking, 2017.
- Laczko, Frank, ve Christine Aghazarm. *Migration, Environment and Climate Change : Assessing the Evidence*. Geneva: International Organization for Migration, 2009.
- Lanchbery, John. "Long Term Trends in Systems for Implementation Review in International Agreements on Fauna and Flora." *The Implementation and Effectiveness of International Environmental Commitments* içinde, derleyen David Victor, Kal Raustiala ve Eugene B. Skolnikoff, 57-89. Cambridge, Massachusetts and London: The MIT Press, 1998.
- Lenin, Vladimir I. *Lenin: Selected Works Vol. I*. Moscow: Progress Books, 1967.
- Leopold, Aldo. *A Sand County Almanac, and Sketches Here and There*. New York: Oxford University Press, 1949.
- Lindsey, Rebecca. 20 Şubat 2020. <https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-atmospheric-carbon-dioxide>.
- Markham, Lauren. "How climate change is pushing Central American migrants to the US", 6 Nisan 2019.

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/apr/06/us-mexico-immigration-climate-change-migration>.

Martin, Glen T. “The Logic of Disarmament and the Tragedy of the Commons.”
Hyderabad: World Intellectual Forum, 2019. 1-7.

McAdam, Jane. *Climate Change, Forced Migration and International Law*. New York: Oxford University Press, 2012.

McGrath, Matt. 23 Eylül 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49791513>.

Meadows, Donella H. ve diğerleri. *The Limits To Growth; a Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books, 1972.

Mohanty, Manoranjan. “Theotonio dos Santos (1936–2018): The Scholar-activist Who Challenged Global Capitalism and Dictatorship.” *Social Change Vol:48*, 2018: 318–319.

Mutahi, Basillioh. “Egypt-Ethiopia row: The trouble over a giant Nile dam”, 13 Ocak 2020. <https://www.bbc.com/news/world-africa-50328647>.

Müller-Rommel, Ferdinand. “The German Greens in the 1980s.” *Political Studies*, Vol. 37, No. 1, 1989: 114-122.

Myers, Norman. “Environmental refugees: A growing phenomenon of the 21st century.” *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 2002: 609-613.

—. *Ultimate Security*. New York: W. W. Norton & Company, 1993.

Naess, Arne. “The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary.” *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 16, No. 1-4, 1973: 95-100.

Newell, Peter. “Green Security.” *Global Green Politics* içinde, derleyen Peter Newell, 49-73. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Obama, Barack H. 10 Aralık 2009. "Nobel Lecture"

<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2009/obama/26183-nobel-lecture-2009/>.

O'Neill, John. "The Intrinsic Value of Nature." *The Monist*, Vol. 75, No. 2, 1992: 119-137.

Pachauri, R.K., ve L.A. Meyer. *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the IPCC*. Geneva: IPCC, 2014.

Palma, Jose Gabriel. "Why did the Latin American critical tradition in the social sciences." *Routledge Handbook of International Political Economy* içinde, derleyen Mark Blyth, 243-266. New York: Routledge, 2009.

Palma, José Gabriel. "Why did the Latin American critical tradition in the social sciences become practically extinct?" *Routledge Handbook of International Political Economy* içinde, derleyen Mark Blyth, 243-266. New York: Routledge, 2009.

Paterson, Matthew. *Understanding Global Environmental Politics*. London: Palgrave Macmillan, 2000.

—. *Understanding Global Environmental Politics*. New York: MacMillan Press, 2000.

Pickering, Jonathan, Jeffrey S. McGee, Tim Stephens, ve Sylvia I. Karlsson-Vinkhuyzen. "The impact of the US retreat from the Paris Agreement: Kyoto revisited?" *Climate Policy*, Vol. 18, No. 7, 2018: 818-827.

Porritt, Jonathan. *Seing Green*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.

Prebisch, Raul. "Five Stages in My Thinking on Development." *Pioneers in Development* içinde, derleyen Gerald Meier ve Dudley Seers, 173-204. New York: Oxford University Press, 1984.

Pulu, Teena Brown. "New Zealand's climate refugee debate grows older." *Te Kaharoa*, 2015: 10-13.

- Richardson, Dick, ve Chris Rootes. *The Green Challenge* . New York: Routledge, 1995.
- Rosen, Amanda M. “The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change.” *Politics & Policy*, Vol. 43, No. 1, 2015: 30-31.
- Rostow, Walt W. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960.
- Ruskin, John. *On Dokuzuncu Yüzyılın Fırtına Bulutu*. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2019.
- Salahuddin, İslam. “How do Egyptians...”, 6 Nisan 2017. <https://medium.com/info-times/how-do-egyptians-spend-their-money-5-things-we-discover-from-numbers-239fccc9d465>.
- Santos, Theotonio Dos. “The Structure of Dependence.” *The American Economic Review*, Vol. 60, No. 2, 1970: 231-236.
- Santos, Theotonio Dos. “The Structure of Dependence.” *American Economic Review*, 1970: 231.
- Sawyer, J. S. “Man-made Carbon Dioxide and the “Greenhouse” Effect.” *Nature*, Vol. 239, No. 23-26, 1972: 23-26.
- Seitz, John L., ve Kristen A Hite. *Global Issues*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2012.
- Seligson, Mitchell A. “The Dual Gaps: An overview of Theory and Research.” *The Gap Between Rich and Poor: Contending Perspectives on the Political Economy of Development* içinde, derleyen Mitchell A. Seligson, 9. Boulder: Westview Press , 1984.
- Shukman, David. İklim Krizi, *BBC*, 04 09 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49581007>.
- Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, “Türkiye’de İltica Süreci”, <http://sgdd.org.tr/wp-content/uploads/2017/05/Turkiye-de-iltica-Sureci.pdf>.

- Sinn, Hans-Werner. *Yeşil Paradoks*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Soroos, Marvin S. "Garrett Hardin and tragedies of global commons." *Environmental Politics* içinde, derleyen Peter Dauvergne, 35-50. Canada: Edward Elgar Publishing, Inc., 2005.
- Steans, Jill, Lloyd Pettiford, Thomas Diez, ve Imad El-Anis. "Green Perspectives." *An Introduction to International Relations Theory* içinde, derleyen Jill Steans, Lloyd Pettiford, Thomas Diez ve Imad El-Anis, 205-230. Edinburgh: Pearson Education Limited, 2010.
- Sterling-Folker, Jennifer. "Neoliberalism." *International Relations Theories* içinde, derleyen Tim Dunn, Milja Kurki ve Steve Smith, 114-132. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Tarhan, Kamil. "Küresel Çevre Sorunlarının Politikleşmesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Analiz." *International Journal of Social and Humanities Sciences*, 2018: 152-170.
- Tetrick, Steven. "Climate Refugees: Establishing Legal Responses and U.S. Policy Possibilities." *Scholarly Horizons: University of Minnesota, Morris Undergraduate Journal*, 2018: 1-32.
- Tilly, Charles. *Coercion, "Capital and European States, AD 990-1990"* *The American Historical Review*, Vol. 96, No. 5, 1990.
- Turkish Ministry of Foreign Affairs. "Paris Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>.
- UN General Assembly, *United Nations Conference on the Human Environment*. Stockholm: UN General Assembly, 1972.
- UN Report. *Coping with water scarcity - Challenge of the twenty-first century*. UN, 2007.

- UNEP. “United Nations Environment Programme”,
<https://www.un.org/youthenvoy/2013/08/unep-united-nations-environment-programme/>.
- UNFCCC. “Kyoto Protocol Reference Manuel.” 11 2008.
- UNFCCC. *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change* . Kyoto: UNFCCC , 1997.
- UNHCR. *Global Trends: Forced Displacement in 2018*. Geneva: UNHCR, 2019.
- Ünver, H. Akın. “Paris İklim Anlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 14, Sayı 54*, 2017: 3-19.
- Vincent, Andrew. “The Character of Ecology.” *Environmental Politics*, Vol. 2, No. 2, 1993: 248-276.
- Wall, Derek. *Yeşil Politika*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2013.
- Warner, Koko, Dr.Tamer Afifi, Olivia Dun, Marc Stal, ve Sophia Schmid. *Human Security, Climate Change and Environmentally Induced Migration*. Germany: United Nations University—, 2008.
- Wendt, Alexander. “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics.” *International Organization* (The MIT Press), Vol. 46, No. 2, 1992: 391-425.
- Westra, Laura. *Environmental justice and the rights of ecological refugees*. London : Earthscan, 2009.
- Wirtz, Nic. 16 Ekim 2017. <https://theglobalamericans.org/2017/10/climate-change-migration-mexico-fifth-series/>.
- Witze, Alexandra. “Losing Greenland: is the Arctic's biggest ice sheet in irreversible meltdown? And would we know if it were?” *Nature* vol. 452, no. 7189, 2008: 798.

Youssef, Hala, Magued Osman, ve Roudi-Fahimi. *Responding to Rapid Population Growth in Egypt*. Washington: Population Reference Bureau, 2014.